

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РИЖИЙ ОЛЕКСІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.139:343.14:343.143

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОЦІНКА ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. А. Рижий**

Науковий керівник

Марко Сергій Іванович кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Рижий О.А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і прикладних проблем оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

Висвітлено стан та методологію наукового дослідження, виокремлено такі історичні етапи оцінки показань у кримінальному провадженні України, як дореволюційний (1896-1917 рр.), радянський (1918-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), новітній (2012 рр. - по сьогоднішній день), що дало можливість простежити еволюцію наукової думки та окреслити невирішені проблеми.

Встановлено, що під показаннями слід розуміти джерело доказів у кримінальному провадженні та, водночас, процесуальну форму повідомлень, відомостей особи, яка має визначений у законі процесуальний статус – підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, отримане уповноваженими суб'єктами винятково в ході допиту та його видів, про обставини, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення і обґрунтування процесуальних рішень. Наведено аргументи, що інші дані та відомості, які вносяться до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії, не є показаннями у розумінні законодавця.

З'ясовано, що оцінка доказів, як елемент процесу доказування, зокрема й тих, що містяться у показаннях, тісно пов'язана з дослідженням доказів та полягає в розумовій аналітичній діяльності суду з визначення таких властивостей доказів, як належність, достовірність, допустимість, а їх сукупності – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття

проміжних та кінцевих рішень здебільшого на стадії судового розгляду, а в окремих випадках – під час підготовчого провадження.

Зроблено висновок, що суд є єдиним суб'єктом оцінки показань учасників кримінального провадження при розгляді в першій інстанції. Діяльність інших учасників судового розгляду у процесі доказування не породжує таких правових наслідків безпосередньо для обвинуваченого, тому для суду має допоміжний характер та сприяє формуванню його внутрішнього переконання при ухваленні відповідного рішення. Зокрема, виключно суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення в порядку ч. 3 ст. 337 КПК України.

Звертається увага на те, що для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, особистий доказ може бути сформований виключно під час судового розгляду за допомогою прямого та перехресного допиту. Винятками щодо особистого сприйняття показань в суді, отриманих під час досудового розслідування, є показання з чужих слів, показання, отримані в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні, а також показання, отримані в ході досудового розслідування у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану.

Дослідження перспектив застосування практики ЄСПЛ як нормативного взірця у здійсненні судочинства у кримінальному провадженні дозволило виявити та окреслити закономірності, що характеризують правові позиції цього міжнародного судового органу щодо оцінки показань учасників кримінального процесу в суді першої інстанції, визначити їх місце в доказуванні. Подано поняття міжнародних стандартів діяльності судді щодо оцінки показань учасників кримінального провадження, виокремлено та охарактеризовано такі основні з них, як: обов'язковість розгляду судом питання про допустимість показань; належність показань до конкретного провадження; недопустимість показань, отриманих шляхом порушення прав і свобод людини; недопустимість порушення права на перехресний допит та ін.

Окрему увагу присвячено основним вимогам до діяльності суду з оцінки показань обвинуваченого, співучасників при розгляді в першій інстанції, як то: дотримання процесуальних вимог отримання показань; відсутність суттєвих протиріч у показаннях; можливість обвинуваченого сприймати за відповідних умов обставини, про які він повідомив; вплив на зміст показань його процесуального становища й психологічного стану; об'єктивне підтвердження показань іншими доказами у провадженні.

Визначено особливості дослідження та оцінки показань свідка, потерпілого та експерта в суді першої інстанції. Зокрема, вказано на особливий підхід до оцінки показань потерпілого через його зазвичай виражену заінтересованість у результатах кримінального провадження. Констатовано, що оцінці показань свідка в суді першої інстанції передують процедура дослідження його показань за участі сторони обвинувачення та захисту, а також у передбачених КПК України випадках – інших учасників судових дебатів. Наголошено, що оцінка показань експерта в суді першої інстанції в кримінальному провадженні, які є роз'ясненням, уточненням та доповненням змісту висновку експерта, здійснюється виключно суддею з урахуванням особливостей зазначеного джерела доказів, зумовлених його правовою природою, особливостями змісту та процесуальної форми.

У дисертації також сформульовано інші висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни та стосуються предмета дослідження. Зокрема, аргументовано доцільність відображення у ч. 2 ст. 94 КПК України критерію достатності доказів шляхом тлумачення його як такого, що розкриває обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і дозволяє зробити висновки у ньому; обґрунтовано необхідність доповнення ч. 4 ст. 96 КПК України положенням щодо права сторони кримінального провадження оголошувати показання, надані під час досудового розслідування; внесено пропозицію щодо уточнення змісту ч. 7 ст. 97 КПК України в частині зазначення неможливості визнання допустимими показань з чужих слів, отриманих від неповнолітньої,

малолітньої особи через несформованість та особливості її психіки, високу ймовірність впливу на нього дорослих тощо.

Ключові слова: джерела доказів, кримінальне провадження, підготовче судове засідання, судовий розгляд, суддя.

SUMMARY

Ryzhiy O.A. Evaluation of testimony of participants in criminal proceedings in the court of first instance. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for gaining of a degree of the doctor of philosophy on specialty 081 «Law». – Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical, legal and applied problems of evaluating the testimony of participants in criminal proceedings in the court of first instance.

The dissertation and methodology of scientific research are highlighted, such historical stages of testimony evaluation in criminal proceedings of Ukraine as pre-revolutionary (1896-1917), Soviet (1918-1991), transitional (1991-2012), and the latest (2012) - till today), which made it possible to trace the evolution of scientific thought and outline unsolved problems.

It was established that testimony should be understood as the source of evidence in criminal proceedings and, at the same time, the procedural form of reports, information of a person who has the procedural status defined by law – suspect, accused, witness, victim, expert, received by authorized subjects exclusively during interrogation and its types, about the circumstances that are important for the investigation of a criminal offense and the justification of procedural decisions. Arguments are given that other data and information, which are included in the protocol of the relevant investigative (search) action, are not evidence in the sense of the legislator.

It was found that the evaluation of evidence, as an element of the evidence process, in particular those contained in testimony, is closely related to the study of evidence and consists in the mental analytical activity of the court to determine such properties of evidence as appropriateness, credibility, admissibility, and their totality – from the point of view of sufficiency and interrelationship for making intermediate and final decisions mostly at the stage of judicial proceedings, and in some cases – during preparatory proceedings.

It was concluded that the court is the only subject of evaluation of testimony of participants in criminal proceedings at the first instance. The activity of other participants in the trial in the process of proof does not generate such legal consequences directly for the accused, therefore it has an auxiliary character for the court and contributes to the formation of its internal conviction when making the appropriate decision. In particular, only the court has the right to go beyond the indictment in accordance with Part 3 of Art. 337 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Attention is drawn to the fact that in order to establish circumstances relevant to criminal proceedings, personal evidence can be produced exclusively during the trial by means of direct and cross-examination. Exceptions to the personal perception of testimony in court obtained during a pre-trial investigation are testimony from the words of others, testimony obtained during interrogation during a pre-trial investigation in a court session, as well as testimony obtained during a pre-trial investigation in criminal proceedings conducted in conditions of martial law.

The study of the prospects for the application of the practice of the ECtHR as a normative model in the implementation of judicial proceedings in criminal proceedings made it possible to identify and outline the patterns characterizing the legal positions of this international judicial body regarding the assessment of testimony of participants in criminal proceedings in the court of first instance, and to determine their place in evidence. The concept of international standards of a judge's activity regarding the assessment of testimony of participants in criminal

proceedings is presented, the main ones are singled out and characterized, such as: mandatory consideration by the court of the question of admissibility of testimony; relevance of testimony to a specific proceeding; inadmissibility of testimony obtained by violation of human rights and freedoms; inadmissibility of violation of the right to cross-examination, etc.

Particular attention is paid to the main requirements for the court's activity in evaluating the testimony of the accused, co-conspirators, in the court of first instance, such as: compliance with the procedural requirements for obtaining testimony; absence of significant contradictions in testimony; the accused's ability to perceive under appropriate conditions the circumstances he reported; influence on the content of testimony of his procedural position and psychological state; objective confirmation of testimony by other evidence in the proceedings.

The peculiarities of research and assessment of testimony of a witness, a victim and an expert in a court of first instance are determined. In particular, a special approach to the assessment of the victim's testimony is indicated due to his usually expressed interest in the results of criminal proceedings. It was established that the evaluation of the testimony of a witness in a court of first instance is preceded by the procedure of examining his testimony with the participation of the prosecution and defense, as well as in the cases provided for by the Code of Criminal Procedure, other participants in the court debate. It is emphasized that the assessment of the testimony of an expert in a court of first instance in a criminal proceeding, which is an explanation, clarification and addition to the content of the expert's opinion, is carried out exclusively by the judge taking into account the specifics of the indicated source of evidence, determined by its legal nature, specifics of the content and procedural form.

The dissertation also formulates other conclusions, proposals and recommendations that meet the requirements of scientific novelty and relate to the subject of research. In particular, the expediency of the reflection in Part 2 of Art. 94 of the Criminal Procedure Code of Ukraine of the criterion of sufficiency of evidence by interpreting it as such, which reveals the circumstances that are subject

to proof in criminal proceedings, and allows conclusions to be drawn from it; the necessity of supplementing part 4 of Art. 96 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a provision regarding the right of a party to criminal proceedings to announce statements given during a pre-trial investigation; a proposal was made to clarify the content of Part 7 of Art. 97 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the part indicating the impossibility of recognizing as admissible testimony from other people's words obtained from a minor due to the lack of formation and peculiarities of his psyche, the high probability of being influenced by adults, etc.

Key words: sources of evidence, criminal proceedings, preparatory court session, trial, judge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Рижий О.А. Філософсько-методологічні засади дослідження оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Філософські та методологічні проблеми права* : наук. журн. / [редкол.: В.В. Черней (голова) та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, Том. 22, № 2. 2021. С. 22-27. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.22>
2. Рижий О.А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 67. Київ. 2022. С. 301-309. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.31>
3. Рижий О.А. Суд як суб'єкт дослідження та оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. Том 27, № 1, С. 91-99. DOI: <https://doi.org/10.56215/0122271.91>
4. Рижий О.А. Критерії оцінки показань учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 68. Київ. 2023. С. 284-292. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.28>

Наукові праці у зарубіжних виданнях:

5. Ryzhyu O., Teteriatnyk H., Fedorova A., Vykhodets Y., Marko V. Activities of the court to investigate the circumstances of criminal proceedings and their assessment under the laws of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, №70. pp. 195-210. (Web of science). <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.12>
6. Ryzhyu O. Evaluation of the accused's testimony in the court of first instance. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1. pp. 84-92.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

7. Рижий О.А., Марко С.І. Показання як джерело доказів у кримінальному процесі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін. (26 листоп. 2021 р.).* Львів: ЛьвДУВС. 2021. С. 96-98.
8. Рижий О.А. Межі участі суду під час дослідження доказів у судовому розгляді. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін. (02 груд. 2022 р.).* Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 93-96.
9. Рижий О.А. Діяльність суду з дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 30 трав. 2022 р.).* Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 93-96.
10. Рижий О.А. Оцінка судом достатності доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 31 трав. 2023 р.).* Одеса: ОДУВС, 2023. Ч. 1. С. 106-110.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ СУДОМ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	22
1.1 Стан наукової розробки питань оцінки показань у кримінальному провадженні.....	22
1.2 Філософсько-методологічні засади дослідження.....	37
Висновки до розділу 1	45
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЇХ ОЦІНКИ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	48
2.1. Показання учасників кримінального провадження як джерело доказів...48	
2.2. Поняття і критерії оцінки показань учасників кримінального провадження як елемента процесу доказування.....	65
2.3. Міжнародні стандарти оцінки показань учасників кримінального провадження	87
Висновки до розділу 2	105
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПОКАЗАНЬ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ТА ЕКСПЕРТА В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	108
3.1. Оцінка показань обвинуваченого	108
3.2. Оцінка показань потерпілого.....	123
3.3. Оцінка показань свідка.....	133
3.4. Оцінка показань експерта.....	149
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ООН – Організація Об'єднаних Націй

п. – пункт

ст. – стаття

ч. – частина

гл. – глава

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процедура кримінального процесуального доказування є необхідною умовою з'ясування всіх обставин, які входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, без чого неможливі як притягнення до відповідальності і призначення винному справедливого покарання, так і звільнення від покарання осіб, чия винуватість не доведена, реабілітація кожного, хто необґрунтовано піддався кримінальному переслідуванню. Завдання з отримання достовірних відомостей про факти, які мають бути доведені у кримінальному процесі, є одним з ключових у теорії кримінального судочинства. Його вирішення тісно пов'язане із забезпеченням права особи на справедливу судову процедуру. Судовий розгляд вважається центральною стадією кримінального процесу, в якій в особливих умовах дослідження доказової інформації здійснюється перевірка обґрунтованості пред'явленого обвинувачення та інших доказів, наданих сторонами та іншими учасниками кримінального провадження. Така процедура відбувається в умовах змагальності та свободи сторін у поданні доказів і в доведенні їх переконливості перед судом.

Одним з найбільш важливих і складних етапів процесу доказування є оцінка доказів, оскільки від неї залежить законність і обґрунтованість прийнятих рішень у кримінальному провадженні. Однак КПК України не розкриває суті окремих наукових категорій, пов'язаних з оцінкою такого джерела доказів, як показання учасників кримінального провадження, не визначає чіткий перелік уповноважених суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють оцінку показань під час підготовчого судового провадження та в ході судового розгляду.

У науці кримінального процесуального права не склалося єдиного розуміння критеріїв та суб'єктів оцінки показань у суді першої інстанції з огляду на інтереси учасників кримінального провадження. Ця особливість вимагає від уповноважених суб'єктів кримінального процесу достатніх знань

як про заінтересованих осіб, так і про правові засоби отримання достовірної інформації, її фіксації, перевірки та оцінки.

Доктрина кримінального процесуального права містить лише фрагментарні знання про особливості оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, а зміст реалізації засади безпосередності дослідження показань, речей і документів та інших засад кримінального процесу вимагає визначення напрямків її реалізації у правозастосовній практиці. При досить глибокій розробці проблеми доказування загалом кримінальна процесуальна наука досі не робила акцент на особливостях оцінки показань осіб в суді першої інстанції.

В умовах сьогодення діяльність судів ускладнюється об'єктивними надзвичайними обставинами – фізичною неможливістю здійснювати судочинство у зв'язку з веденням активних бойових дій на окремих територіях України, що покладає на державу обов'язок не лише забезпечити нормальне функціонування системи кримінальної юстиції, а й створити умови для реалізації прав та законних інтересів особи. Останні зміни до КПК України вносять певні корективи у процес доказування, в тому числі, в оцінку судом показань учасників кримінального провадження, що викликає численні дискусії серед науковців і практиків.

Названі обставини, у своїй сукупності підтверджують актуальність теми дисертації, зумовлюють необхідність її наукового дослідження.

Теоретико-практичним аспектам дослідження та оцінки доказів присвячені наукові праці Ю.П. Аленіна, М.І. Бажанова, Н.М. Басая, І.В. Басистої, В.В. Вапнярчука, Н.В. Глинської, І.В. Гловюк, В.П. Гмирко, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, О.Г. Дехтяр, І.Ю. Кайло, О.В. Капліної, Н.І. Клименко, В.Я. Корсуна, О.П. Кучинської, О.В. Литвина, Л.М. Лобойка, Ю.І. Лозинської, А.О. Ляша, Н.М. Максимишин, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, О.П. Отрійчука, А.А. Павлишина, М.А. Погорецького, Н.З. Рогатинської, С.М. Стахівського, В.Я. Тація, В.М. Теришника, Л.Д. Удалової, Р.М. Шехавцова, В.П. Шибіки, М.Є. Шумила, О.Г. Шило, О.Г. Яновської та ін.

Безсумнівною є значимість робіт вказаних авторів, аналіз яких свідчить про доволі високий ступінь розробленості питань оцінки доказів у кримінальному провадженні. Проте не всі існуючі проблеми отримали своє наукове вирішення, а окремі аспекти, як і раніше потребують глибокого і детального вивчення з огляду на неоднозначність наукових підходів щодо віднесення / невіднесення до показань, фактичних даних, отриманих за результатами інших, окрім допиту, слідчих (розшукових) дій, відсутність єдиного підходу до розуміння процесуальних можливостей дослідження й оцінки показань в суді першої інстанції, критеріїв оцінки сприйнятих судом фактичних даних під час судового засідання тощо. Більше того, теоретичні положення та особливості практики оцінки такого джерела доказів, як показання учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, в більшості робіт зовсім не висвітлюються або досліджуються фрагментарно.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ, а також п.п. 3, 5, 10, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (наказ МВС України № 454 від 11.06.2020) та науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ теми «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0118U005374). Тема дисертації відповідає науковому напрямку кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Львівського державного університету внутрішніх справ.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 28.10.2021).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації* є розробка

теоретичних і практичних положень щодо оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Відповідно до окресленої мети дослідження визначено такі його основні завдання:

- з'ясувати стан дослідження проблем оцінки показань у кримінальному провадженні;
- окреслити філософсько-методологічні засади наукового дослідження проблем оцінки показань у суді першої інстанції;
- розкрити концептуальні підходи щодо показань учасників кримінального провадження як джерела доказів;
- з'ясувати правову природу оцінки показань учасників кримінального провадження як елемента процесу доказування та визначити критерії означеної діяльності;
- охарактеризувати міжнародні стандарти оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції;
- розкрити зміст оцінки показань обвинуваченого в суді першої інстанції;
- визначити особливості оцінки показань потерпілого під час підготовчого судового провадження та судового розгляду;
- окреслити сутність оцінки показань свідка в суді першої інстанції;
- з'ясувати можливості оцінки та використання показань експерта при прийнятті рішень у суді першої інстанції.

Об'єктом дослідження є діяльність уповноважених осіб, а також кримінальні процесуальні правовідносини, які виникають під час оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

Предмет дослідження – оцінка показань учасників кримінального

провадження в суді першої інстанції.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано комплекс галузевих, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Як основний метод дослідження використовувався *діалектичний* метод, який є загальним методом пізнання. Він дозволив з'ясувати правову природу і процесуальне значення показань учасників кримінального провадження як виду доказів, а також їх оцінку в суді першої інстанції. За допомогою методу *абстрагування* вироблено понятійний апарат, який використано в ході дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2). Застосування *історичного* та *порівняльно-правового* методів дозволило простежити еволюцію інституту показань у кримінальному провадженні (підрозділ 1.1). *Методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції* дали можливість обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.3). Застосування окремих наукових методів пізнання (*формально-логічний, системно-структурний, метод аналізу документів, узагальнення слідчої і судової практики, статистичний метод*) дозволив глибше дослідити окремі випадки сформованої практики оцінки показань обвинуваченого, потерпілого, свідка та експерта в суді першої інстанції (усі розділи); спеціальні методи наукового пізнання (*соціологічний та прогностичний*) використано для кількісно-якісного аналізу емпіричного матеріалу (усі розділи). Системне використання зазначених методів уможливило здійснення комплексного та ґрунтовного наукового аналізу оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції та отримання переконливих і достовірних наукових результатів.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною, КПК України, інші закони й підзаконні акти України, рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, відомчі нормативні документи.

Емпіричну базу дисертації складає прецедентна практика Європейського суду з прав людини, результати опитування 164 респондентів (44 суддів, 68 прокурорів, 52 адвокатів) а також результати вивчення судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших комплексних монографічних досліджень оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку важливих положень, висновків і пропозицій, які конкретизують новизну отриманих результатів, основними з яких є такі:

уперше:

- обґрунтовано, що показання як джерело доказів у кримінальному провадженні, можуть бути отримані у передбаченій КПК України формі виключно в ході допиту та його різновидів, визначених ч. 9 ст. 224, ст. 225, ч. 6 ст. 352, ч. 9 ст. 352 КПК України;

- здійснено періодизацію нормативно-правової та доктринальної генези оцінки показань у кримінальному провадженні України в суді першої інстанції на період до 1919 р., міжвоєнний період, період УРСР, перехідний та новітній періоди, подано їх характеристику;

- доведено неможливість визнання допустимими показань з чужих слів, отриманих від неповнолітньої, малолітньої особи через несформованість та особливості її психіки, високу ймовірність впливу на нього дорослих тощо;

- обґрунтовано, що оцінка доказів, зокрема й показань, здійснюється судом не лише під час судового розгляду, а й при ухваленні проміжних та кінцевих рішень у підготовчому судовому засіданні, зокрема, під час призначення судового розгляду (ч. 3 ст. 314 КПК України), затвердження угоди або відмови в її затвердженні (ст. ст. 468, 475 КПК України), закриття провадження (п. п. 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України), перевірки обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 286 КПК України);

удосконалено:

– науковий підхід до розмежування «показань» та «пояснень», які є допоміжною формою отримання відомостей у кримінальному провадженні, та можуть бути використані як процесуальні джерела доказів у провадженні щодо кримінальних проступків, а у провадженнях щодо злочинів – не інакше, як на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора;

– твердження, що рішення суду при розгляді в першій інстанції ухвалюються на основі безпосередньо досліджених та оцінених доказів, зокрема показань, за винятком показань з чужих слів, показань, отриманих в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні, а також показань, отриманих в порядку ч. ч. 11, 12 ст. 615 КПК України;

– основні вимоги до діяльності суду з оцінки показань обвинуваченого в суді першої інстанції (перевірка джерел їх отримання; аналіз з точки зору їх узгодженості та несуперечності; врахування умов сприйняття, збереження у пам'яті та відтворення; аналіз попередніх та нових свідчень; зіставлення з іншими доказами);

– твердження про особливу правову природу показань експерта, які можуть бути отримані виключно на стадії судового розгляду та оцінені з обов'язковою прив'язкою до зробленого експертом висновку та з позиції відповідності усталеним в теорії судових доказів критеріям;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні засади оцінки показань в суді першої інстанції, які базуються на комплексному поєднанні галузевих, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, сучасних досягненнях правових наук, положеннях міжнародно-правової і національної юридичної практики;

– твердження про характерні риси показань учасників кримінального провадження – процесуальну форму отримання, зміст та суб'єктний склад;

– теоретичні підходи до реалізації таких основних міжнародних стандартів оцінки судом показань учасників кримінального провадження як:

обов'язковість розгляду питання про допустимість показань; належність показань до конкретного провадження; недопустимість показань, отриманих з порушенням прав та свобод людини; недопустимість права на перехресний допит та ін.;

– аргументація того, що показання, як особистий доказ, можуть бути сформовані виключно на стадії судового розгляду (за виключенням випадків, визначених КПК України) за допомогою прямого, перехресного допиту єдиним суб'єктом оцінки – судом;

– аргументація доцільності відображення у ч. 2 ст. 94 КПК України критерію достатності доказів шляхом тлумачення його як такого, що розкриває обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і дозволяє зробити висновки у ньому;

– наукові ідеї про доцільність доповнення ч. 4 ст. 96 КПК України положенням щодо права сторони кримінального провадження оголошувати показання, надані під час досудового розслідування;

– твердження про те, що оцінка достовірності показань експерта має здійснюватись у взаємозв'язку зі з'ясуванням: достатності та достовірності матеріалів, наданих для проведення дослідження; компетентності та об'єктивності експерта; наукової обґрунтованості обраної методики; достовірності змісту висновку експерта; повноти проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації висновки та пропозиції використані:

а) у *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень у сфері кримінального процесуального доказування в суді першої інстанції;

б) у *правотворчій діяльності* – для удосконалення правового регулювання діяльності суду з дослідження та оцінки доказів під час судового провадження; в правозастосовній діяльності – як рекомендації суддям, прокурорам, слідчим, адвокатам;

г) у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін

«Кримінальний процес», «Докази та доказування у кримінальному провадженні» та розробці навчально-методичного забезпечення (лекцій, навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій) (Акт Львівського державного університету внутрішніх справ № 90 від 01.11.2023 р).

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ, обговорена на її засіданні справ. Основні положення, висновки та пропозиції роботи доповідалися та оприлюднені у виступах автора на науково-практичних конференціях і семінарі, а саме: *«Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування»* (м. Львів, 26 листопада 2021 р.), *«Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти»* (м. Одеса, 30 травня 2022 р.), *«Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування»* (м. Львів, 02 грудня 2022 р.), *«Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах»* (м. Одеса, 31 травня 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображені у 10 публікаціях, серед яких 4 наукових статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук категорії «Б», дві – в іноземних наукових виданнях, 4 тез наукових доповідей, опублікованих за результатами участі в міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (383 найменування) та 3 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 221 аркуш, з них основного тексту – 158 аркушів, список використаних джерел розташовано на 41 аркуші та додатки на 10 аркушах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ СУДОМ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки питань оцінки показань у кримінальному провадженні

Теорія судових доказів, як основа кримінальної процесуальної діяльності, що реалізується у пізнавально-посвідчувальній формі, становила науковий інтерес протягом усієї історії судочинства. Тому не випадково, що така діяльність характеризується розмаїттям підходів до визначення її основних категорій: змісту доказової діяльності, джерел та властивостей доказів, суб'єктів, які здійснюють їх збирання, перевірку та оцінку на різних стадіях кримінального процесу.

Проблема оцінки доказів у кримінальному процесі та відповідність їх критеріям достовірності, належності, допустимості та достатності також не втрачає актуальності серед науковців та практиків. Розвиток суспільства, зміни у законодавстві та у підходах до змісту доказування, його джерел і суб'єктів, ставлять перед наукою нові запити щодо розроблення та удосконалення методик збирання, перевірки та оцінки доказів суб'єктами кримінального провадження. Набуття чинності у 2012 році КПК України визначило необхідність комплексного ретроспективного аналізу наукових здобутків питань оцінки таких джерел доказів, як показання учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду.

Метою цього підрозділу є, насамперед, здійснення огляду наукової літератури та визначення кола недосліджених або малодосліджених теоретико-прикладних питань оцінки показань в суді першої інстанції, а також аналізу законодавчих підходів та наукових поглядів на показання як

джерело доказів та їх оцінку суб'єктами кримінального процесу.

На наше переконання, дослідження наукових джерел з проблем оцінки показань у кримінальному процесі сприятиме розвитку теоретико-правової моделі оцінки показань як джерела доказів у суді першої інстанції, сприятиме кращому розумінню проблематики дослідження, слугуватиме основою для аналізу наукових, правових та прикладних аспектів відповідної аналітичної діяльності, дасть змогу знайти обґрунтування прогресивних ідей з позицій юридичної та соціально-політичної думки сьогодення.

Здійснюючи аналіз теоретичних та методологічних напрацювань українських учених щодо проблеми оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, на наш погляд, відповідний науковий доробок слід умовно поділити на: 1) комплексні монографічні дослідження; 2) наукові статті, тези науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів.

Однією з перших концептуальних праць з теорії доказування слід вважати науковий трактат І. Бентама «Обґрунтування судових доказів» (1827 р.), у якому здійснено аналіз тогочасного правового режиму дослідження доказів у суді, зокрема й обвинувальних та виправдувальних показань, отриманих під час допиту, перехресного допиту свідків, наголошено на визначальній ролі судді в оцінці таких доказів [370].

Вже тоді окремими науковцями досліджувались особливості формування переконання судді на підставі відповідності доказів таким властивостям, як достовірність, допустимість та достатність, зокрема й показань різних категорій суб'єктів кримінального процесу. Зазначені класичні праці й досі не втратили своєї актуальності.

У науковій праці М.Г. Гродзинського «Вчення про докази та його еволюція», датованій 1925 р., акцентовано увагу на визначенні місця показань в системі джерел доказів у кримінальному судочинстві, на питаннях внутрішнього переконання у оцінці суддею показань свідків та

обвинувачених [52, с. 820].

Серед наукових здобутків теорії доказів післяреволюційного періоду варто виокремити працю українського процесуаліста В.А. Обуховського «Кримінальні докази в історії і радянському праві» (1926 р.), у якій зроблено такі висновки, дотичні до теми дослідження: «для творення переконання судді не можна вимагати абсолютно незаперечних доказів, котрі не допускають і тіні сумніву, бо такі не існують; достатнім для встановлення певного факту треба вважати такий ступінь ймовірності, за якого в тверезо мислячих людей розсіюються сумніви; судові помилки – неминуче зло, тому завдання законодавця та судового діяча докласти всіх зусиль і використати всі дані науки й життєвого досвіду, щоб зменшити кількість помилок до мінімуму [188, с. 18].

Якщо акцентувати увагу на питаннях оцінки доказів, зокрема показань підозрюваного та інших учасників кримінального процесу, то тогочасними науковцями здебільшого досліджувалась така властивість показань особи, як їх достовірність та можливість їх використання у кримінальному процесі.

Загалом можемо констатувати, що дореволюційний період теорії судових доказів ознаменувався формулюванням фундаментальних положень щодо оцінки доказів у кримінальному процесі, критеріїв такої оцінки, ролі суду та інших суб'єктів кримінального процесу у доказуванні.

За цього періоду розвитку теорії доказування категорії «достовірність», «достатність», «допустимість» та «належність» доказів активно використовувались у доктрині, проте згодом, у зв'язку з процесами становлення марксистсько-ленінської ідеології у всіх сферах життя, зокрема й у теорії доказів, почали поступатись своїм місцем на користь такої категорії доказування, як «істина» (матеріальна, об'єктивна). Водночас зазначимо, що поряд з категорією «істина», як мета доказування, вживалися аналогічні за своїм змістом слова «правда», «вірогідність» [297, с. 6].

Певній зміні кримінальній процесуальній політиці та уявленням про дотримання гарантій прав людини у сфері судочинства сприяло прийняття у 1958 р. Основ кримінального судочинства СРСР та радянських республік. В ст. 16 зазначеного нормативно-правового акту вперше було закріплено поняття доказів та визначено їх джерела, зокрема й показання особи, а в ст. 17 подано перелік обставин, які складають предмет доказування. Як зазначається в літературі, у КПК України 1960 р. містилось лише посилення на допустимість доказів без чіткого закріплення їх джерел (ст. 65) [79, с. 64-65; 136].

Слід також зазначити, що в багатьох публікаціях післявоєнного періоду категорія «об'єктивна істина» у кримінальному процесі щодо визначення мети доказування домінувала над такими критеріями оцінки доказів, зокрема й показань учасників кримінального процесу, як достовірність, достатність, допустимість та належність. Зокрема, В.Т. Нор у навчальному посібнику «Проблеми теорії і практики судових доказів» (1978 р.) серед іншого розкрив питання об'єктивної істини з позицій марксистсько-ленінської теорії пізнання як методологічної основи теорії доказів, а відтак висвітлив на ґрунті КПК УРСР 1960 р. зміст таких її базових понять, як доказ, предмет й межі доказування, процес доказування та оцінювання доказів [187].

Інші науковці (Ю.М. Грошевий, Е.С. Зеліксон, М.М. Михеєнко, М.С. Строгович [57; 92; 168; 170; 171; 292]) розмежовували поняття істинності та інші властивості доказів у кримінальному провадженні. В.М. Тертишник і С.В. Слинько у навчально-методичному посібнику «Теорія доказів» (1998 р.) здійснили концептуальне опрацювання всіх елементів (аспектів) установлення об'єктивної істини (предмет доказування + суб'єкти доказування + засоби доказування + процес доказування), визначили види доказів і особливості доказування в тогочасному кримінальному процесі, зокрема дослідили практичні аспекти проведення слідчих дій та особливості їх оцінки судом [303].

Загалом науковий доробок вказаних учених став підґрунтям для вирішення дискусійних питань пошуково-пізнавальної діяльності у сфері кримінального судочинства, зокрема категорії «істини», властивостей доказів, елементів процесу доказування та використання у доказуванні окремих доказів. Хоча щодо розуміння багатьох складних проблем теорії судових доказів у правовій літературі, на жаль, і досі не вироблено єдиного наукового підходу.

Окремі питання доказового права, зокрема й ті, що стосуються фактичних даних (відомостей про факти), одержуваних з таких визначених у законі процесуальних джерел, як показання, їх оцінки в кримінальному провадженні, були предметом дослідження таких відомих вітчизняних науковців радянського та пострадянського періоду, як М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, Є.Г. Коваленко, М.М. Михеєнко, Г. С. Мосесян, В.Т. Нор [6; 56; 91; 105; 174; 187].

Наявну сьогодні теоретичну базу для наукового аналізу проблем оцінки показань учасників кримінального провадження, складають праці вітчизняних та закордонних науковців, присвячені окремим питанням теорії судових доказів. Цей період відраховується отриманням Україною незалежності. Зокрема, дослідженню окремих проблем достовірності, допустимості, належності та достатності доказів присвячені наукові праці В.В. Вапнярчука, І.В. Гловюк, В.П. Гмирка, В.Г. Гончаренка, Л.М. Гуртієвої, Д.В. Давидової, О.В. Капліної, Л.А. Кірмач, І.І. Котюка, Ю.І. Лозинської, Т.В. Лукашкіної, А.О. Ляша, О.П. Острійчука, М.А. Погорецького, Ю.М. Середи, Д.Б. Сергєєвої, С.М. Сівочека, С.М. Стахівського, А.С. Степаненка, О.С. Степанова, В.В. Тютюнника, Л.Д. Удалової, М.Є. Шумила та багато інших [18;40; 42; 44; 47; 55; 58; 63; 101; 117; 144; 145; 149; 157; 199; 212; 255; 258; 259; 284; 285; 287; 288; 311; 313; 315; 363]. У межах наукових досліджень процесу доказування вченими охарактеризовано критерії оцінки доказів у кримінальному

процесі, визначено засоби доказування та їх співвідношення, досліджено роль у доказуванні окремих учасників кримінального провадження, тощо.

Варто зазначити, що зазначеними науковцями аналізувались окремі аспекти оцінки доказів, ґрунтувались на положеннях кримінального процесуального законодавства, яке втратило чинність, або до якого було внесено зміни, тому не можуть у повній мірі вирішити нагальні питання правозастосовної практики, які виникають в суді першої інстанції.

Набуття чинності КПК України 2012 року характеризується зміною сутності кримінального судочинства, процесуального порядку збирання, перевірки та оцінки доказів у суді, вагома роль серед яких відводиться показанням. Зокрема, змін зазнав законодавчий підхід до трактування критеріїв оцінки доказів. При цьому законодавець не конкретизував зміст самої категорії поняття «оцінка доказів» як елементу процесу доказування, не визначив ніяких спеціальних правил оцінки доказової інформації. З цього приводу Т.М. Мирошніченко висловлює припущення, що «саме цим пояснюється актуальність дослідження юридичною наукою багатьох питань щодо змісту таких понять, як «свобода оцінки доказів» та «оцінка доказів за внутрішнім переконанням», «суб'єкти доказування» та «суб'єкти оцінки доказів», «достатність», «достовірність» доказів та ін.» [166, с. 125].

Як впливає зі змісту КПК України, зокрема зі ст. 91, доказування, як з'ясування обставин кримінального провадження, складається із трьох елементів: збирання доказів, перевірки доказів та оцінки доказів [351, с.49]. При цьому оцінка доказів тлумачиться (В. О. Попелюшко) як «аналітична діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду за участі інших учасників кримінального провадження, які за своїм внутрішнім переконанням оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку» [215]. Аналогічної концепції щодо оцінки доказів та їх властивостей дотримуються й інші сучасні правники [127,

с. 128; 128, с. 98; 135, с. 254; 155, с. 111–115; 154; 183, с. 176; 187, с. 93; 194, с. 31].

Аналізуючи сутність таких понять як «перевірка» та «оцінка» доказів, більшість науковців небезпідставно вбачають відмінність між ними у тому, що перевірка – це практична, логічна діяльність, спрямована на підтвердження (спростування) інформації, що в них міститься, натомість оцінка – виключно логічна, розумова діяльність [170, с. 16; 128, с. 204; 312, с. 90; 135, с. 255; 135, с. 179; 105, с. 198; 78, с. 43].

Ще далі в цьому питанні пішов Б.В. Шабаровський, який на підставі аналізу ст. 94 КПК України та інших положень кримінального процесуального закону здійснив розмежування між перевіркою та оцінкою доказів за такими ознаками: перевірка – поєднання практичних дій та логічної розумової діяльності, оцінка – виключно логічна розумова діяльність; оцінка доказів відбувається безпосередньо перед прийняттям владного процесуального рішення, перевірка передує оцінці; предметом оцінки, на відміну від перевірки, виступають не лише належність, допустимість та достовірність, а й достатність доказів; перевірку доказів здійснюють всі суб'єкти доказування, оцінку доказів здійснюють лише ті суб'єкти, які уповноважені на прийняття владних процесуальних рішень, а саме – слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд [351, с. 64]. Вважаємо окремі умовиводи науковця такими, що суперечать законодавчому підходу до розуміння стадії процесу, на якій здійснюється оцінка доказів, а також до суб'єктів, наділених повноваженнями зі здійснення такої діяльності, на чому зосередимо увагу у наступних підрозділах роботи.

У контексті дослідження важливим є з'ясування не лише розуміння елементів процесу доказування та критеріїв оцінки доказів, а й доктринальної інтерпретації положень, які стосуються суб'єктів такої оцінки. На думку Т.М. Мирошниченко, за змістом ч. 1 ст. 89 та ч. 4 ст. 95 КПК України, варто чітко розмежовувати докази отримані, в ході судового розгляду та оцінені в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення,

та докази, отримані слідчим, прокурором [166, с. 126]. Виходячи з аналогічних міркувань щодо відображення у КПК України процедурних питань оцінки доказів, М.Є. Шумило дійшов висновку про характер так званої «процесуальної речовини» доказів досудового провадження для суду [364, с. 98].

Після прийняття у 2012 р. нового КПК України та інших нормативно-правових актів в Україні були захищені дисертаційні дослідження, які висвітлюють окремі питання доказової діяльності в кримінальному процесі.

Вагомими в контексті предмету цього дослідження є комплексні наукові праці О.І. Коровайка «Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства»(Одеса, 2010) [112], В.Я. Корсуна «Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування» (Київ, 2011) [115], Н.М. Басая «Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України» (Одеса, 2012) [7], Ю.М. Середи «Формування доказів у кримінальному процесі України» (Київ, 2012) [258], В.Г. Гончаренка «Доказування в кримінальному провадженні» (Київ, 2014) [47], Д.В. Давидової «Джерела доказів у кримінальному процесі України» (Кривий Ріг, 2015) [63], О.В. Литвина «Кримінальне-процесуальне доказування у стадії судового розгляду» (Одеса, 2015) [142], Д.Б. Сергєєвої «Теретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні» (Київ, 2015) [256], В.В. Тютюнника «Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду» (Харків, 2015) [311], І.Л. Чупрікової «Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу (Одеса, 2015) [348], М.І. Шевчук «Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду» (Львів, 2015) [352], О.С. Осетрової «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (Київ, 2016) [194],

О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (Одеса, 2016) [163], А.В. Заклюки «Докази та доказування на стадії досудового розслідування» (Київ, 2016) [87], А.В. Панової «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (Харків, 2016) [202], Х.Р. Тайлієвої «Судові рішення у кримінальному процесі» (Київ, 2016) [295], В.В. Вапнярчука «Теорія і практика кримінального процесуального доказування» (Харків, 2017) [20], Х.Р. Слюсарчук «Стандарти доказування у кримінальному провадженні» (Львів, 2017) [263], О.О. Кіпер «Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного і неупередженого розслідування у кримінальному провадженні» (Одеса, 2017) [100], А.С. Степаненко «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні» (Одеса, 2017) [287], Р.Л. Сопільника «Теоретичні та організаційні засади забезпечення права на справедливий суд у світлі євроінтеграції України» (Львів, 2017) [265], О.П. Трохлюка «Реалізація забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України» (Київ, 2017) [310], А.А. Павлишина та Х.Р. Слюсарчук «Стандарти доказування у кримінальному провадженні» (Львів, 2018) [201], М.І. Станковича «Межі доказування у кримінальному провадженні» (Київ, 2019) [283].

З огляду на предмет дисертації, особливої уваги заслуговує монографія О.Г. Дехтяр «Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні» (Одеса, 2014), яка серед іншого проаналізувала безпосередність у кримінальному провадженні з позиції доказування, визначила роль суду у дослідженні доказів, охарактеризувала порядок ухвалення судових рішень на основі оцінки особисто сприйнятих фактичних даних тощо [75].

Окремі положення дисертаційного дослідження Х.Р. Тайлієвої («Судові рішення у кримінальному процесі», Київ, 2016) щодо підстав і процесуального порядку ухвалення рішень судом під час провадження в

суді першої інстанції [295] вважаємо корисними для висвітлення питань, що стосуються властивостей доказів та їх з'ясування під час оцінки показань учасників кримінального провадження у суді першої інстанції.

З позиції активної участі суду у дослідженні та оцінці показань та інших процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, важливими є окремі висновки, зроблені О.П. Трохлюком у монографії «Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України» (Київ, 2017), де серед іншого досліджуються питання процедури судового розгляду та особливості участі суб'єктів кримінального провадження у процесі доказування [310, с. 152–153].

Значущими для дослідження вважаємо деякі умовиводи, зроблені у дисертації Т.О. Закревської «Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі України» (Маріуполь, 2021) [88], яка з'ясувала процесуальні можливості свідка у кримінальному процесуальному доказуванні, визначила місце показань зазначеного суб'єкта серед інших процесуальних джерел доказів.

Однак без належної уваги зазначених науковців сучасності залишились окремі аспекти діяльності суду у кримінальному процесі, зокрема ті, які стосуються меж активності зазначеного суб'єкта в суді першої інстанції, критеріїв оцінки сприйнятих ним фактичних даних під час судового засідання, застосування окремих способів дослідження й оцінки показань тощо.

У теорії криміналістики аналіз отримання, перевірки та оцінки показань учасників кримінального провадження та засобів їх з'ясування здійснювався крізь призму правдивості / неправдивості отриманих від них відомостей під час судового розгляду. Тут, насамперед, слід звернути увагу на наукові розвідки, здійснені В.М. Бабуничем [4, с. 24-25], Н.М. Максимишин [161, с. 59-63], О.П. Острійчуком [200, с. 176-189] та ін. Однак недослідженими залишились особливості розумово-аналітичної діяльності суду з позиції відповідності показань учасників кримінального

провадження критеріям достовірності, допустимості, належності та достатності, співставлення з іншими джерелами доказів, отриманих під час судового розгляду, а також вплив результатів такої оцінки на прийняття процесуальних рішень в суді першої інстанції.

Важливо зазначити, що певний внесок у теорію доказів внесли окремі науковці криміналісти, які, досліджуючи процеси комунікації учасників вербальних слідчих (розшукових) дій, виокремили такі основні етапи формування показань, як сприйняття, запам'ятовування та відтворення [22, с. 43; 126, с. 196]. Безпосередня інтерпретація процесу формування показань є базовою для з'ясування їх належності, допустимості та достовірності під час оцінки в суді першої інстанції.

Як слушно зазначає Т.Г. Оксюта, численні положення кримінального процесуального закону зорієнтовані, насамперед на створення умов для змагального кримінального процесу та дотримання прав і законних інтересів його учасників [191, с. 22]. При цьому, як випливає зі змісту ст. 23 КПК України, держава має забезпечити таку процедуру судочинства, при якій суд, незалежно від суб'єктивного впливу учасників кримінального провадження, сприймає усі обставини справи та приймає рішення щодо винуватості особи [168, с. 226].

Діяльність суду з активного і дієвого дослідження повноти та доброякісності показань у кримінальному провадженні супроводжується численними труднощами процесуального та прикладного характеру й вимагає негайного вирішення. Як свідчать результати опитування суддів, прокурорів та адвокатів, 71 % з них вказують на наявність практичних проблем, пов'язаних з ефективним здійсненням судового розгляду у кримінальних провадженнях у суді першої інстанції (Додаток А). До таких, зокрема, слід віднести: відсутність методологічних засад наукового дослідження оцінки показань у кримінальному провадженні в суді першої інстанції; обмеженість теоретичних позицій щодо з'ясування гарантій прав та законних інтересів сторін кримінального провадження та інших

учасників кримінального процесу, змісту повноважень суду щодо перевірки та оцінки доказів, впливу результатів такої діяльності на прийняття проміжних та остаточних процесуальних рішень.

На сьогоднішній день у цьому напрямку науково-дослідна робота спрямована в основному на з'ясування діяльності суду зі збирання та перевірки доказів у змагальному кримінальному процесі, дотримання прав та законних інтересів його учасників. Водночас, майже не проводяться дослідження розумово-аналітичної діяльності суду з оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, численні питання потребують узгодження, а окремі норми вдосконалення.

Отже, для вивчення генезису наукової розробки питань оцінки показань у кримінальному процесі України існує достатній масив літературних джерел, що надає можливість поглиблено розкрити предмет дослідження. Проте сучасний стан наукової розробки означених питань свідчить про доцільність здійснення подальшого наукового пошуку з метою вироблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення процедури дослідження та оцінки в суді першої інстанції таких джерел доказів як показання учасників кримінального провадження.

Загалом з огляду наукових монографічних джерел убачається, що комплексно діяльність з оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції в науці сучасного кримінального процесу не досліджувалась, а окремі питання висвітлювались спорадично, на рівні наукових публікацій.

Зокрема, окремим аспектам діяльності уповноважених суб'єктів кримінального процесу з оцінки доказів на стадіях підготовчого провадження та судового розгляду присвячено нечисленні наукові статті, опубліковані у періодичних фахових виданнях України та інших держав. До них слід віднести публікації Л.В. Карабут [96, с. 273–276; 97, с. 89–97], Н.З. Рогатинської [252, с. 137-140], В.М. Трофименко [309, с. 68-69]. Окремим питанням, пов'язаним з процесом збирання, перевірки та оцінки

показань учасників кримінального процесу присвячені наукові статті О.П. Кучинської, В.Т. Нора, В.В. Вапнярчука, Н.В. Глинської та інших науковців [138, с. 4-8; 186; 19, с. 236-239; 35].

Наукова та прикладна важливість зазначених публікацій насамперед полягає в тому, що вони сприяють критичній оцінці діяльності уповноважених учасників кримінального процесу у процедурі дослідження та оцінки доказів та, насамперед, показань під час розгляду в суді першої інстанції. На наше переконання, лише системний аналіз чинного кримінального процесуального законодавства в частині регламентації повноважень учасників кримінального провадження щодо оцінки показань можуть сприяти вирішенню численних питань, пов'язаних зі здійсненням доказової діяльності у суді першої інстанції.

Таким чином, виокремлені нами теоретико-прикладні проблеми, які неоднозначно сприймаються науковцями та практиками, потребують детального аналізу та вироблення науково обґрунтованої концепції. Як слушно зазначає О.С. Осетрова, повторюваність та поширеність помилок у правозастосовній практиці, пов'язаних із недоліками нормативно-правового регулювання, дозволяє сформулювати обґрунтовані припущення про причини цих явищ, а узагальнення позитивного досвіду та врахування напрацювань сучасного наукового знання – визначити, розробити та запропонувати способи їх усунення [195, с. 203].

Затверджена Указом Президента України 11.06.2021 р. № 231/2021 «Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» визначає основні засади та напрями розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних практик. Одним з напрямів Стратегії визначено покращення доступу до правосуддя, а однією з цілей – зміцнення незалежності судової влади та її підзвітності суспільству [242].

Такі законодавчі підходи спонукають до теоретико-праксеологічної дискусії, актуалізують обговорення питань оптимізації здійснення

кримінального судочинства. Окремі із законопроектів про внесення змін до КПК України, які періодично вносяться на розгляд Верховної Ради [232; 233], прямо чи опосередковано стосуються діяльності суду першої інстанції з дослідження та оцінки доказів у кримінальному провадженні, чи не визначальне місце серед яких займають такі найрозповсюдженіші джерела доказів, як показання особи.

Сучасні загрози, які постали перед українським народом у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, вбивствами мирного населення і знищенням цивільних об'єктів, зумовили запровадження в Україні режиму воєнного стану, а також ухвалення змін і доповнень до КПК України для того, щоб у таких надскладних умовах кримінальна юстиція функціонувала належним чином [40, с. 1124; 41; 298, с. 80; 304, с. 65]. Таким чином, законодавець акцентувався на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму [196, с. 6; 232], що, однак, не позбавляє необхідності дотримання гарантованого Конституцією обсягу прав учасників кримінального провадження.

Системний аналіз положень КПК України свідчить, що окремі нововведення, визначені зокрема у ч. ч. 10, 11, 15 ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану», які прямо чи опосередковано стосуються діяльності суду щодо дослідження та оцінки показань учасників кримінального процесу, є доволі дискусійними та суперечливими. Зокрема, детального наукового аналізу потребують положення, які регламентують процесуальний порядок: здійснення судочинства щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі (ч. 10 ст. 615 КПК України); використання як доказів в суді показань свідка, потерпілого, підозрюваного, отриманих в умовах воєнного стану (ч. 11 ст. 615 КПК України); проголошення та вручення учасникам судового провадження вироку (ч. 15 ст. 615 КПК України). Внесення відповідних пропозицій до законодавства в частині досліджуваної проблематики сприятиме ефективній та однозначній

практичній правореалізації означених законоположень, що стосуються здійснення судочинства в умовах воєнного стану.

Також, як свідчать дані сучасних соціологічних опитувань, рівень довіри суспільства до судів та суддів серед осіб, які брали участь у судових процедурах, складає лише 40 %, а серед осіб, які не були учасниками судових процедур, – 13 % [257, с. 5]. Правильний та своєчасний розгляд кримінальних проваджень, здатний забезпечити змагальний кримінальний процес – характерна риса сучасної правової держави. Вказаний факт має спонукати до з'ясування ролі суду в оцінці доказів у кримінальному провадженні, переосмислення окремих процедур, які реалізуються під час судового розгляду, вжиття необхідних заходів теоретичного, законодавчого та прикладного характеру [247, с. 93]. Також опитані 59 % суддів, прокурорів та адвокатів вказали, що діяльність з оцінки доказів у суді першої інстанції в чинному КПК України належним чином не регламентована (Додаток А).

Підсумовуючи, слід зазначити, що проведений огляд наукових досліджень, присвячених проблемам доказування у кримінальному процесі, дає можливість констатувати: здійснення нечисленних спроб на рівні наукових статей осмислення окремих питань, пов'язаних з оцінкою показань учасників кримінального провадження у суді першої інстанції; відсутність галузевих наукових розробок реалізації судом та іншими суб'єктами кримінального процесу своїх повноважень, пов'язаних з оцінкою доказів та прийняттям відповідних підсумкових рішень в суді першої інстанції.

Загалом питання теоретико-правових і прикладних проблем оцінки показань у суді першої інстанції у кримінальному судочинстві України невід'ємно пов'язана з розвитком української державності, з уявленнями суспільства про процедуру судочинства та роль у його здійсненні суду. Діяльність учасників кримінального процесу з оцінки показань в ході підготовчого судового провадження та судового розгляду в сучасних

умовах досі комплексно не розроблялась, що робить очевидною як доктринальну, так і практико-прикладну потребу системного вивчення означеної проблеми.

1.2 Філософсько-методологічні засади дослідження

Теоретичне осмислення певних аспектів у тій чи іншій предметній сфері вимагає відповідного методологічного підґрунтя, компонентами якого є уявлення про об'єкт дослідження та його властивості, засоби пізнавальної діяльності та закономірна послідовність їх застосування [246, с. 22]. В даному аспекті не є виключенням теорія судових доказів, в межах якої досліджуватимуться особливості оцінки судом першої інстанції показань учасників кримінального процесу.

Грамотне та послідовне використання методологічних принципів у дослідженні процесу оцінки суду свідчень у кримінальному провадженні може істотно підвищити ефективність такого дослідження. Це, у свою чергу, сприятиме удосконаленню теоретичних і практичних підходів до оцінювання свідчень, а також забезпечить змагальний та ефективний судовий процес у розумні строки.

У цій методологічній частині роботи вважаємо доцільним перерахувати й описати ті методи і підходи, які є необхідними при дослідженні предмета – оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

Термін «методологія» розглядається науковцями як система певних правил, підходів, способів, методів, принципів і операцій, конкретних засобів дослідження, логічних прийомів та процедур, які застосовуються в процесі наукового пізнання й практичної діяльності для досягнення визначеної мети, предмета науки [48, с. 104; 59, с. 45; 260, с. 13; 246, с. 24; 299, с. 4; 306, с. 59].

У рамках кримінального процесу, як є галузі юридичної науки, це дисертаційне дослідження має на меті з'ясування теоретичних та практичних питань, пов'язаних із застосуванням окремих приписів КПК України. Для ефективного дослідження судової діяльності в контексті аналізу та оцінки свідчень у кримінальному провадженні необхідно використовувати різноманітні методи наукового пізнання, які виходять зі специфіки юридичної науки.

Термін «метод» (від лат. *methodus* – прийом, спосіб, метод) незалежно від конкретної науки, галузі знань чи навчальної дисципліни означає спосіб, прийом або систему прийомів, за допомогою яких з'ясовується предмет цієї науки, досягається певна мета та вирішуються відповідні завдання [21, с. 292; 246, с. 24]. На відміну від предмета дослідження, який дає відповідь на запитання, що досліджує та чи інша наука, метод характеризує як саме, за допомогою яких способів, засобів і прийомів це відбувається [34, с. 218].

Пізнаючи предмет, насамперед, потрібно осягнути зміст основних категорій і понять у їхньому соціокультурному контексті, використовуючи такі методи формальної логіки, як: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, конструювання понять тощо [366, с. 42].

Традиційно до загальнонаукових методів науковці одностайно відносять діалектичний (грецьк. *dialektikos* – «мистецтво вести бесіду, спір») метод пізнання, який дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними явищами, предметами, процесами, етапи диференціації та інтеграції, постійно суперечать між сутністю та явищем, цілим і частиною, змістом і формою, об'єктивністю в оцінюванні дійсності, суб'єктивні елементи у підходах до вивчення чогось тощо [28, с. 33].

Відповідно до вимог діалектики, усі кримінальні процесуальні правовідносини варто розглядати у взаємному зв'язку між собою та суспільним життям, у їх взаємодії та взаємовпливах. Їх вивчають у динаміці, на основі таких законів та категорій діалектики як причина і наслідок, зміст і форма, сутність і явище, загальне і одиничне, абстрактне і конкретне тощо

[60, с. 120; 333, с. 51]. Саме завдяки діалектиці кожному з методів наукового пізнання відводяться свої місце та роль у складному і суперечливому процесі осягнення закономірностей буття [13, с. 108].

Використання в дисертації діалектичного методу сприяло встановленню базового підходу до аналізу проблем оцінки показань як джерел доказів та їх використання при прийнятті рішень в суді першої інстанції, формуванню уявлення про процесуальні можливості суду у змагальному кримінальному процесі, з'ясуванню сутності і критеріїв оцінки показань учасників кримінального провадження, з'ясуванню міжнародних правових стандартів з означених питань.

Важливим є застосування аналітичного методу з метою пізнання таких правових явищ, як «доказування», «оцінка показань», «показання», «показання з чужих слів» з точки зору їх відповідності метафізичним началам через з'ясування значення слів, пояснення фундаментальних кримінальних процесуальних понять, аналіз юридичних термінів таким чином, щоб показати їхній логічний взаємозв'язок [13, с. 13].

Герменевтичний метод (грец. *ἐρμηνευτική*, від *ἐρμηνεύω* – пояснюю, інтерпретую, тлумачу) використовується на практиці для з'ясування значення інформації, виходячи з її об'єктивних і суб'єктивних підстав, він є аналізом результатів свідомої діяльності людей, що об'єктивуються [72, с. 211]. Зважаючи на те, що рішення суду прирівнюються за юридичною силою до закону, особливо важливого значення процес праворозуміння набуває в сфері здійснення судочинства в суді першої інстанції [190, с. 120]. В дисертаційному дослідженні з допомогою герменевтичного методу здійснено аналіз стану наукової розробки питань оцінки показань у кримінальному провадженні, а також з метою тлумачення правових позицій ЄСПЛ з досліджуваних питань.

При аналізі такої складової процесу доказування, як оцінювання доказів, необхідно зосередити увагу на прикладному методі об'єктивного спостереження. Зазначений метод дозволяє дослідити діяльність судді з

урахуванням її різноманітності, складності та суперечливості. Це досягається з допомогою аналізу як позитивних, так і негативних аспектів, а також ідентифікаційних тенденцій та закономірностей у діяльності суду на етапі судового розгляду кримінального провадження.

Зокрема, як слушно вказує С. Шульгін, під час формування свого внутрішнього переконання щодо достатності наявних у справі доказів суд має ретельно перевірити, «чи взаємодоповнюють ці докази один одного, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості або суперечності, чи достатньо таких доказів для обґрунтування єдино можливого висновку» [361, с. 114].

Формулювання визначень понять неможливе без використання методу абстракції. Для розуміння особливостей процесу оцінювання свідчень учасників судового процесу використання цього методу є критичним. Наприклад, коли під час вибору критеріїв для оцінки показань потерпілого, обвинуваченого та інших осіб у кримінальному провадженні, необхідним є абстрагування від інших джерел доказів, вивчення їх на предмет відповідності властивостям допустимості, належності та достовірності.

Застосування таких методів дослідження, як аналіз та синтез [12, с. 11-12], сприяє розробці визначень та концепцій, формулюванню оціночних критеріїв показань учасників кримінального провадження, адекватному аналізу судової діяльності та її межі в суді першої інстанції, а також вивчення особливостей використання свідчень свідків, потерпілих та обвинувачених під час ухвалення судових рішень.

Застосовуючи методи аналітичного та синтезу доказів підходів, було здійснено систематизацію наукових поглядів в галузі кримінального процесу, криміналістики та теорії судових доказів на проблему оцінки показань суб'єктів судового кримінального провадження. Це дозволило з'ясувати ступінь вивченості свідчень учасників кримінального процесу та їх оцінки в суді першої інстанції, виявити окремі аспекти цієї діяльності, які потребують удосконалення.

В рамках дисертації використано універсальні загальнонаукові

наукові методи, які слугують для аналізу та вивчення явищ і процесів, вивчення динаміки їх розвитку і є прийнятим у багатьох наукових дослідженнях. Ці методи дозволили повністю охопити предмет дослідження та фактично проаналізувати взаємозв'язки його складових частин.

Завдяки використанню таких методів як дедукція та індукція обґрунтовуються загальноприйняті положення системного підходу в науці. Зазначені методи характеризуються послідовним рухом від загального аналізу до висновків у конкретному контексті. Так, для детального розгляду свідчень у кримінальному процесі та встановлення критеріїв їхньої оцінки необхідно спочатку вивчення сутності та змісту таких терміносистем, як «оцінка доказів», «властивості доказів», «процесуальні джерела доказів», «показання».

Використання історико-правового методу зобов'язує з'ясувати процеси еволюції певних явищ, етапи їх історичного розвитку тощо. А це, в свою чергу, допомагає правильно зрозуміти сутність категорії, що розглядається [23, с. 15], встановити загальні закономірності, що їй притаманні. Історико-правовий метод дозволив дослідити становлення та розвиток методологічних засад наукової роботи, сприяв з'ясуванню особливостей законодавчого унормування та практики застосування положень кримінального процесуального законодавства, яке регламентує порядок діяльності суб'єктів кримінального процесу в суді першої інстанції.

Метод класифікації застосовано в ході дослідження критеріїв, яким мають відповідати показання, як процесуальні джерела доказів у кримінальному процесі, а також під час формування архітекtonіки дисертації, відштовхуючись від суб'єктів, показання яких використовуються у доказуванні в кримінальному провадженні.

За допомогою методу узагальнення, тобто процесу логічного переходу від конкретного до більш загального знання, в роботі сформульовано окремі умовиводи щодо проблемних питань оцінки показань учасників кримінального провадження судом, а також висновки до розділів дисертації

та загальний висновок до неї.

Необхідно наголосити на важливості застосування у дослідженні системного аналізу як певної сукупності загальнонаукових методологічних принципів, підходів і прийомів вивчення та конструювання правових явищ як систем [303, с. 26]. Застосування системного аналізу дає змогу визначити сутність показань як джерел доказів у кримінальному процесі, проаналізувати відповідні повноваження учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду з оцінки доказів, дослідити відносини, що виникають у зв'язку із цим тощо.

Базисом структурно-функціонального методу є особливий симбіоз двох основних поширених у юридичній науці методів – функціонального та структурного аналізу. Дослідники підкреслюють, що системний підхід до правових явищ передбачає їх комплексне дослідження, яке, насамперед, потребує з'ясування якостей системності та структурно-функціональних залежностей [253, с. 115]. Таке змістовне поєднання цих компонентів дає змогу виділяти основні елементи, а також рівні функціонування певної досліджуваної системи, аналізуючи їх у динаміці, а, отже, дієвість усієї системи загалом [59, с. 44].

Аналіз процедури підготовчого кримінального провадження та судового розгляду потребує з'ясування не лише прав та обов'язків, повноважень учасників кримінального процесу. Важливим в аспекті предмету дисертації є аналіз складових цього процесу, уточнення, суб'єктів, наділених компетенцією оцінки доказів у суді першої інстанції, визначення ролі суду у зазначеній діяльності. Досягнення зазначеної мети можливе шляхом юридичного аналізу таких понять як «кримінальне процесуальне доказування», «джерела доказів», «оцінка доказів», «показання» та ін. Використання цього методу також сприяло виявленню недоліків і протиріч у законодавчих актах, що дало змогу розробити рекомендації для вдосконалення законодавства.

Синергетика (від грецьк. *συνεργός* – той, який діє обопільно,

узгоджено) є одним з «наймолодших» міждисциплінарних напрямів наукових досліджень [335, с. 64; 359, с. 517]. Вивчення особливостей дослідження та оцінки кримінальних процесуальних доказів в суді першої інстанції з точки зору синергетичного підходу є ключовим через природну складність, взаємозв'язок, відкритість та динамічність процедури з'ясування обставин, що складають предмет доказування. Зазначені характеристики є основою для реалізації функції правосуддя в кримінальному процесі.

За допомогою соціологічного методу на підставі конкретних фактів детально досліджуються суспільні та правові явища [190, с. 121]. Застосування соціологічного та статистичного методів стало важливим при дослідженні діяльності учасників кримінального провадження в судовому кримінальному процесі, статистичних звітів про здійснення судочинства в кримінальних справах, рішень національних суддів України та Європейського суду з прав людини, узагальнень, анкетування суддів, прокурорів, адвокатів з питань з'ясування ефективності діяльності з оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

До окремої групи слід віднести спеціальнонаукові методи емпіричного дослідження правових явищ – формально-догматичний, порівняльно-правовий (компаративістський) та прогностичний методи.

Використаний у роботі формально-догматичний метод важливий насамперед для аналізу чинного законодавства, що унормовує процедуру підготовчого провадження та судового розгляду, а також для практики застосування положень КПК України. Застосування формально-догматичного методу сприяло виявленню законодавчих прогалин та виробленню рекомендацій щодо їх усунення.

Здійснення ефективних правових реформ неможливе на основі лише національного досвіду чи просто ознайомлення із законодавством окремих країн, воно вимагає систематизованого наукового знання про загальносвітові та регіональні тенденції правового розвитку, яке

акумулюється насамперед порівняльним правознавством [118, с. 404]. Основним дослідницьким методом цього напрямку є порівняльно-правовий – сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем шляхом їх порівняння [11, с. 120; 338, с. 18].

У роботі порівняльно-правовий метод використано, зокрема, під час дослідження міжнародних стандартів оцінки показань учасників кримінального провадження». Це сприяло якісному аналізу законодавчої бази в галузі кримінального процесуального права, що визначає процедуру здійснення доказової діяльності під час судового розгляду, вивченню прецедентної практики ЄСПЛ, зарубіжного досвіду оцінки показань в суді першої інстанції тощо.

Прогностичний метод дозволив визначити, передусім, виявлення тенденцій (від лат. *tendentia* – прагну, прямує), тобто основних напрямів розвитку вітчизняного законодавства щодо діяльності суду з оцінки показань під час судового розгляду, гарантування прав учасників кримінального провадження та особливості їх формування на основі світового досвіду [177, с. 22-24].

Використання методу прогнозування у дослідженні дозволило з'ясувати ефективність суду першої інстанції зі здійснення оцінки показань у кримінальному судочинстві, а також спрогнозувати окремі наслідки внесення майбутніх змін до кримінального процесуального законодавства. Насамперед це стосується збирання, аналізу та оцінки свідчень потерпілого, обвинуваченого, свідків, експерта.

Резюмуючи, можемо стверджувати, що методологічний підхід до вивчення оцінки свідчень в суді першої інстанції охоплює інтеграцію галузевих та загальнонаукових методів (діалектичного підходу до пізнання, аналітики та синтезу, індукції та дедукції, абстракції, спостереження). Ці методи служать для детального вивчення характерних рис даної діяльності. Також ключове значення має використання історико-правового,

порівняльно-правового, структурно-системного, формально-догматичного, синергетичного, герменевтичного, соціологічного та прогностичного методів дослідження.

Дисертація спирається також на сучасні досягнення інших юридичних наук: конституційного, міжнародного права, загальної теорії права, на положення міжнародно-правової та національної юридичної практики. Важливе місце в методологічному арсеналі дослідження займає категорійно-понятійний апарат, вироблений теорією доказів, кримінального процесу та іншими юридичними науками.

Висновки до розділу 1

Здійснений науковий аналіз правових і теоретико-прикладних проблем дослідження особливостей оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції спонукав до висновку про незначну кількість галузевих наукових розробок з означеної проблематики, а також нечисленні спроби на рівні окремих публікацій наукового осмислення питань, пов'язаних з обсягом повноважень суб'єктів доказування на стадії судового розгляду з оцінки показань як джерел доказів. Відсутність відповідних комплексних наукових праць робить очевидною як доктринальну, так і практико-прикладну потребу комплексного, системного вивчення означеної проблеми.

На підставі аналізу законодавства та доктрини кримінального процесу, виокремлено такі історичні етапи оцінки показань у кримінальному провадженні України: дореволюційний (1896-1917 рр.), радянський (1918-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), новітній (2012 рр. - по сьогоднішній день). У кожному з виокремлених періодів в історії розвитку Української держави кримінальне процесуальне законодавство зазнавало змін, які загалом характеризуються поступовим відходом від

тоталітарних уявлень до реалізації функції судочинства до більш гуманних, спрямованих на захист прав та інтересів людини за керівної ролі суду в змагальному кримінальному процесі.

Дореволюційному етапу властиве формування фундаментальних положень щодо оцінки доказів у кримінальному процесі, їх критеріїв такої оцінки, ролі суду та інших суб'єктів у кримінальній процесуальній діяльності. Радянський період характеризується домінацією в доктрині категорії «об'єктивна істина», частим ототожненням збирання та оцінки доказів, а також розширеним трактуванням переліку суб'єктів, уповноважених здійснювати оцінку особових та інших доказів у кримінальному процесі. Перехідний період становлення оцінки показань у кримінальному процесі (1991-2012 рр.) характеризується дією застарілих положень КПК України 1960 року поряд з функціонуванням положень ЄКПЛ та прогресивної прецедентної практики ЄСПЛ як джерела права. Новітній етап розвитку теорії доказування (2012 рр. - по сьогоднішній день), характеризується такими рисами, пов'язаними з предметом дослідження: неоднозначністю наукових підходів щодо віднесення / невіднесення до показань, фактичних даних, отриманих за результатами інших, окрім допиту, слідчих (розшукових) дій; невизначеністю у питанні повноважень суду з дослідження та оцінки показань та інших доказів в суді першої інстанції, критеріїв оцінки сприйнятих ним фактичних даних під час судового засідання тощо.

Методологію цього дослідження склало комплексне використання галузевих (діалектичний та герменевтичний), загальнонаукових (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, спостереження, моделювання, класифікації, порівняння) та спеціально-наукових (історико-правового, системно-структурного, формально-догматичного, порівняльно-правового, герменевтичного, соціологічного та прогностичного) методів. Особливості оцінки судом показань у кримінальному провадженні, а також сукупність різнобічних за своїм характером та змістом пізнавальних

завдань, зумовили необхідність їх комплексного використання з метою цілісного сприйняття предмету дослідження, забезпечення обґрунтованості та переконливості отриманих висновків і рекомендацій у наступних підрозділах роботи.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЇХ ОЦІНКИ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

2.1. Показання учасників кримінального провадження як джерело доказів

Тематика показань учасників кримінального провадження, їх змісту, видів і місця серед інших джерел доказів, їх формування та використання, не нова для науки кримінального процесуального права та не втрачає актуальності на всіх етапах розвитку суспільства і судочинства відповідно. Водночас, численні аспекти оцінки доказів доктринального та прикладного характеру неоднозначно трактуються та застосовуються під час судового розгляду, через зміни в нормативно-правовій регламентації діяльності учасників кримінального процесу на стадії судового розгляду [260, с. 38].

Відомості, що існують у формі показань, займають особливе місце у системі джерел доказів насамперед, у зв'язку з їх очевидною, найбільшою поширеністю як процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні [20, с. 291; 300, с. 57; 302, с. 44-45; 358, с. 72-73]. Згідно з різними оцінками поширеність показань серед інших видів інформації у доказовій базі становить до 70-75 %, тоді як уся вербальна інформація доказової бази у кримінальних провадженнях – 85-90%. Отже, навіть серед вербальних джерел інформації відомості, що існують у формі показань, очевидно превалюють. Також, саме в показаннях зазвичай міститься первинна інформація, яка сприяє достовірному з'ясуванню обставин, що підлягають установленню в кримінальному провадженні. Крім того, формування показань як з гносеологічних позицій, так і з позицій процесуальної форми досить виражено відрізняється від формування інших

видів інформації. Це пов'язано з поєднанням усності і писемності мови, що актуалізує при отриманні показань проблему і усного, і писемного мовлення, адекватності переданих образів тощо.

Незважаючи на те, що відомості, які містяться у показаннях, є найбільш поширеними доказами у переважній більшості проваджень, в чинному законодавстві поняття показань не визначено. Причин такого стану декілька. Насамперед, чіткому визначенню показань перешкоджає безперервна дискусія щодо співвідношення понять «доказ», «джерело доказів», «види доказів» тощо. З іншого боку – законодавець, який не завжди дає чітке визначення іншим видам інформації, що використовується у доказуванні. Так, не зовсім зрозумілим з аналізу положень КПК України є тлумачення того, чи слід відносити до показань відомості, отримані під час проведення таких видів допиту, як допит під час досудового розслідування в судовому засіданні, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, перехресний допит.

З набуттям чинності нового КПК України змінились умови використання показань як доказів (підвищення ролі головуючого у дослідженні доказів, посилення безпосередності дослідження доказів у суді тощо), що свідчить про необхідність чіткої визначеності в питаннях про поняття показань, з'ясування гносеологічних особливостей і процесуальних способів їх отримання та оцінки, співвідношення з іншими видами доказів. Це породило різноманіття наукових підходів до розуміння показань у кримінальному провадженні, зокрема, форми відображення кола суб'єктів, які можуть давати та отримувати показання, предмету показань, визначення допиту, як єдиної процесуальної форми отримання показань тощо [37; 63, с. 58–86; 140, с. 50-56; 197, с. 59–75; 210, с. 40-42].

Д.В. Давидова під показаннями розуміє інформацію, яка надається в усній, письмовій формі або мовою жестів (глухими, німими, глухоніми) під час слідчих (розшукових) дій, підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному

провадженні, що мають значення у цьому кримінальному провадженні [63, с. 179]. З позиції науки кримінального процесу показання – це різновид процесуальних джерел доказів, що становлять відомості, надані в усній або письмовій формі визначеним КПК України колом суб'єктів щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що є предметом доказування в кримінальному провадженні [192, с. 321; 235, с. 81].

Частина 1 ст. 95 КПК України визначає показання як відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення у цьому кримінальному провадженні [130]. Виходячи із законодавчої дефініції, О.Г. Шило визначила такі ознаки показань як процесуального джерела доказів: 1) показання – це відомості, які надаються під час допиту (в усній або письмовій формі) (ознака, що стосується процесуальної форми отримання показань); 2) показання можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом (ознака, що стосується суб'єкта їх подання); 3) зв'язок відомостей, які складають зміст показань, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження (ознака, що стосується змісту показань) [357, с. 152].

Буквальне розуміння законодавчого визначення «показань» спонукало окремих науковців до висновку, що обов'язковою їх ознакою є процесуальний порядок отримання – в ході допиту, метою якого є отримання повних та об'єктивних показань, що відображають дійсність. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які містяться в них, – доказами [353, с. 3].

З точки зору криміналістики допит – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в отриманні від особи і фіксації в установленій процесуальній формі показань про факти і обставини, яка мають або можуть мати значення для встановлення обставин кримінального провадження, що розслідується або розглядається судом.

Власне, й такі різновиди допиту, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) та перехресний допит (ст. ст. 352, 353 КПК України) полягають у досягненні відповідної мети шляхом отримання показань. Протилежної позиції дотримується І.А. Жалдак, яка вказує, що одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб має низку ознак (мету, предмет та учасники, які дають підстави розглядати його не як різновид допиту, а як самостійну слідчу (розшукову) дію [83, с. 87-88, 199-200].

Зважаючи на те, що відомості про обставини кримінального правопорушення під час проведення пред'явлення для впізнання (ст. ст. 228 230 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України), слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), обшуку (ст. ст. 236, 237 КПК України), можуть бути отримані результаті вербальної комунікації між учасниками цих слідчих (розшукових) дій [312, с. 20], деякі науковці використовують цей факт як аргумент на користь твердження про те, що показання можуть надаватися не тільки під час допиту [210, с. 8; 198, с. 60-61; 357, с. 152]. Зокрема, Є.В. Повзик зазначає, що показання можуть бути отримані також і в ході яких особа може повідомити відомості, що матимуть важливе значення як для проведення самої слідчої (розшукової) дії, так і взагалі для вирішення кримінального провадження [210, с. 8, 42].

Констатуємо контрверсійність наукових думок, породжену законодавчою невизначеністю природи повідомлень потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого, експерта про обставини, що мають значення для кримінального провадження, які отримують уповноважені суб'єкти під час проведення обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та інших слідчих (розшукових) дій [146, с. 58]. Безумовно, такий стан речей ускладнює застосування низки норм доказового права.

Не ставлячи під сумнів самостійність тих чи інших слідчих (розшукових) заходів, передбачених КПК України, вважаємо, що за такою

ознакою, як процесуальна форма (спосіб) отримання показань, інформація, отримана в ході допиту та таких його видів, як допит під час досудового розслідування в судовому засіданні, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, перехресний допит, допит в режимі відеоконференції, йменується таким джерелом доказів, як «показання». Аналогічну позицію висловили 85 % опитаних нами суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

Відомості, отримані в ході проведення інших слідчих (розшукових) дій, хоча й мають не менше доказове значення ніж ті, які отримані під час допиту та його видів, проте, виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 95 КПК України, до показань віднесені бути не можуть. При цьому віднесення їх до таких джерел доказів, як документи, жодним чином не перешкоджає можливості їх використовувати у доказуванні нарівні з показаннями та іншими джерелами доказів, визначеними ч. 2 ст. 84 КПК України.

Отже, на наше переконання, під показаннями учасника кримінального провадження слід розуміти виключно ті відомості, які були отримані у передбаченому законом порядку, під час допиту, зокрема й таких його видів, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, перехресний допит, допит особи в порядку ст. 225 КПК України, допит у режимі відеоконференції.

Зважаючи на те, що предметом дисертаційного дослідження є саме показання учасників кримінального провадження та особливості їх оцінки в суді першої інстанції, доцільно з'ясувати сутність таких категорій, як «показання» та «пояснення». Адже науковцями неодноразово вказувалось на відсутності в теорії та практиці кримінального процесу єдності поглядів з приводу правової природи показань та їх співвідношення з поясненнями.

На відміну від показань, визначення яких міститься у ч. 1 ст. 95 КПК України, «пояснення», як категорія, законодавчо не визначене. Тлумачний словник української мови визначає «пояснення» як писемний або усний виклад з метою виправдатися в чому-небудь [262, с. 496], а дієслово «пояснити» – як робити ясным, зрозумілим; знаходити, розкривати причини,

мотиви чого-небудь [93, с. 355; 307].

Категорія «показання», на відміну від поняття «пояснення» в юриспруденції має виключно процесуальне значення. Хоча й термін «пояснення» активно використовується законодавцем. Зокрема, йдеться про наділення оперативних підрозділів повноваженнями опитувати осіб за їх згодою (п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. [239]), застосування такого превентивного поліцейського заходу, як опитування особи (ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. [238]). З цього приводу М.А. Погорецький відзначає, що пояснення осіб відноситься до пізнавальних засобів і документів оперативно-розшукової діяльності [213, с. 84, 284].

Ще в середині минулого століття С.П. Бекешко та Є.А. Матвієнко наголошували, що не дивлячись на певні спільні ознаки, «показаннями може бути названа лише така розповідь будь-якої особи, натомість поясненням – тільки розповідь особи, яка підозрюється, або вважається винуватцем даного явища, події, факту. Іншими словами, будь-яке пояснення може бути назване показанням, але не всяке показання, а тільки показання підозрюваного або дійсного винуватця події, про цю ж подію, може бути названо поясненням» [10, с. 62].

Як слушно вказує Д.О. Шингарьов, таке розуміння співвідношення між показаннями та поясненнями не відповідає чинному на сьогоднішній день законодавству України, оскільки п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України наділяє правом давати пояснення і потерпілого [358, с. 41]. Сумнівними зазначені твердження вважаємо й з огляду на наявність інших положень КПК України, які в окремих випадках визначають пояснення джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст. 298-1 КПК України) безвідносно до суб'єкта, який їх надав.

Також у 2020 році були внесені корективи до переліку процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки

[231]. Так, визначений у ст. 84 КПК України каталог джерел доказів, ст. 298-1 КПК України доповнюється іншими процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, серед яких і пояснення осіб.

Про процесуальне значення пояснень свідчать й інші положення КПК України. Так, у ч. 8 ст. 95 КПК України серед іншого зазначається, що сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою пояснення, які не є джерелом доказів [130]. Такі пояснення можуть бути використані для обґрунтування позиції сторони кримінального провадження, потерпілого стосовно заявленого клопотання, скарги тощо [357, с. 152].

Отже, законодавець не забороняє отримувати пояснення під час здійснення процесуальної діяльності, однак робить акцент на тому, що пояснення, як процесуальні джерела доказів, на відміну від показань (у розумінні відомостей, що отримані шляхом допиту), не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, що постановляється за клопотанням прокурора.

Таким чином, як слушно підкреслює О. Стригунов, у випадку задоволення слідчим суддею відповідного клопотання прокурора, в кримінальному процесі з'являються нові джерела доказів. У разі ж відмови – матимемо недопустимість доказів, що в сукупності з доктриною «плодів отруйного дерева» може суттєво ускладнити процес доказування сторони обвинувачення [291]. З цього приводу М.Я. Никоненко цілком обґрунтовано доходить висновку про ймовірність залежності визнання певної процесуальної категорії процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні від суб'єктивного вирішення такого питання чи прокурором, чи будь-якою іншою особою [184, с. 166].

Головною відмінністю показань від пояснень О.П. Острійчук вважає їх процесуальну оформленість, регламентованість та значимість для кримінального провадження. Водночас, не варто заперечувати, що пояснення є допоміжною формою отримання відомостей, які мають значення для кримінального провадження [200, с. 73]. Дійсно, з одного боку, пояснення підозрюваного вважаються частиною його показань, з іншого боку, право підозрюваного давати показання реалізується під час його допиту, до та після нього. Зокрема, підозрюваний наділений правом давати показання у разі його затримання. Такі показання підлягають занесенню до протоколу затримання.

Загалом можемо констатувати відсутність єдності у використанні законодавчої термінології, що характеризує відомості, повідомлені учасниками кримінального провадження при проведенні процесуальних дій. Зокрема, КПК України визначає право осіб давати пояснення при розгляді питання про відвід особи (ч. 3 ст. 81 КПК України); при відмові від підписання протоколу (ч. 6 ст. 104 КПК України) тощо. Проте в зазначених випадках, пояснення особи будуть занесені або до протоколу слідчої (розшукової) дії або до журналу судового засідання і, відповідно, набуватимуть статусу такого процесуального джерела доказів, як документи [358, с. 43]. Також п. 5 ч. 2 ст. 193 КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому право давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою [130].

Якщо ж говорити про самостійне існування пояснень без прив'язки до конкретних процесуальних джерел доказів, то про таке їх розуміння можна говорити виходячи зі змісту ч. 8 ст. 95 КПК України, у якій законодавець визначає право сторін кримінального провадження та потерпілого опитувати учасників кримінального провадження, а також інших осіб. При цьому результати такого опитування не є доказами. В таких випадках отримання пояснень не супроводжується роз'ясненням процесуальних прав

особи, попередженням її про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань чи за давання завідомо неправдивих показань, а також обов'язковою фіксацією зазначеної процесуальної дії у протоколі. Єдиною умовою отримання таких пояснень є згода опитуваного.

З приводу цільового призначення отримання пояснень, отриманих у порядку ч. 8 ст. 95 КПК України, поділяємо точку зору О.Г. Шило, що вони «можуть бути використані для обґрунтування позиції сторони кримінального провадження, потерпілого стосовно заявленого клопотання, скарги тощо» [357, с. 152]. Адже дійсно, сторона захисту або потерпілий можуть виступити ініціаторами проведення допиту щодо попередньо опитаних ними осіб. Однак слід підкреслити, що в даному випадку йдеться не про показання як джерело доказів у розумінні ст. 298-1 КПК України.

Як вже наголошувалось вище, згідно з ч. 1 ст. 95 КПК України, показання можуть бути отримані виключно під час проведення допиту. Водночас, відповідно до положень чинного законодавства, відомості, які повідомляються учасниками кримінального провадження в ході проведення інших слідчих (розшукових) дій, статусу показань не мають, проте вносяться до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії і, відповідно, стають важливою складовою такого процесуального джерела доказів, як документи (ч. 1 ст. 99 КПК України) [130].

Стосовно інформації, яка повідомляється підозрюваним під час затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, слід вказати, що дійсно, в ч. 5 ст. 208 КПК України визначено обов'язок уповноваженої особи складення протоколу, в якому, зокрема, зазначаються заяви чи скарги затриманого у разі їх надходження [130]. Отже, визначені у п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України – давати пояснення, показання з приводу підозри, виникають в особи з моменту її фактичного затримання, момент якого зберігається з юридичним у часі.

Розвиваючи вищенаведені положення щодо сутності та місця в системі джерел доказів пояснень, приходимо до висновку про відмінність

зазначеної категорії від поняття «показань» за змістовною та процесуальною ознакою. Під поясненням у кримінальному процесі варто розуміти інформацію, отриману сторонами провадження, потерпілим, представником пробації від його учасників в усній або письмовій формі з приводу фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та можуть бути використані у ньому як джерело доказів у провадженнях про кримінальні проступки, а щодо злочинів виключно на підставі ухвали слідчого, що постановляється за клопотанням прокурора.

Окремої уваги потребує аналіз такої ознаки показань, як зв'язок відомостей, які складають їх зміст, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Деякі науковці наводять достатньо аргументів, що предмет показань як процесуального джерела доказів є ширшим, ніж предмет доказування у кримінальному провадженні України [200, с. 76; 261, с. 184-190; 335, с. 63-65]. Натомість, предметом доказування у кримінальному провадженні є відомості не лише про кримінальне правопорушення, а й про інші обставини (перелічені у ст. 91 КПК України), що дозволяють виконати усі завдання кримінального провадження, обумовлені ст. 2 КПК України [200, с. 76].

Аналіз ознак показань, як визначеного КПК України процесуального джерела доказів, дозволяє віднести їх до особистих джерел доказів. З'ясуємо, чи слід ототожнювати зазначені категорії.

Особисте – значить таке, що походить від людини, і вона зрештою є джерелом відповідної інформації, яку вона має здатність правильно сприймати, зберігати в пам'яті та відтворювати [303, с. 6]. Тому джерелом показань, отриманих в кримінальному провадженні, за змістом ч. 2 ст. 95 КПК України, будуть відповідно підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для нього [130], тобто особи, які дають показання. Формування таких особистих джерел доказів, як показання, невіддільне від вивчення особи, її здатності сприймати і передавати

інформацію, та вимагає врахування цієї обставини під час перевірки та оцінки доказів.

Відтворення інформації, що має доказове значення, відбувається у формі будь-якого умовного коду (слова, символи, графіки, схеми тощо) [303, с. 6]. Звідси випливає, що важливим моментом у природі особистого доказу є спосіб його існування – в усному мовленні, або в письмовій формі, тобто в тексті. Сучасний підхід характеризується вказівкою на нерозривний зв'язок особистого доказу з мовою, зазначенням, що показання – це усні відповіді на запитання під час судового провадження.

Усна мова, оцінка показань у взаємозв'язку з особою їхнього носія, участь обох сторін та безпосередньо сприйняття показань у контексті допиту є тими моментами, на яких заснована технологія формування особистого доказу – показань. Решта – похідне від цього і тому вторинне, допоміжний засіб дослідження показань, отриманих під час безпосереднього допиту.

На наш погляд, «показання» – поняття вужче від терміну «особисті докази», що використовується переважно в криміналістиці, рідше – у психології та інших гуманітарних науках. Якщо показання – це відомості, отримані в усному вигляді від допитуваного учасника процесу під час допиту, то особисті докази включають протоколи інших слідчих (розшукових) дій, у яких зафіксовані відомості, повідомлені уповноваженим суб'єктам кримінального процесу, висновок експерта, що мають доказове значення у кримінальному провадженні. Такі зроблені нами висновки співпадають і з емпіричними даними. Так, на думку 66 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів, показаннями слід вважати лише відомості, отримані під час допиту, а особисті докази можуть міститись й у протоколах інших слідчих (розшукових) дій, висновку експерта; 13 % респондентів зазначили, що особисті докази можуть міститись як у протоколах інших слідчих (розшукових) дій, так і в інших джерелах доказів (Додаток А).

Не вдаючись у деталі проблематики особистих джерел доказів,

позначимо головний момент, характерний для вітчизняної доктрини: вона допускає до використання у доказуванні як початкові чи похідні будь-які відомості, отримані від осіб під час досудового розслідування чи судового провадження.

Можна стверджувати, що особистий доказ залишається особистим і діяльність дізнавача, слідчого чи прокурора не може зробити його речовим, а суд має прагнути отримати показання безпосередньо від самої особи – джерела особистого доказу. Тільки в судовому засіданні відбувається реалізація положень ст. 23 КПК України, що суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує усно [130].

Зміна технології доказування нерозривно пов'язана зі зміною моделі обвинувачення: зі слідчої на судову, що визначає процесуальну основу формування кримінальних процесуальних доказів, у тому числі й особистих. Лише під час змагального кримінального процесу відбувається остаточне формування особистих доказів. У разі їх заперечення, за загальним правилом, повинен проводитися перехресний допит особи, допоміжну роль у перевірці та оцінці показань та інших доказів може відіграти допит експерта в суді (ст. 356 КПК України).

Отже, можна стверджувати, що формування особистого доказу має досудову та судову фази. В обох з них основним засобом формування показань, як процесуального джерела доказів є допит. З позиції представників слідчої ідеології будь-який доказ, отриманий у досудовому провадженні, формується такими суб'єктами, як слідчий (дізнавач) та прокурор. Судовий допит як спосіб отримання показань безпосередньо з першоджерела, отриманий у визначеному законом порядку, слід вважати пріоритетним для прийняття підсумкового рішення в конкретному кримінальному провадженні. До таких міркувань спонукає аналіз чинного КПК України та точок зору на вказану проблему у наукових колах, які проаналізуємо нижче.

На доцільність розмежування досудових і судових доказів одним з перших у новітньому вітчизняному кримінальному процесі вказав М.Є. Шумило, на переконання якого структура кримінального провадження за КПК України передбачає, що в ході досудового розслідування збираються матеріали, доказами які може визнати виключно суд [363, с. 48]. Аналогічні аргументи висловлюють й інші науковці, зазначаючи, що суд отримує від органів досудового розслідування не докази, а джерела, у процесі дослідження яких формуються судові докази [8, с. 118; 202, с. 32; 357, с. 156]. На їх думку, це забезпечить свободу суддівського переконання і незалежність суду від органів кримінального переслідування.

Одностороння діяльність сторін кримінального провадження, залучених до процесу доказування, слідчого та прокурора, як уповноважених суб'єктів, щодо встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, носить попередній характер у розумінні підсумкового рішення в ньому, тобто вирішення справи по суті. Однак не варто заперечувати важливість процесу формування доказів, джерелом яких є показання учасників кримінального провадження, саме на стадії досудового розслідування. Оскільки за певних умов показання можуть бути об'єктом оцінки суду та використані в обґрунтування прийнятих ним рішень у конкретному кримінальному провадженні. Йдеться, насамперед про проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні (225 КПК України), отримання показань з чужих слів (ст. 97 КПК України), отримання показань під час допиту свідка, потерпілого, підозрюваного в ході досудового розслідування у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану (ч. 11 ст. 615 КПК України) [130].

У процесі формування показань, як процесуальних джерел доказів, пріоритет має судова фаза. Умова безпосередньої присутності судді під час дослідження показань є обов'язковою та важливою, а етап їх оцінки – ключовим для прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні. Активність головуючого у перевірці цього доказу повинна

мати субсидіарний характер, натомість оцінка показань та сукупності усіх доказів, за змістом ч. 4 ст. 87, ст. 89 КПК України, є виключною прерогативою суду.

Як зазначає О.Г. Шило, на відміну від інших процесуальних джерел доказів, стосовно яких позиція законодавця щодо поділу їх на досудові та судові є не зовсім послідовною, показання визнаються судовими доказами виключно якщо вони надані в судовому засіданні (в судовому розгляді або під час досудового розслідування слідчому судді) [357, с. 156]. Окремими висновками, зробленими науковцем щодо сутності та доказового значення показань у кримінальному провадженні, послуговуватимемося, досліджуючи особливості оцінки показань у суді першої інстанції стосовно того, що: показання, надані під час досудового розслідування, мають значення доказів лише для обґрунтування процесуальних рішень слідчого та прокурора (крім тих показань, що отримані у порядку ст. 97 та ст. 225 КПК України) [130]; показання підозрюваного у всіх випадках мають доказове значення лише під час досудового розслідування [357, с. 152].

Водночас, спірним вважаємо судження про те, що судові рішення можуть ґрунтуватися лише на тих показаннях, які безпосередньо були сприйняті: судом – під час судового розгляду; слідчим суддею – під час досудового розслідування, а у виняткових випадках у порядку ст. 225 КПК України [357, с. 153]. Адже одним з положень КПК України, яке закріплює певні обмеження засади безпосередності показань, речей і документів під час розгляду справи в суді першої інстанції, є можливість отримання та використання судом як доказу показань з чужих слів, тобто висловлювання, здійсненого в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи (ч. 1 ст. 97 КПК України) [130].

Також не поділяємо позицію Н. Кіцен, що визначена ч. 9 ст. 352 КПК України можливість здійснення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення [130; 102, с. 258], слід вважати обмеженням безпосередності дослідження показань, речей і документів. Вважаємо, що

можливість суду безпосередньо сприймати показання у таких специфічних умовах жодним чином не позбавляє його можливості приймати безпосередню участь у їх перевірці та подальшій оцінці в сукупності з іншими доказами в кримінальному процесі.

Необхідно зазначити, що суд може використати як доказ показання особи, яка не дає їх безпосередньо в суді, лише у випадках, визначених КПК України. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та ст. 86 КПК України, докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими та враховані при постановленні рішення судом, крім випадків, передбачених КПК України, а отже, судове рішення відповідно до ст. 370 КПК України не може бути визнано законним і обґрунтованим та згідно з ч. 1 ст. 412 КПК України підлягає скасуванню [130].

У доктрині наголошується, що засада безпосередності дослідження показань, речей і документів не є абсолютною та під час судового розгляду кримінального провадження в першій інстанції підлягає застосуванню з урахуванням обмежень, встановлених нормами кримінального процесуального закону, передбачених ст. 97, 225, ч. 9 ст. 352 і ч. 2 ст. 353 КПК України) [33, с. 180; 75, с. 117; 102, с. 260].

Також законодавець, урахуваючи специфіку воєнного стану, в ч. 11 ст. 615 КПК України визначив, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. До того ж показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних

технічних засобів відеофіксації [51; 130]. Зазначені приписи суттєво змінюють процедуру використання показань у доказуванні, проте стосується виключно показань, отриманих в умовах воєнного стану [165, с. 664; 342].

До обставин, що можуть унеможливити допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, в умовах воєнного стану можна віднести загрозу життю та здоров'ю учасників кримінального процесу, проживання осіб на тимчасово непідконтрольній території, евакуацію з певної місцевості та ін. [328].

Таким чином, формування показань як особистого джерела доказів повинне обов'язково мати судовий фазис для вирішення кримінального провадження по суті: тільки в ході судового розгляду за допомогою прямого, перехресного допиту може бути сформований особистий доказ для встановлення обставини, що мають значення для кримінального провадження. Наразі саме такий підхід законодавця до змагальної парадигми судового доказування визначає пріоритет дослідження та оцінки показань, як власне й інших джерел доказів, під час судового розгляду. Водночас КПК України визначає виняток щодо особистого сприйняття показань, отриманих під час досудового розслідування – це 1) показання з чужих слів (ч. 1 ст. 97 КПК України) та 2) показання, отримані в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України), зокрема, отримані з дотриманням вимог ч. 11 ст. 615 КПК України. Це не виключає необхідності оцінки зазначеного джерела доказів та прийняття рішення у кримінальному провадженні на загальних підставах відповідно до КПК України.

Аналізуючи поняття «показань», визначене у ст. 95 КПК України, науковцями неодноразово наголошувалось, що законодавець не розрізняє окремі види показань залежно від процесуального статусу суб'єкта, від якого вони отримані, що пояснюється однаковою правовою природою цього джерела доказів [210, с. 42; 357, с. 153]. Водночас, процесуальний статус

суб'єкта показань безпосередньо впливає на: 1) визначення значення тих чи інших показань в кримінальному провадженні; 2) процесуальну форму їх отримання (забезпечення участі захисника, представника тощо) [210, с. 42]; 3) особливості оцінки показань; 4) процесуальну форму кримінального провадження (зокрема, показання підозрюваного, обвинуваченого, який беззаперечно визнає свою вину, є процесуальною підставою диференціації кримінальної процесуальної форми, застосування договірних процедур та спрощеного порядку кримінального провадження, а саме – провадження на підставі угод та спрощеного провадження щодо кримінальних проступків) [357, с. 153-154].

Висвітлюючи проблеми оцінки показань у кримінальному провадженні, послуговуватимемось найбільш поширеним критерієм поділу показань на види – залежно від особливостей процесуального становища суб'єктів – джерел доказів та наявності чи відсутності процесуального інтересу у кримінальному провадженні. За вказаною ознакою показання класифікуються на показання обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка та експерта.

Отже, показання є процесуальною формою повідомлень, відомостей особи, яка має визначений у законі процесуальний статус (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт), отримана уповноваженими суб'єктами винятково в ході допиту (у т. ч. одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні, допиту у режимі відеоконференції, перехресного допиту) про обставини, що мають значення для кримінального провадження і обґрунтування процесуальних рішень у ньому. Відомості, що існують у формі показань, займають особливе місце в системі процесуальних джерел доказів у зв'язку з: їх очевидним превалюванням серед інших процесуальних джерел доказів; відмінністю їх формування з точки зору гносеології та процесуальної форми.

Формування показань відбувається через пізнання, уявлення та

сприйняття, опосередковане відчуттями. Гносеологічні особливості формування показань, на відміну формування інших видів процесуальної форми відомостей про факти, полягають, по-перше, в особливостях джерела інформації; по-друге, у зв'язку вербальних інформаційних процесів із мовними проблемами адекватної передачі відомостей; по-третє, в іншій кількості та ролі етапів процесів відображення.

Показання у кримінальному процесуальному розумінні можна отримати виключно під час проведення різних видів допиту, які мають подібні суттєві характеристики – процесуальну форму, пошуково-пізнавальний метод, природу інформаційного сигналу. Відомості, які повідомляються учасниками кримінального провадження та відображаються у протоколі допиту слід віднести до таких процесуальних джерел доказів, як показання. Натомість інші дані та відомості, які вносяться до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії є складовою такого джерела доказів, як документи.

Показання не лише сприяють здійсненню кримінального судочинства, а й сприяють забезпеченню прав його учасників. Значимість показань для вирішення завдань кримінального провадження є безумовною. Вони не лише сприяють здійсненню кримінального судочинства, а й забезпеченню прав його учасників.

2.2. Поняття і критерії оцінки показань учасників кримінального провадження як елемента процесу доказування

Серед науковців та практиків існує плюралізм поглядів щодо розуміння доказів та їх процесуальних джерел, сутності процесу доказування та його елементів. Аналіз положень ч. 4 ст. 95 КПК України, відповідно до якої суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або

отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, свідчить про те що «у такий спосіб законодавець чітко розставив акценти стосовно вектору доказування в змагальному кримінальному процесі, визнавши судовими доказами лише ті, що безпосередньо досліджені судом у судовому засіданні за участю сторін» [357, с. 153]. Викладене дало підстави О.Г. Шило та В.П. Гмирко розмежовувати судові докази та докази, які збираються під час досудового розслідування [357, с. 153; 45, с. 170].

Щодо показань, одержаних слідчим чи прокурором під час досудового розслідування, то вони, на наше переконання та на думку 82 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А), є джерелами доказів саме в судовому засіданні. Для того, щоб такі докази набули статусу судових, вони мають бути досліджені в судовому засіданні та належним чином оцінені та враховані або відхилені судом. На наше переконання, статус доказів не залежить від того, досліджувалися вони під час досудового розслідування, або вперше стали доступні учасникам судового процесу. Поява нових доказів під час їх розгляду в суді може бути результатом як ініціативи суду, так і наслідком клопотань, заявлених сторонами кримінального провадження [249, с. 303].

Досліджуючи особливості доказування на стадії судового розгляду, слід виходити з методологічної, в цьому контексті, концепції про чітке розмежування двох значень доказування: 1) як діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та 2) як обґрунтування певного твердження, певної тези [292, с. 156-158; 170, с. 9-11], оскільки на стадії судового розгляду здійснюється доказування у розумінні обох цих аспектів [249, с. 303].

У теорії судових доказів усталеним є поділ на такі елементи, як збирання, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел. Аналогічний підхід до зазначеного процесу вбачається зі змісту ст. 91 КПК України [130]. На практиці ці елементи органічно пов'язані, тісно та нерозривно переплітаються [129, с. 194-195; 132, с. 220-221; 290]. При цьому

оцінці доказів у кримінальній процесуальній науці присвячена підвищена увага. Досить часто цей елемент процесу доказування називають «головним, найважливішим питанням кримінального судочинства» [126, с. 142; 174, с. 5].

На динамічність доказу як юридичного явища вказують В.П. Гмирко та М.Є. Шумило, на думку яких «доказ починає формуватися на досудовому розслідуванні, а завершується в судовому засіданні за участю сторін процесу» [43, с. 30; 364, с. 98]. З таким судженням ми не погоджуємось. Вважаємо, що процесу доказування під час досудового розслідування також властиві усі елементи оцінки доказів, визначені в ч. 1 ст. 94 КПК України [130], а саме – якісний (належність, допустимість, достовірність) та кількісний (достатність та взаємозв'язок) аспект доказів та їх процесуальних джерел.

В науці окреслилися різні підходи до визначення поняття оцінки доказів, яка має філософський, психологічний, практичний зміст, що підтверджується процесуальними засобами [87, с. 6]. На нашу думку, праві ті науковці, які вважають, що оцінка доказів є розумовою діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, яка полягає у тому, що вони розглядають кожен доказ, зокрема і всю їх сукупність, визначаючи їх належність, допустимість, достовірність, достатність для висновків у кримінальному провадженні [187, с. 92], вона завжди органічно «вплітається» в практичну діяльність зі збирання та перевірки доказів [167, с. 182; 87, с. 57].

Поділяємо підхід до тлумачення оцінки доказів сучасними вітчизняними науковцями, як урегульованої законом розумової (мисленнєвої) діяльності уповноважених суб'єктів кримінального провадження щодо визначення належності, допустимості, достатності, достовірності доказів та їх взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [7, с. 49; 53, с. 118; 62, с. 110; 167, с. 182; 292, с. 281]. Таке тлумачення оцінки доказів не викликає сумнівів насамперед з

позиції законодавчого визначення суб'єктів та елементів процесу доказування, критеріїв оцінки доказів у кримінальному процесі. Аналогічним чином здійснюється й оцінка такого надважливого джерела доказів, як показання учасників кримінального провадження [249, с. 303].

Погоджуємось з точкою зору науковців, що оцінка може бути як попередньою, що здійснюється під час збирання доказів, так і підсумковою [187, с. 93; 194, с. 40], тобто здійснюється безперервно та супроводжує винесення рішення, а результат оцінки фіксується у мотивуванні рішення.

Отже, оцінка доказів, зокрема й тих, що містяться у показаннях, – це елемент процесу доказування, який тісно пов'язаний зі збиранням та перевіркою доказів. На відміну від інших складових процесу доказування, оцінка доказів, маючи правовий аспект, є суто логічним, мисленнєвим, розумовим процесом [249, с. 303].

Важливим у контексті проблеми поводження з такими процесуальними джерелами доказів, як показання, є з'ясування питання визначення місця суду та ступеня його активності в дослідженні та оцінці показань в суді першої інстанції [249, с. 304]. Адже відповідно до положень ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [110].

Саме суд, застосовуючи механізм, передбачений ст. 333 КПК України, інші повноваження, передбачені законом, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, орієнтований КПК України на створення необхідних умов для ефективною реалізації сторонами їхніх процесуальних прав [311, с. 57].

Слід з'ясувати, чи здійснює суд діяльність з оцінки доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції, яке за змістом ст. 314, п. 22 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 33, ч. ч. 1-3 та 8 ст. 31, ст. 35 КПК України здійснюється суддею одноособово, а у передбачених випадках колегіально

у складі трьох професійних суддів [130].

Передбачене главою 27 КПК України підготовче провадження є важливою самостійною стадією кримінального процесу [169, с. 408; 191, с. 143]. Підготовче судове засідання в суді першої інстанції виконує організаційну функцію [49, с. 68; 181, с. 77], фактично, стає «допоміжним провадженням» щодо основного судового розгляду в суді першої інстанції [301, с. 121]. Його мета – з'ясувати можливість врегулювання правового конфлікту до судового розгляду чи забезпечити правильне та швидке вирішення справи під час судового розгляду [82, с. 132].

У наукових колах неодноразово зазначалось, що положення ст. 317 КПК України не дають сторонам права надавати суду докази під час підготовчого судового засідання, а суду – права на задоволення клопотання про приєднання тих чи інших доказів до обвинувального акта до початку судового розгляду [141, с. 96; 362, с. 86]. Зокрема, І.В. Гловюк взагалі ставить під сумнів логічність перебування положень ч. 1 у ст. 317 КПК України, які повинні міститися у главі 28 КПК України, позаяк стосуються не стільки підготовчого провадження, скільки судового розгляду [36, с. 30]. Науковець слушно зазначає, що у стадії підготовчого судового провадження з'ясування обставин кримінального провадження та перевірка їх доказами не передбачена [36, с. 30].

В даному випадку ми схилиємось до точки зору щодо можливості дослідження й оцінки доказів на цій стадії кримінального процесу, специфіка використання яких у процесуальних рішеннях суду на цьому етапі залежить змісту обставин, що мають бути з'ясовані. Вони можуть бути як фактичними обставинами, що входять до предмета доказування, так і такими, що мають виключно процесуальне значення [295, с. 58]. Наведемо деякі аргументи щодо такої нашої позиції, дослідивши особливості діяльності суду в ході підготовчого провадження в суді в судовому кримінальному процесі.

Зокрема, відповідно до п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд відмовляє в

затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості [130]. Як влучно підмітив І.А. Тітко, в зазначеній нормі міститься непряма (хоча від цього не менш дієва) заборона обґрунтування винуватості особи лише одним визнанням своєї вини [305, с. 230]. В даному випадку констатуємо обмеженість суду у процесуальних засобах перевірки наявності інших фактичних даних, що підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, окрім зізнання самого обвинуваченого.

У доктрині небезпідставно наголошується, що відсутність відповідної норми у КПК України не відповідає ролі суду як гаранта захисту прав обвинуваченого, потерпілого при розгляді питання про затвердження угоди [36, с. 31; 331, с. 4]. Внаслідок такої нормативної невизначеності складається неоднакова судова практика щодо дослідження судом доказів при розгляді угоди у підготовчому провадженні [182, с. 61]. Водночас, не піддається сумніву, що таку діяльність у підготовчому судовому провадженні слід вважати спрямованою на дослідження та оцінку доказів у частині затвердження угоди про визнання винуватості.

Ще одним випадком вирішення судом кримінального провадження по суті під час підготовчого судового провадження є звільнення особи від кримінальної відповідальності. Предметом судової перевірки є обґрунтованість клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 287 КПК України) [130]. За змістом ст. 287 КПК України, під час розгляду судом клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності має бути встановлено: наявність фактичних обставин кримінального правопорушення та правильність його кваліфікації; факт його безпосереднього вчинення особою; відшкодування завданої шкоди; існування підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності; ознайомлення потерпілого з відповідним клопотанням; погодження особи на застосування зазначеної процедури. Розглянувши клопотання, суд може відмовити в задоволенні клопотання, повернувши

його прокуророві для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжити судове провадження в загальному порядку, якщо відповідне клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

За таких обставин діяльність суду з розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності зводиться до оцінки обґрунтування прокурором наявності складу кримінального правопорушення в діях обвинуваченої особи, а також наявності достатніх підстав для відмови від притягнення особи до кримінальної відповідальності. Очевидно, що без дослідження відповідних фактичних даних в такому випадку неможливо ухвалити виважене та обґрунтоване судове рішення в кримінальному провадженні.

Про обов'язок встановити умови та підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності зазначається у Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 12 від 23.12.2005 р. [240]. Враховуючи положення зазначеної Постанови, суди здебільшого відмовляють у задоволенні клопотання через неможливість дослідити докази для встановлення підстав та умов звільнення.

Також за змістом ч. 1 ст. 381 КПК України спрощене провадження щодо кримінальних проступків розпочинається одразу з призначення судом судового розгляду. Відповідно до ч. 3 ст. 382 КПК України, суд може призначити розгляд обвинувального акта в судовому засіданні щодо вчинення кримінального проступку, викликавши у разі необхідності учасників кримінального провадження для участі в ньому [130].

Можливість оминати підготовче судове засідання при розгляді судовою інстанцією обвинувального акта про скоєння особою кримінального проступку, за слушним зауваженням Є.С. Немчинова, є обґрунтованою та необхідною, враховуючи призначення такого особливого

порядку провадження для забезпечення процесуальної економії [182, с. 80-81]. Водночас, вирішення питань, що унеможливають подальший судовий розгляд, актуалізує необхідність дослідження та оцінки доказів у призначеному судом підготовчому провадженні.

З'ясування потребує те, чи здійснює суд оцінку показань обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження під час підготовчого провадження у кримінальному провадженні на підставі угод.

Непереконливими вважаємо аргументи І.Ю. Кайло про те, що питання відповідності доказів вимогам допустимості на стадії підготовчого провадження судом не розглядаються (за винятком випадків вирішення клопотань про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, вирішення яких пропонується визначити за слідчим суддею) [94, с. 11]. Адже, як убачається зі змісту, ухвалюючи вирок на підставі угоди у підготовчому провадженні ч. 3 ст. 17, ст. ст. 94, 374 КПК України, суд повинен за своїм внутрішнім переконанням на підставі дослідження усіх доказів, у т. ч. з точки зору їх допустимості, ухвалити судові рішення, не допустивши засудження особи на підставі доказів, одержаних незаконним шляхом. Забезпечення зазначеної вимоги неможливе без належного дослідження та оцінки доказів у підготовчому провадженні, зокрема, на предмет їх допустимості.

Серед особливостей, зокрема резолютивної частини вироку, йдеться про формулювання рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів. Затверджуючи угоду за результатами судового провадження, суд за результатами судового провадження на підставі угоди, фактично ухвалює вирок, хоча саме про це рішення (вирок) у ч. 3 ст. 314 КПК України не йдеться. Водночас, саме у підготовчому провадженні як при затвердженні угоди, так і при звільненні особи від кримінальної відповідальності вирішується питання про доведеність вини.

Загалом, порядок проведення судом підготовчого провадження щодо розгляду угод відповідає загальним правилам судового розгляду,

визначеним КПК України, маючи при цьому притаманні йому особливості, обумовлені специфікою спрощеної процедури розгляду. На цій стадії до суду скеровуються сама угода, обвинувальний акт, реєстр матеріалів досудового розслідування, розписка підозрюваного та за наявності його захисника про отримання вказаних документів. Скерування інших документів суду не передбачено, отже дослідження й оцінка інших доказів у принципі не передбачені [234; 368, с. 244].

За таких умов суд не може повною мірою дослідити усі документи, які необхідні для прийняття законного рішення у конкретному кримінальному провадженні. На практиці ж, всупереч приписам ст. 291 КПК України, суди витребовують у сторони обвинувачення матеріали кримінального провадження. Як зазначає М.С. Квятковський, оскільки необхідно дослідити й інші матеріали кримінального провадження, необхідні для прийняття рішення по суті, а не лише ті, що зазначені у ч. 4 ст. 291 КПК України, суд повинен відкласти підготовче судове засідання для можливості надати стороною обвинувачення матеріали, ...оскільки суд обмежений у можливості перевірити угоду щодо відповідності її вимогам КК України та КПК України [98, с. 100–101].

Також у п. 4 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. зазначено, що одночасно із прийняттям рішення суд, що здійснюватиме судове провадження, для реалізації покладених на нього обов'язків щодо з'ясування добровільності укладення угоди та перевірки її на відповідність вимогам КПК України та/або кримінального закону (ч. ч. 6, 7 ст. 474 КПК України), ... а в разі підтвердження таких порушень скасування судового рішення, має витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування [240].

З цього приводу А.Є. Пастух наводить аргументи щодо внесення змін до ст. 291 КПК України стосовно наділення прокурора обов'язком скерування до суду всіх зібраних під час досудового розслідування

матеріалів кримінального провадження на підставі угод разом з обвинувальним актом [205, с. 48; 206, с. 194]. Поділяємо таку позицію, оскільки сам факт передачі матеріалів не буде підтвердженням винуватості / невинуватості особи як під час підготовчого засідання, так і в загальному порядку, так як у подальшому, згідно з приписами КПК України, суд встановлює порядок дослідження доказів, під час чого прокурор та інші учасники можуть висловити свої думки щодо порядку дослідження доказів.

У разі відмови в затвердженні угоди про визнання винуватості (крім випадку повернення кримінального провадження прокурору, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, для його продовження) суд може продовжити судовий розгляд у загальному порядку, якщо угоду було укладено під час його здійснення, або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження, а також у випадку подання прокурором відповідного клопотання, пов'язаного з відсутністю необхідності продовження досудового розслідування внаслідок його фактичного закінчення [241], що, своєю чергою, потребуватиме безпосереднього дослідження та оцінки показань обвинуваченого у комплексі з іншими доказами у відповідному кримінальному провадженні.

З аналізу положень ст. 314 КПК України вбачається, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості суд, виконуючи роль арбітра, в ході підготовчого судового провадження перевіряє зміст обвинувального акта щодо дотримання вимог КПК України, не здійснюючи при цьому ні перевірку стану досудового розслідування (обмежується перевіркою наявності підстав, що можуть перешкодити призначенню обвинувального акта до судового розгляду), ні «повноцінну» оцінку доказів, зокрема й показань особи, на відповідність доказів критеріям належності, достовірності, допустимості та достатності для прийняття остаточного рішення в кримінальному провадженні. Нашу

позицію поділяє 85 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства та точок зору науковців на означене питання можемо зробити висновок, що оцінка доказів судом на підставі їх попереднього дослідження, здійснюється не лише на стадії судового розгляду (закриття кримінального провадження, виправдувальний та обвинувальний вирок), а й при ухваленні відповідних рішень під час підготовчого судового засідання (затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. ст. 468–475 КПК України [130]; закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України [130]; перевірити обґрунтованість клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 3 ст. 314 КПК України) та ін.) [130].

У науці кримінального процесуального права судовий розгляд тлумачиться як: основна, центральна стадія кримінального провадження, в якій суд першої інстанції в умовах змагального процесу за активної участі сторін остаточно з'ясовує всі суттєві обставини кримінального правопорушення, перевіряє та оцінює докази і на цій підставі ухвалює вирок або постановляє ухвалу, вирішує в межах його повноважень завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК України [125, с. 528-529]. Як влучно зазначає І.І. Шепітько, судовий розгляд являє собою нове самостійне дослідження всіх обставин кримінальної справи, необхідних для її правильного вирішення, але здійснюване в інших процесуальних умовах за участю сторін, при повній їх рівноправності і в умовах змагальності [354, с. 14].

У ст. 23 КПК України визначено, що суд досліджує докази

безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує усно. Звідси випливає, що показання учасників кримінального провадження за наслідком безпосереднього їхнього дослідження у ході судового розгляду сприймаються та оцінюються судом на основі, так званого, внутрішнього переконання судді [126, с. 336; 130].

Не ставлячи під сумнів твердження, що кожний судовий процес унікальний та оригінальний за своєю суттю [345, с. 305], безперечним є й те, що учасники змагального судового провадження користуються рівними правами щодо дослідження доказів і доведення їх переконливості перед судом. Натомість суд зобов'язаний створити учасникам судового провадження необхідні умови для здійснення наданих їм процесуальних прав і спрямовувати судове слідство на забезпечення здійснення сторонами своїх прав [7, с. 164; 223; 226; 248, с. 93; 381, с. 200].

Розглядаючи процедуру дослідження доказів у суді першої інстанції, зазначимо, що суд, як єдиний суб'єкт реалізації функції правосуддя, що не належить до жодної зі сторін кримінального провадження, повинен створити рівні умови для відстоювання ними своїх процесуальних позицій [133, с. 491; 249, с. 305-306; 283, с. 176; 380, с. 28]. На наше переконання, саме суд є єдиним суб'єктом оцінки доказів під час судового розгляду, зокрема й у суді першої інстанції [249, с. 306].

Переконливими вважаємо висновки, зроблені Т.Г. Оксютою стосовно віднесення до суб'єктів оцінки доказів запасного судді. Науковцем наголошується, що внутрішнє переконання зазначеного суб'єкта кримінального провадження може реалізуватись у прийнятті відповідних процесуальних рішень виключно з набуттям запасним суддею статусу основного судді на підставі оцінки як кожного доказу окремо, так і всіх доказів у їхній сукупності та взаємозв'язку, з позиції їх належності, допустимості, достатності й достовірності [191, с. 176]. З огляду на те, що зазначений суб'єкт залучається до процедури доказування виключно після набуття статусу основного судді, маємо усі підстави стверджувати, що суд

є єдиним суб'єктом оцінки доказів у судовому провадженні першої інстанції, зокрема й тих, що містяться у таких процесуальних джерелах доказів, як показання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та експерта [249, с. 306].

Суд (суддя), який здійснює судовий розгляд, не вправі обмежуватись наданими фактами без їх власної оцінки, яка «здійснюється за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, відповідно до закону» (ч. 1 ст. 94 КПК України) [130]. Варто підкреслити, що внутрішнє переконання завжди має суворо особистий характер, воно не може не залежати від чужої думки та переконання, оскільки формується на основі зібраних доказів. Свобода формування внутрішнього переконання забезпечена у вигляді законодавчої заборони впливати на свободу (внутрішню чи зовнішню) суб'єкта, що оцінює доказ [244]. При цьому носієм внутрішнього переконання, як певного стану свідомості, може бути лише фізична особа, але не державний чи колегіальний орган (суд, прокуратура, адвокатура та ін.).

На формування внутрішнього переконання про віднесення до кримінального провадження відповідних показань впливають результати вирішення таких основних питань: чи входить обставина, для встановлення якої використовується інформація, яку надає допитуваний, на предмет доказування (або до проміжних та інших допоміжних фактів); чи дозволяє зміст цих фактичних даних встановити зазначену обставину; чи міститься у показаннях інформація, яка може свідчити про інші обставини, які можуть мати значення для кримінального провадження.

З огляду на окремі умовиводи, зроблені нами вище на підставі проаналізованих наукових думок [35, с. 149; 54, с. 184], приходимо до висновку, що оцінка показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта в суді першої інстанції здійснюється виключно суддею на основі його внутрішнього переконання на відповідність їх

відповідності критеріям достовірності, належності та допустимості, а також достатності і взаємозв'язку з іншими доказами для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Окремі науковці відносять до суб'єктів доказування лише тих, які ведуть кримінальний процес – слідчого, прокурора, суд [303, с. 55 та ін.], інші небезпідставно визнають суб'єктами доказування не лише суд, а й сторони кримінального провадження [216, с. 132; 313, с. 35–40; 367, с. 28 та ін.]. На нашу думку, оцінюють докази, в тому числі показання, й інші учасники судового розгляду, зокрема прокурор, який підтримує в суді публічне обвинувачення, захисник, покликаний надавати обвинуваченому правову допомогу в охороні його прав та законних інтересів, сам обвинувачений, потерпілий, свідки та інші особи. Проте така їх розумова та логічна діяльність не породжує безпосередньо для обвинуваченого правових наслідків, для суду вона має лише допоміжний характер, сприяє формуванню внутрішнього переконання, результатом якого і є ухвала судом законного, об'єктивного та справедливого вироку.

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність однаковості щодо критеріїв оцінки доказів, зокрема й тих, що містяться у показаннях, тобто тих властивостей доказової інформації, які необхідно оцінити. Послідовність наведених у ст. 94 КПК України властивостей доказів не є випадковою й відповідає послідовності оцінки суб'єктом доказування доказової інформації щодо тієї чи іншої властивості. Встановлення невідповідності доказу одній з перелічених ознак обумовлює його непридатність для використання й виключає потребу його оцінки щодо всіх наступних властивостей [94, с. 156]. Виходячи з цього, оцінка показань передбачає з'ясування таких їх властивостей, як належність, допустимість, достовірність та достатність. У рамках підрозділу окреслимо критерії оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

У переліку властивостей доказів, передбачених ч. 1 ст. 94 КПК

України, першою згадується належність. Зазначена властивість характеризує зміст доказу, проте законодавець в окремих випадках дозволяє не досліджувати зміст відповідного доказу в разі виявлення дефекту його форми. Зокрема, при встановленні очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК України) [130].

Проте, незважаючи на наявність цього положення в КПК України, ми переконані, що належність доказу, зокрема й відомостей, що містяться в показаннях, повинна розглядатися до вирішення питання про його допустимість. Тобто оцінка даних з точки зору належності здійснюється на момент їх отримання.

Одним з найважливіших критеріїв оцінки доказів слід вважати їх допустимість. Допустимість – це властивість доказу, що характеризує його з точки зору законності джерела фактичних даних, способів отримання та форм закріплення цих фактичних даних у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом [123, с. 148]. Як допустимі можуть бути прийняті ті докази, які отримані, перевірені та оцінені у точній відповідності до приписів кримінального процесуального закону. Порушення засад кримінального провадження, зафіксованих у положеннях КПК України та деталізованих у нормах, спричинить виключення з доказів раніше встановленої обставини. Анулювання однієї з ланок у ланцюзі доказів здатне зруйнувати всю систему доказів у кримінальному провадженні. Всі ці недоліки можуть бути результатом прояву суб'єктивних чинників у діяльності особи, яка збирає, перевіряє та оцінює докази. Дотримання вимог закону щодо допустимості доказів у межах судового розгляду, з одного боку, є однією з процесуальних гарантій прав і свобод особи в кримінальному провадженні, з іншого – є гарантією прийняття законного та обґрунтованого рішення у ньому.

Антиподом допустимості доказів є їх недопустимість, яка визначається такими критеріями: отримання доказів неуповноваженими суб'єктами; отримання доказів з неналежного джерела; порушення встановленого законом порядку отримання доказів [7, с. 132; 123, с. 148]. Кінцева оцінка допустимості доказів здійснюється виключно судом при постановленні вироку, адже за КПК України саме суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 89), визначивши мотиви, за яких він визнає той чи інший доказ недопустимим [130; 134, с. 264-265].

Аналіз положень ст. 89 КПК України у контексті з'ясування допустимості показань як джерел доказів дозволяє зробити певні висновки. Вирішення питання про допустимість показань під час дослідження доказів в суді першої інстанції може відбуватися шляхом: 1) їх безпосереднього дослідження учасниками судового розгляду в сукупності з іншими доказами та подальшої оцінки на предмет допустимості судом; 2) реалізації процедури визнання показань недопустимим під час судового розгляду.

Отже, можемо виділити два процесуальні порядки визнання показань недопустимими на стадії судового розгляду: 1) визнання судом відомостей, які містяться у протоколі допиту очевидно недопустимими, що тягне неможливість дослідження показань; 2) оцінка показань у нарадчій кімнаті під час ухвалення підсумкового судового рішення у разі, коли вони не є очевидно недопустимими.

Науковий інтерес становить з'ясування доказового значення показань, зокрема й можливості використання тих із них, які отримані під час досудового розслідування.

Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення, наданими слідчому чи прокуророві показаннями або ж посилатися на них (ч. 4 ст. 95 КПК України) [130]. Зокрема, попереднє оцінювання діяння, що індивідуалізується в обвинувальному акті, вимагає від оцінювача врахування якості доказового матеріалу, про що йдеться у ст. 94 КПК

України. Крім того, у ч. 2 ст. 86 КПК України закріплена абсолютна заборона при прийнятті процесуальних рішень використання недопустимих доказів [94, с. 74-75].

Викладене спонукає до висновку, що показання, отримані під час досудового розслідування, мають значення виключно для формування висновків у кримінальному провадженні лише на цій стадії.

На стадії досудового розслідування належними суб'єктами, уповноваженими фіксувати показання, є слідчий (п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України), прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), працівник оперативного підрозділу, якому доручено проведення допиту (ч. 2 ст. 41 КПК України). На стадії судового розгляду такими суб'єктами є слідчий, прокурор та суд (ч. 4 ст. 95 КПК України). Що стосується оцінки показань, як і інших джерел доказів, це виключна прерогатива суду.

За змістом положень ст. ст. 86, 87 і 95 КПК України для забезпечення вимог допустимості показань повинні бути дотримані певні умови, а саме: показання мають бути одержані: (а) належним суб'єктом процесуальної діяльності, (б) від осіб, які відповідно до КПК України можуть бути допитані (від підозрюваного, свідка, потерпілого, експерта), (в) виключно в результаті проведення допиту як процесуальної дії, (г) з дотриманням порядку проведення допиту, передбаченого для окремих учасників процесуальної діяльності [94, с. 75].

Виробленню в суду проміжних та підсумкових висновків на основі безпосередньо та всебічно досліджених доказів у кримінальному провадженні передують процес їх дослідження. Найбільш розповсюдженим процесуальним засобом дослідження доказів у судовому кримінальному процесі є слідчі (розшукові) дії, до яких, зокрема, відноситься допит в суді. Відомості, отримані під час проведення допиту та його різновидів, складають таке джерело доказів, як показання, зміст яких та можливість використання у процесі доказування в суді першої інстанції й становить науковий інтерес.

Загальна процедура та послідовність допиту обвинувачених, свідків, потерпілих, неповнолітніх та малолітніх, допиту в режимі відеоконференції визначено у ст. ст. 351-354, 356 КПК України [130]. Недотримання процесуальних правил проведення допиту є порушенням закону і тягне за собою недійсність проведеної слідчої (розшукової) дії та недопустимість отриманих показань як джерела доказів.

Судовий допит не обмежується лише процесом озвучення показань допитуваної в суді особи, а його сутність полягає в розпитуванні допитуваної особи, даванні нею усних показань (у формі вільної розповіді чи відповідей на поставлені запитання), сприйнятті (вислуховуванні) показань суб'єктом, який процесуально чи ситуативно визначено проводить відповідний різновид (етап чи фазу) судового допиту [161, с. 23]. Показання, отримані від учасника кримінального процесу, формують внутрішнє переконання суду щодо досліджуваного факту та мають значення для вирішення провадження по суті.

Після допиту свідка, потерпілого, експерта сторонами кримінального провадження, їм можуть бути поставлені запитання головуючим та суддями (ч. 11 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 2 ст. 356 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 351 КПК України, головуючий допитує обвинуваченого останнім [130]. Такі повноваження головуючого стосовно дослідження доказів в ході допиту в суді є значно ширшими, ніж повноваження інших його учасників.

Науковцями слушно наголошується, що суд в жодному разі не може самостійно ініціювати процедуру визнання доказу недопустимим під час судового розгляду, аргументуючи свою позицію тим, що в іншому випадку буде порушуватися принцип змагальності сторін [89, с. 202-203; 134]. Питання про допустимість показань суд має вирішувати під час ухвалення вироку, вказавши мотиви недопустимості.

Специфічним є процес оцінки показань, які стосуються особи обвинуваченого. Під час оцінки таких відомостей суд повинен керуватись ч. 1 ст. 88 КПК України, відповідно до якої докази, які стосуються

судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [130]. Означеними приписами керувався у своєму рішенні Апеляційний суд Одеської області, який визнав обґрунтованими твердження апеляційної скарги стосовно недопустимості показань свідка про особу обвинуваченого, оскільки такі показання відповідно до ст. 88 КПК України мають бути визнані недопустимими й підлягають виключенню з вироку [319].

Оскільки проблема оцінки достовірності доказів є широкою та багатогранною, зосередимо увагу виключно на загальних рисах питань забезпечення достовірності показань учасників кримінального провадження.

Термін «достовірний» тлумачиться як такий, що «не викликає сумніву, цілком правильний, точний» [293, с. 263], як відповідність доказу дійсності, яка є предметом розслідування або судового розгляду [55, с. 190].

Вважаємо, що достовірність доказів, зокрема й показань, є первинною й найбільш важливою їх властивістю, адже при перевірці й оцінці доказів суду насамперед слід переконатися в їх достовірності, тобто в наявності або відсутності ознак, здатних викликати сумніви в істинності відомостей, отриманих з відповідних джерел. Лише тому, за слушним зауваженням О.І. Чучмана, суд приймає рішення процесуального і матеріально-правового характеру [349, с. 83].

Зауважимо, що в КПК України відсутні положення, які б закріплювали критерії встановлення достовірності доказів, як і норми щодо їх перевірки. Завдання суду першої інстанції – простежити весь шлях від формування інформації, як результату відображення фрагмента події кримінального правопорушення до появи у кримінальному провадженні цього доказу. Як зазначають Ю.І. Лозинська та Р.М. Шехавцов, що запорукою створення

умов для одержання достовірних знань про обставини, які підлягають доказуванню, є активні дії суду. Він повинен збалансовувати пізнавальну діяльність під час судового розгляду, знімаючи за власною ініціативою чи за протестом сторони питання, які не стосуються обставин, що є предметом судового розгляду, за власною ініціативою долучатися до процесу одержання доказів під час допитів, або приймати рішення про проведення інших судових дій пошуково-пізнавального характеру та брати участь у їх проведенні [146, с. 145].

Проаналізувавши різні підходи до цього питання, ми дійшли висновку, що достовірність показань у більшості випадків слід розуміти як відповідність їх змісту об'єктивній дійсності. Оцінка показань з точки зору їх достовірності полягає у вивченні особи, яка володіє відомостями, з позиції її здатності сприймати й відтворювати інформацію, характеру й умов виявлення матеріального носія інформації, змісту відомостей щодо їх послідовності, повноти, узгодженості тощо. Зазначена властивість доказу в суді першої інстанції є елементом внутрішнього переконання суду та лягає в обґрунтування прийняття ним процесуального рішення.

Студіювання положень КПК України свідчить, що він містить фрагментарні положення щодо встановлення достовірності доказів окремих видів, зокрема показань свідка (ст. 96 КПК України), показань з чужих слів (ст. 97 КПК України), висновку експерта (ст. 356 КПК України), документів (ст. 358 КПК України). Водночас, кодекс містить окремі положення стосовно встановлення достовірності окремих доказів, серед яких – показання свідка (ст. 96 КПК України) та показання з чужих слів (ст. 97 КПК України). При цьому ч. 2 ст. 415 та ч. 1 ст. 433 КПК України вказують на заборону судам вищих інстанцій при призначенні нового судового розгляду наперед вирішувати питання щодо достовірності / недостовірності доказів. Викладене є ще одним аргументом щодо з'ясування властивості доказів, як «достовірність» виключно в суді першої інстанції.

Оцінка доказів, зокрема й тих, що містяться у показаннях, з точки зору

належності, допустимості, достовірності, здійснюється щодо кожного досліджуваного доказу й у результаті створює цілісне сприйняття. Коли кожен із поданих доказів безпосередньо досліджено і суддя оцінив кожен із них у відповідність до вимог КПК України, виникає необхідність оцінити всю представлену сукупність доказів з точки зору достатності для вирішення кожного кримінального провадження по суті. Саме під час судового розгляду з'являється реальна можливість оцінити всі зібрані у кримінальному провадженні та подані сторонами докази, визначити такий їх обсяг, який буде покладено в основу кінцевого рішення.

У науковій літературі достатність доказів трактується як кількісна характеристика наявної системи доказів з позиції її придатності для обґрунтування того чи іншого висновку (ймовірного чи достовірного) або процесуального рішення (проміжного або кінцевого) [2, с. 20; 263, с. 6; 12, с. 372; 284, с. 138]. Як зазначає В.В. Вапнярчук, одна й та ж сукупність доказів може бути визнана як достатньою (наприклад, судом першої інстанції), так і недостатньою (наприклад, судом апеляційної інстанції) [17, с. 372].

Питання оцінки достатності доказів для встановлення фактичних підстав для ухвалення рішень кримінальний процесуальний закон відносить до виключної компетенції особи, яка приймає рішення та здійснює таку оцінку за своїм внутрішнім переконанням (ст. 94 КПК України) [130]. Причому законодавець наголошує, що «жоден доказ не має наперед встановленої сили» (ч. 2 ст. 94 КПК України) [130]. Як зазначає Н.В. Глинська, по суті йдеться про принцип свободи оцінки доказів, що означає надання переваги розуму правозастосовника, його можливості під час відповідної оціночної діяльності враховувати індивідуальну специфіку обставин конкретного кримінального провадження [35, с. 149].

На жаль, в КПК України не приділено належної уваги питанню достатності доказів, тим більше, що ця характеристика сукупності доказів безпосередньо впливає на вирішення кримінального провадження по суті.

Фактично, достатність як властивість досліджуваних у кримінальному провадженні доказів, часто ототожнюється з предметом доказування, визначеним ч. 1 ст. 94 КПК України. Однак слід враховувати, що до доказів належать й інші обставини, які мають значення в кримінальному провадженні. Таким чином, при встановленні достатності поданих та досліджених обставин суд виходить із належної наявності такої сукупності обставин, які не залишають сумніву у винуватості / невинуватості обвинуваченого, забезпечують законність, обґрунтованість та вмотивованість рішень. Якщо ж у ході дослідження доказів, зокрема й показань учасників кримінального провадження, суд дійде висновку, що наявних доказів недостатньо для вирішення справи по суті, то виникне потреба у дослідженні додаткових доказів. Але в цьому випадку суд не повинен заповнювати прогалини у доказах, а витребує їх з метою уточнення вже поданих доказів.

Викладене свідчить, що у кримінальному провадженні мають бути чітко визначені критерії достатності доказів, які слід висловити концентровано. З цією метою пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 94 КПК України таким формулюванням: «Зібрана сукупність доказів може вважатися достатньою, якщо вона розкриває обставини, що підлягають доказуванню, і дозволяє зробити висновки у кримінальному провадженні». Відповідно, ч. 2 зазначеної статті у чинній редакції стане ч. 3 ст. 94 КПК України. Аналогічну позицію займають 69 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

На наше переконання, властивість (критерій) «достатності» стосовно показань не можна розглядати як окрему категорію теорії судових доказів, адже вона пов'язана з усією сукупністю доказів, які покладаються в основу доказування обставин, що складають предмет доказування, визначений ч. 1 ст. 91 КПК України. Натомість, такий критерій є обов'язковим у частині визначення сукупності усіх доказів у кримінальному провадженні, до процесуальних джерел яких законодавець у ч. 2 ст. 84 КПК України поряд з

показаннями відносить документи, висновки експертів та речові докази.

На підставі аналізу доктринальних джерел та положень КПК України, можемо резюмувати, що суд є єдиним суб'єктом оцінки показань учасників кримінального провадження, як елемента процесу доказування, в суді першої інстанції. Нашу позицію з означеного питання поділяють 68 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А). Оцінка доказів, що містяться в таких джерелах доказів, як показання, є складовою процесу доказування, яка полягає в розумовій, аналітичній, логічній діяльності суду зі з'ясування таких властивостей показань, як належність, достовірність, допустимість, а також їх достатньої кількості та логічного взаємозв'язку з іншими джерелами доказів у кримінальному провадженні під час підготовчого судового провадження та судового розгляду.

2.3. Міжнародні стандарти оцінки показань учасників кримінального провадження

В сучасних суспільно-політичних умовах Європейської інтеграції існує гостра потреба у відновленні довіри до судової влади в Україні та забезпеченні нею реального права на справедливий суд. Це вимагає приведення вітчизняного кримінального процесу у відповідність до визнаних у світовій практиці багатьох демократичних країн міжнародних стандартів кримінального судочинства, забезпечення їх належної реалізації в судовому провадженні [111, с. 104; 113, с. 107–108].

Враховуючи пріоритет положень міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, над нормами національного кримінального процесуального законодавства, науковому аналізу підлягають міжнародні стандарти оцінки доказів у кримінальному процесі. Як слушно наголошує О.В. Бурлака, завдання сучасної юридичної науки не обмежується опрацюванням змісту положень цих міжнародних стандартів,

а полягає також у розробленні форм і шляхів їх безпосередньої реалізації [16, с. 51]. Питання міжнародних правових стандартів оцінки показань учасників кримінального провадження є надзвичайно актуальним у подальшому розвитку національного кримінального судочинства.

Тлумачний словник української мови визначає стандарт як «ознаки певного явища, що встановлені компетентним органом, звичаєм або за загальною згодою як модель чи зразок» [24, с. 1383; 99, с. 74]. Зазвичай у юридичній науці міжнародними стандартами йменуються мінімальні вимоги, які мають бути дотримані державами у процесі законотворчості; норми та принципи, міжнародні договори, а також численні норми рекомендаційних законодавчих актів [152, с. 667]. Тобто стандарт є так званим орієнтиром, зразком через його розумність та практичну цінність, використання якого спрямоване на гармонізацію суспільно важливих сфер, зокрема й національного законодавства.

Особливість міжнародних правових стандартів кримінального судочинства пов'язана з тим, що вони розроблені на основі консенсусу представників держав, а головна їх мета – забезпечення дотримання та ефективного захисту прав людини [111, с. 106; 112, с. 46]. Саме на підставі принципів міжнародного права здебільшого формуються відповідні стандарти діяльності суб'єктів кримінального судочинства. При цьому суд є основним суб'єктом, який з метою ефективного здійснення правосуддя реалізує міжнародні стандарти та сприяє їх реалізації іншими учасниками судового провадження.

Міжнародне співтовариство, рекомендуючи певні практики, які в Україні прийнято розглядати елементом міжнародних стандартів, у тому числі правосуддя, наголошує, що вони формують орієнтири та передумови розвитку відправлення вітчизняного судочинства, впливаючи на його модернізацію, та сприяючи впровадженню відповідних інновацій у нього [245, с. 50]. Таким чином, але не лише завдяки цьому, розвиваються різні інститути судової системи у здійсненні кримінального судочинства: від

судових процедур, засад його здійснення – до повноважень учасників кримінального провадження щодо дослідження та оцінки доказів.

Питанням упровадження міжнародних стандартів у національну модель кримінального процесу присвячена достатньо велика кількість монографічної літератури. Однак, зважаючи на оновлену процедуру збирання, перевірки та оцінки доказів, здійснення кримінального судочинства загалом, сучасний стан розроблення проблем реалізації міжнародних стандартів доказування в кримінальному провадженні обумовлює необхідність здійснення ґрунтовного наукового аналізу діяльності з оцінки показань учасників кримінального процесу в суді першої інстанції, вироблення адекватних шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства та створення підґрунтя для забезпечення реалізації своїх повноважень суб'єктами доказування з метою гарантування кожній особі права на справедливий судовий розгляд.

Дотримання органами судової влади вимог ст. 6 ЄКПЛ щодо здійснення справедливого судочинства нерідко розглядається з позиції того, чи був досягнутий «стандарт доказування», під яким розуміють формулу доказаності поза розумним сумнівом, тобто щодо достатнього ступеня ймовірності знання при прийнятті судом рішення у кримінальному провадженні [263, с. 47].

Під стандартами доказування розуміють певну умовну межу, за якою якісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити, на його думку, правосудне рішення» [18, с. 111]. При цьому науковцями наголошується, що виокремлення таких стандартів доказування у вітчизняному кримінальному судочинстві повинно ґрунтуватися на національних традиціях, тобто на положеннях КПК України та сформованій на його основі судовій практиці Верховного Суду [104, с. 475; 164, с. 85; 211, с. 241; 334, с. 35; 336, с. 57], що є необхідною умовою розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування судової системи в Україні [3, с. 69;

122, с. 46; 347, с. 1].

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 10 грудня 1948 р., визначає, що національні суди, поряд з функцією забезпечення справедливого судового розгляду, виступають гарантом дотримання прав людини, їх поновлення у разі порушення [85]. Реалізація зазначених функцій є важливою умовою визначеної у КПК України процедури дослідження та оцінки доказів та їх процесуальних джерел.

Відповідні положення, вимоги і рекомендації, що стосуються процедури дослідження та оцінки доказів, поширюються й на законодавство України. Найважливішу роль у цьому плані відіграє Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Це обумовлено трьома обставинами: по-перше, у ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ реалізація принципу незалежності суддів пов'язується з дією таких принципів як справедливість і публічність розгляду справ у розумні строки, по-друге, ЄКПЛ, будучи ратифікованою парламентом, є частиною національного законодавства України [32, с. 12]; по-третє, застосування ЄКПЛ у сфері міжнародних відносин значною мірою здійснюється через діяльність Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), рішення якого щодо діяльності суддів мають прецедентний характер для України [191, с. 38].

Положення ЄКПЛ, як частини національного законодавства, з урахуванням тлумачення, що дається ЄСПЛ, є орієнтиром при винесенні не тільки підсумкових, а й початкових та проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні [35, с. 48]. До того ж це не суперечить положенням ч. 5 ст. 9 КПК України, згідно з якою кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [130], що є точним відображенням *favor libertatis*, яким обґрунтована відповідне положення законодавства.

Дослідження практики ЄСПЛ необхідне для формування єдиних європейських стандартів справедливого та раціонального судового

кримінального процесу, а також сприяє динаміці і розвитку окремих його інститутів в європейських державах [191, с. 59]. Особливість «обов'язку однакового тлумачення» дозволяє національним судам посилатись на рішення ЄСПЛ у індивідуальних спорах, що були постановлені стосовно інших держав [308, с. 59]. Виконання рішень ЄСПЛ передбачає певні зобов'язання з боку держави стосовно вжиття заходів загального характеру, щоб попередити повторення подібних порушень, у тому числі шляхом їх законодавчого врегулювання [111, с. 107].

Урахування норм ЄКПЛ та висновків, викладених у рішеннях ЄСПЛ в діяльності суддів – прямий обов'язок суду, що визначений Конституцією України, КПК України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [191, с. 59].

Стандарти доказування в кримінальному судочинстві перебувають у тісному зв'язку з усіма основними загальновизнаними принципами відправлення правосуддя. До таких принципів, зокрема, відноситься: право на справедливий судовий розгляд, до структурних елементів якого відносять право на звернення до суду та право на судовий розгляд, незалежність та безсторонність суду, судовий захист, розумний строк розгляду справ, обов'язковий і остаточний характер судового рішення. До гарантій справедливої судової процедури слід також віднести: презумпцію невинуватості; поінформованість підозрюваного, обвинуваченого про характер і причини обвинувачення; право на отримання безоплатної правової допомоги тощо [61, с. 48; 265, с. 110].

Отже, для вирішення проблеми оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції важливе значення має дослідження практики ЄСПЛ як щодо дотримання міжнародних стандартів кримінального судочинства, так і стандартів доказування у ньому.

Універсальною, основоположною засадою права, яка на правовому рівні закріплена міжнародно-правових актах і фактично пронизує кримінальне провадження, носить системоутворюючий, акумулюючий,

інтегративний характер та поєднує в собі низку фундаментальних положень, є засада справедливості [35, с. 43]. У кримінальному судочинстві ця засада, зазвичай, пов'язується з основними демократичними положеннями кримінального процесу – забезпеченням права на захист, змагальністю, презумпцією невинуватості, дотриманням розумних строків провадження та ін. [35, с. 43]. Так чи інакше зазначені положення стосуються оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції.

У доктрині та прецедентній практиці ЄСПЛ виокремлюють такі *елементи справедливої судової процедури*: змагальний характер кримінального процесу, рівність процесуальних можливостей сторін, відкритість і прозорість судової процедури; активна участь сторін у процесі розгляду справи, неупередженість (безсторонність) судді; швидкий розгляд справи; належне повідомлення про слухання та організація судового розгляду [143, с. 169].

Науковцями неодноразово наголошувалось, що встановлення судом обставин кримінального провадження є складним, різнофункціональним і багатовекторним за своїм проявом [107, с. 58], а безпосереднє дослідження всіх доказів у судовому засіданні є важливою умовою їх одностайного сприйняття судом та учасниками судового провадження [131, с. 74].

Засада змагальності судового розгляду спрямована на забезпечення сторонам кримінального процесу та іншим особам, що беруть участь у ньому, достатньої можливості в захисті своїх прав, свобод та інтересів, а також прав, свобод й інтересів інших осіб. У ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ [110] визначене право кожного на справедливий і публічний розгляд справи безстороннім і незалежним і судом упродовж розумного строку.

Одним з найбільш важливих є принцип «рівності можливостей», який визначає, що сторони повинні мати рівні можливості під час розгляду справи. Так, у справі ЄСПЛ Рішення у справі «Куопіла проти Фінляндії» № 27752/95 від 27.04.2000 р., зазначено, що недоведення до відома сторони захисту доказів у кримінальному провадженні ставить під сумнів рівність

сторін та право на змагальний судовий розгляд [382]. При цьому ЄСПЛ не виключає можливої активності суду в разі, коли сторонам надано можливість своєчасно ознайомитися з аргументами чи доказами протилежної сторони, прокоментувати її заяви та докази, відповісти на них [269].

Водночас, у справі «Луценко проти України» № 30663/04 від 18.12.2008 р. ЄСПЛ зазначив, що за умови дотримання права на захист національні суди можуть брати до уваги показання, отримані під час досудового розслідування у разі, коли вони підтверджуються іншими доказами у справі. Проте проблема може виникати, якщо вирок ґрунтується виключно або переважно на таких показаннях (п. 43) [251]. У разі існування кількох версій подій, які суперечать одна одній та викладені однією й тією ж особою, то саме по собі надання переваги показанням, які давалися органам слідства, над показаннями, що мали місце під час судового розгляду, не суперечить ЄКПЛ, якщо надання такої переваги обґрунтоване, а самі показання особа дала добровільно (п. 49) [251].

У цьому контексті важливим вважаємо положення п. 2. ст. 9 КПК України, яке закріплює обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження..., надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [130].

Вимога процедурної справедливості в суді першої інстанції набуває свого регулятивного значення в повному обсязі під час прийняття судових рішень. У таких випадках атмосфера змагальності зобов'язує суддю забезпечити дотримання загальновизнаних міжнародних стандартів процедурної справедливості, зокрема забезпечити сторонам рівні процесуальні можливості, однаковою мірою враховувати думку сторін при прийнятті процесуальних рішень, не виявляти заінтересованість, упередженості у справі [35, с. 64]. Рішення не може вважатися

справедливим, якщо його ухваленню передувало вчинення дій, які не відповідають критерію справедливості. Причому недотримання належної процедури може бути обумовлено порушеннями вимог, які хоча й прямо не конкретизовані в законі, проте впливають з розумного усвідомлення необхідних умов для здійснення ефективної реалізації захисту (див., зокрема, рішення у справі «Рамішвілі і Кохреїдзе проти Грузії» № 1704/06 від 27.01.2009 р. [68]).

У контексті з'ясування специфіки обґрунтування всіх рішень суду, які приймаються під час змагальної процедури, слід наголосити, що неодмінним атрибутом мотивування таких рішень є оцінка доводів сторін та свідків, висловлених під час судового розгляду, а також інших матеріалів кримінального провадження. З цього приводу в справі «Проніна проти України» № 63566/00 від 18.07.2006 р. ЄСПЛ, дійшов висновку, що «... п. 1 ст. 6 ЄКПЛ зобов'язує суди наводити мотивування своїх рішень, хоч це не може сприйматись, як вимога надавати докладну відповідь на кожен аргумент» [278].

При викладенні доказів та доводів на обґрунтування ухваленого кримінального процесуального рішення правозастосовнику необхідно дотримуватись балансу між переконливістю та стислістю викладу тексту рішення. Інакше кажучи, надмірній лаконічності мотивування ухваленого рішення протиставляється його надмірність, що може викликати його незрозумілість та непереконливість. З цього приводу ЄСПЛ неодноразово наголошував на достатній ясності та зрозумілості мотивів обґрунтування прийнятих рішень.

Судовій практиці відомі випадки посилення судами безпосередньо на положення міжнародного права при ухваленні певних проміжних рішень в суді першої інстанції. Такі рішення можуть стосуватись й оцінки доказів судом під час розгляду справи в суді першої інстанції. Зокрема, в контексті з'ясування критеріїв безсторонності та неупередженості судді при вирішенні процесуально-правового питання про задоволення заявленого

ним самовідводу, судді посилаються на ст. 6 ЄКПЛ, звертаючись до конкретних рішень ЄСПЛ. Суддя не повинен суб'єктивно виявляти будь-яку упередженість або особисті переконання; особиста безсторонність судді не ставиться під сумнів, аж доки не буде доведено протилежне [110].

Розглядаючи в різноманітних ситуаціях питання щодо неупередженості суддів, ЄСПЛ виділяє низку зовнішніх проявів поведінки суддів, які мають вирішальне значення для вирішення спірного питання щодо критерію їх неупередженості [35, с. 119]. Приміром, у своєму рішенні про призначення покарання заявникові, судді визнали, що вони були «глибоко ображені» заявником «як особою...», що, на переконання ЄСПЛ, саме по собі свідчить про те, що слова і поведінка заявника заподіяли суддям особистої образи, та зазначає, що йшлося про їхні особисті почуття [159, с. 238]. Отож, з точки зору справедливості, усі рішення суду, як проміжні, так і підсумкові, в яких відображаються результати оцінки доказів, не повинні містити емоційні судження та формулювання, які принижують честь та гідність особи.

Не применшуючи значення виокремлених нами основоположних міжнародних стандартів кримінального судочинства, основну увагу, як видається, слід приділити виробленим прецедентною практикою ЄСПЛ стандартам доказування, дотримання яких для суду першої інстанції є надзвичайно важливим в аспекті інтерпретації оцінки показань учасників кримінального провадження. Адже саме дотримання процедури оцінки доказів відіграє ключову роль у досягненні умов справедливого правосуддя в кримінальному процесі.

У практиці ЄСПЛ напрацьовано рекомендації для національних судів щодо оцінки доказів із точки зору їх належності, достовірності, допустимості та достатності. Окремим випадком дотримання таких стандартів в суді першої інстанції є оцінка показань судом на цьому етапі судочинства.

ЄСПЛ неодноразово наголошував на доцільності відображення у

рішеннях встановлених національними судами таких процесуальних властивостей доказів, як допустимість доказів, їх належність та вагомість, які повинні відображатися у рішенні (Рішення ЄСПЛ у справі «Фомін проти Молдови» № 36755/06 від 11.10.2011 р.) [254], а невідображення у рішенні суду щодо питання належності поданих і відхилених доказів, як і загалом винуватості чи невинуватості обвинуваченого, не відповідає концепції справедливого судового розгляду, визначеного ст. 6 ЄКПЛ (Рішення ЄСПЛ у справі «Відаль проти Бельгії» № 235-В від 22.04.1992 р.) [383].

У практиці ЄСПЛ у процесі надання оцінки дотриманню права на справедливий судовий розгляд, визначеного у ст. 6 ЄКПЛ від 04.11.1950 р., сформовані певні сталі підходи до формування належних доказів, які рекомендовано використовувати судам на національному рівні. Наголошується на необхідності оцінки національними судами з точки зору належності усіх без винятку доказів. Зокрема, як зазначив ЄСПЛ у рішенні в справі «Мірілашвілі проти РФ» № 6293/04 від 11.12.2008 р. «суддя повинен оцінити належність і доказове значення усіх наявних доказів, включаючи висновки експертів, а повноваження суду в цій сфері є дуже обмеженими» [379]. Також ЄСПЛ звертається до оцінки належності показань, які могли бути надані свідками захисту, у задоволенні про допит яких національними судами було відмовлено (див. зокрема, Рішення ЄСПЛ № 66802/01 від 14.02.2008 р. у справі «Дорохов проти РФ», № 37568/97 від 03.10.2002 р. у справі «Бехмер проти Німеччини», № 38546 від 25.03.1983 р. у справі «Сільвер та інші проти Об'єднаного Королівства») [65; 70; 378].

Беручи до уваги вжитий в п. 3 d ст. 6 ЄКПЛ термін «свідок», ЄСПЛ надає оцінку належності висновків експертів обвинувачення та захисту та їх показань, зазначаючи зокрема у справі «Ходорковський та Лебедев проти РФ» № 11082/06 і № 13772/05 від 25.07.2013 р., що під час судового розгляду показання спеціаліста потрібно відрізнити від показань свідка стосовно обставин конкретної події [375]. Також у цій справі ЄСПЛ установив, що мало місце порушення судом першої інстанції ст. 6 § 1 ЄКПЛ

покладався на рішення, ухвалені в інших, пов'язаних з цією, справах. Зокрема, заявники не могли заперечити показання свідків, зачитані з попередніх рішень, або спростувати факти, які були встановлені в них. Крім того, суд покладався на визнання вини в одному з попередніх рішень у справі, в якій заявники не були сторонами, що таким чином це завдавало їм шкоди [375].

Аналіз викладених позицій ЄСПЛ щодо оцінки показань з точки зору їх належності спонукав до висновку, що національні суди у постановлюваних рішеннях мають наводити: вказівку на показання, які відповідають зазначеним критеріям та є значимими для встановлення фактів / обставин кримінального провадження; підстави і мотиви визнання наявних показань «непридатними» для використання у доказуванні, доведення / спростування фактів / обставин кримінального провадження.

Як свідчить практика ЄСПЛ, при оцінці доказів суд керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом», тобто що доведення має впливати з сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою [271]. Зазначений критерій за національним правом дорівнює стандарту «достовірності» [9, с. 23–26]. Під час судового розгляду на стороні обвинувачення лежить обов'язок довести свою позицію, щоб у суду не виникло жодного розумного сумніву у винуватості обвинуваченого, а сторона захисту намагається спростувати цю позицію або наводячи такі докази, що мають такі сумніви викликати, або дискредитуючи докази сторони обвинувачення [175, с. 30; 286, с. 226]. Для постановлення обвинувального вироку необхідний максимальний стандарт переконання – «поза розумним сумнівом», на що й скерує суд КПК України в ст. 17 [135]. Таке доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою [268; 271; 272; 280].

Як зазначає А.М. Безносок, пошук ідеального та юридично коректного визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом»,

як оціночного, є безперспективним [9, с. 26]. Будучи елементом презумпції невинуватості, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у класичному значенні розповсюджується виключно на доказування винуватості особи у вчиненні кримінально протиправного діяння. Водночас, як зазначає Г.Р. Крет, поступовий відхід від такого розуміння дасть можливість використовувати вказаний стандарт доказування, з урахуванням практики ЄСПЛ, під час оцінки доказів для визначення встановленості всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [121, с. 216]. Наразі критерії доведеності щодо застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» ЄСПЛ не вироблені, що вказує на можливість вільного (суб'єктивного) тлумачення національним судом достатності / недостатності доказів.

Як вказує В.В. Вапнярчук, законодавець пов'язав наявність стандартів доказування саме з оцінкою доказів для прийняття процесуального рішення. В українському кримінальному процесі стандарт доказування «поза розумним сумнівом» стосується ухвалення остаточних судових рішень (зокрема, вироку) [18, с. 107]. Водночас, на наше переконання й на думку 50 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А), вказаний стандарт повинен розповсюджуватись і на прийняття проміжних рішень, як то: затвердження угоди або відмова в її затвердженні (ст. ст. 468–475 КПК України); закриття провадження в разі встановлення підстав, передбачених п. п. 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України та ін.

До таких висновків спонукає, зокрема, аргументована точка зору Х.Р. Тайлієвої, яка зазначає, що докази, використані судом як достатні для прийняття рішення про закриття кримінального провадження, вказують на такі обставини предмета доказування, як обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України), обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України). Закриваючи кримінальне провадження та встановивши наявність

зазначених у п. п. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України обставин, суд у будь-якому випадку досягає певних підсумків доказової діяльності [294, с. 280–281].

Аналіз визначених у КПК України рішень, які можуть бути ухвалені судом під час здійснення підготовчого провадження, дає змогу зробити висновок, що на цій стадії суд може використовувати докази не лише для з'ясування обставин, що складають предмет доказування, а й тих, які мають процесуальне значення, наприклад, при прийнятті рішення про затвердження угоди або відмову в її затвердженні.

Оцінка судом конкретних показань з точки зору їх допустимості / недопустимості має здійснюватися в кожному випадку окремо. До стандарту оцінки допустимості доказів у розумінні прецедентної практики ЄСПЛ слід віднести визнання недопустимими показань, отриманих шляхом провокацій і підбурювання. Так, у рішенні в справі «Фогт проти Німеччини» № 17851/91 від 26.09.1995 р. ЄСПЛ визнав не виправданим зменшення вироку, який ґрунтується на доказах, отриманих шляхом підбурювання [69].

В окремих рішеннях ЄСПЛ підставою для визнання порушення ст. 6 ЄКПЛ стало отримання показань від учасників кримінального процесу шляхом порушення права на мовчання та права не свідчити проти самого себе через примушування. Типовим прикладом недопущення у кримінальному провадженні примушування до давання показань є рішення у справі «Аллан проти Об'єднаного Королівства» №48539/99 від 05.11.2002 р. [372].

Варто також вказати на можливість існування об'єктивних причин, за яких дослідження первинних свідчень є неможливим. При цьому, зі змісту ст. 97 КПК України не вбачаються чіткі підстави та процедури визнання відповідних доказів недопустимими, що, у свою чергу, породжує довільне тлумачення окремих її положень у правозастосовній практиці судів першої інстанції. Практикою ЄСПЛ з цього приводу також не вироблено єдиного

підходу (див. рішення ЄСПЛ у справах «Аль-Хавайа та Тахері проти Об'єднаного Королівства» №26766/05, №22228/06 від 15.12.2011 р. та «Шачашвілі проти Німеччини» № 9154/10 від 15.12.2015 р.) [371; 377].

З цього приводу, з метою балансування приватних та публічних інтересів, Т.В. Бабчинська наводить вагомні аргументи щодо доцільності закріплення в ст. 97 КПК України, що в будь-якому випадку мають визнаватися недопустимими доказами показання з чужих слів, за допомогою яких встановлюється винуватість особи [5, с. 163].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Жуковський проти України» № 31240/03 від 15.09.2011 р. зазначено, що для забезпечення дотримання прав обвинуваченого буде достатнім забезпечення допиту свідка в присутності самого обвинуваченого у відкритому судовому засіданні в суді першої інстанції. Натомість, національним судом особу було визнано винною на підставі показань свідків, які було дано суду за відсутності самого обвинуваченого та його захисника [270].

Під час оцінки показань ЄСПЛ активно застосовує концепцію «плодів отруєного дерева», тобто оцінку допустимості всього ланцюжка доказів, що базуються один за іншим, а не кожного окремого доказу автономно. У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ виходить з того, що при недопустимості одного доказу в конкретному кримінальному провадженні, не завжди ставиться під сумнів справедливість судового розгляду в цілому (Рішення ЄСПЛ у справі «Хан проти Об'єднаного Королівства» № 12267 від 28.02.2019 р.) [282]. У рішенні в справі «Раманаускас проти Литви» № 74420/01 від 05.02.2008 р. ЄСПЛ вказав, що він не зобов'язаний з'ясовувати, чи було отримано показання незаконно, а перевіряти відсутність спричинення такою «незаконністю» порушення іншого гарантованого ЄКПЛ права [279].

На недопустимість показань, отриманих із застосуванням насильства та на неможливість використання їх як доказу винуватості жертви незалежно від доказового значення, ЄСПЛ вказав у рішеннях у справах

«Яллох проти Німеччини» № 54810/00 від 11.07.2006 р., «Харутюнян проти Вірменії» № 36549/03 від 28.06.2007 р., «Алексахін проти України» № 31939/06 від 19.07.2012 р. [71; 339; 266].

Недопустимими, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України, є показання, отримані з порушенням права на перехресний допит. Порушення зазначеного права у практиці ЄСПЛ визнається порушенням права на справедливий судовий розгляд у розумінні ст. 6 ЄКПЛ. Такого висновку ЄСПЛ дійшов, зокрема, у справі «Лука проти Італії» № 33354/96 від 27.02.2001 р., вказавши, що суд прийняв рішення щодо винуватості заявника лише на підставі показань, наданих Н. суду, і що заявнику та його адвокату не надали можливості його допитати на жодній стадії провадження [148].

З метою справедливого судового розгляду необхідним є забезпечення обвинуваченого правом на виклик і допит свідків не тільки зі свого боку, а й тих, хто свідчить проти нього [230]. Зазначена гарантія відображена, зокрема, в рішенні ЄСПЛ у справі «Полуфакін і Чернишов проти РФ» № 30997/02 від 25.09.2008 р. [67]. Відповідно до зазначеного стандарту, обвинувальний вирок не може бути винесено виключно або в основному на підставі показань свідка, якого обвинувачений не мав можливості допитати [67].

За змістом ч. 4 ст. 95 КПК України, свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України [130]. Однак переважна більшість способів отримання показань від учасників кримінального провадження реалізується в загальному порядку під час досудового розслідування.

В окремих випадках законодавець не виключає можливості ухвалення обвинувального вироку з урахуванням таких доказів, проте без їх безпосереднього дослідження в судовому засіданні: у разі затвердження обвинувальним вирок суду угоди між потерпілим і підозрюваним

(обвинуваченим) та між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості під час підготовчого судового провадження (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України); у випадку проведення судом скороченого судового слідства, за умови, що обвинувачений погодився давати показання в судовому засіданні (ч. 3 ст. 349 КПК України); коли за результатами спрощеного провадження щодо кримінальних проступків замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин у вирокі зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження (ч. 2 ст. 382 КПК України) [355, с. 103-112; 356, с. 139-143; 130].

Студіювання рішень ЄСПЛ у частині співвідношення доказового значення показань, отриманих в ході досудового розслідування та під час судового розгляду, засвідчує невідповідність положень ч. 4 ст. 95 КПК України, стандартам, виробленим міжнародною практикою. Приміром, у справі «Доорсон проти Нідерландів» № 20524/92 від 26.03.1996 р. ЄСПЛ у своєму рішенні зауважив, що «суд не може абстрактно вважати, що заяви, зроблені свідками на відкритому судовому засіданні і під присягою, повинні завжди мати превалююче значення порівняно з іншими заявами, зробленими тим самим свідком у ході провадження, навіть коли між ними є розбіжності» [374].

Отже, непослідовною вважаємо позицію законодавця України у підході до регулювання допустимості використання судом доказів, отриманих на стадії досудового розслідування. Як зауважує В.П. Шибіко, така категоричність формулювання заборони суду обґрунтовувати свої рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилалися на них не відповідає як іншим загальним засадам кримінального провадження, неприпустимість протиставлення доказів, які отримуються під час судового засідання, тим, які були надані під час досудового розслідування [355, с. 107]. Обвинуваченому має бути надане право допитувати свідків обвинувачення або клопотати про їх допит, а також клопотати про виклик

та допит свідків захисту на аналогічних умовах (підпункт d п. 3 і п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) [355, с. 108].

У своїх рішеннях ЄСПЛ наголошує на забезпеченні судами права обвинуваченого допитати свідків обвинувачення під час судового провадження. Зокрема, у справі Луценко проти України № 30663/04 від 18.12.2008 р., було порушено право на перехресний допит, а заявника було засуджено переважно на показаннях особи, яку він не мав можливості допитати у суді. ЄСПЛ вказав на «обмеження права на захист настільки, що це поставило під сумнів справедливість провадження в цілому..., оскільки заявник не міг допитати свідків в суді, дав викривальні показання за відсутності процесуальних гарантій не давати проти себе показань, що було використано для встановлення фактів, які мали значення для кваліфікації дій заявника» [251].

Наявність заінтересованості свідка з обвинуваченим не означає відсутність необхідності заслуховування такого свідка під час судового засідання. Так, у рішенні у справі «Попов проти РФ» № 26853/04 від 13.07.2006 р. ЄСПЛ вказав, що суд не взяв до уваги показання декількох свідків на тій підставі, що вони, будучи родичами заявника, намагалися йому допомогти; також суд не розглядав питання щодо того, чи можуть їхні свідчення мати значення для судового слідства [277]. Це дало підстави ЄСПЛ зробити висновок, що така відмова суду допитати свідків захисту без урахування релевантності їх показань призвела до обмеження права на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленого в ст. 6 ЄКПЛ [110].

Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ дав можливість визначити його правові позиції, які є стандартами оцінки допустимості показань у кримінальних провадженнях. До таких слід віднести: обов'язковість розгляду судом питання про допустимість показань; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання, порушення права на захист, на мовчання та права не давати

показання проти себе; належність показань до конкретної справи; недопустимість показань, отриманих шляхом порушення прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ; недопустимість порушення права на перехресний допит.

Визначення характеристики достатності доказів і взаємного їх зв'язку в їх сукупності зводиться до вирішення питання про те, чи встановлені обставини, що становлять предмет доказування, чи є можливість на основі аналізу зібраних фактичних даних вирішити справу [76].

Здійснюючи оцінку доказів з позиції їх відповідності критерію достатності, ЄСПЛ наголошує на достатності проведених процесуальних дій для формування висновків у кримінальному провадженні. Зокрема, у рішенні в справі «Кайя проти Туреччини» № 22535/93 від 19.02.1998 р., ЄСПЛ зазначив, що при формуванні висновків у справі прокурору не слід було обмежуватись посиланням на лише на показання, а належну увагу приділити огляду місця події, призначенню та проведенню експертизи [95].

Екстраполяція теоретичних положень на питання оперування доказами під час здійснення правосуддя дозволяє дати авторське визначення міжнародних стандартів оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, під якими слід розуміти закріплені у нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, відповідні мінімальні вимоги імперативного або рекомендаційного характеру (правила, норми, настанови тощо) щодо обсягу правової регламентації діяльності суду з оцінки належності, достовірності, допустимості показань, а також їх достатності у сукупності з іншими доказами, з метою реалізації завдань кримінального судочинства на національному рівні.

Реалізація викладених нами рекомендацій шляхом імплементації положень міжнародних актів у національне кримінальне процесуальне законодавство підвищить ефективність правового регулювання процедури підготовчого провадження та судового розгляду, а також діяльності суду, як

єдиного органу реалізації функції правосуддя у кримінальних справах.

Висновки до розділу 2

Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, перехресний допит, допит в режимі відеоконференції, йменується таким джерелом доказів, як показання. Відомості, отримані від учасників кримінального провадження в ході проведення інших слідчих (розшукових) дій, слід відносити до такого джерела доказів, як документи.

Показання не слід ототожнювати з поясненнями, які є допоміжною формою отримання відомостей у кримінальному провадженні, та можуть бути використані як процесуальні джерела доказів у провадженні щодо кримінальних проступків, а у провадженнях щодо злочинів – не інакше, як на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора. Інформація, яка міститься в поясненні, може бути використана для обґрунтування доводів сторони кримінального провадження, потерпілого щодо заявленого у провадженні клопотання, скарги тощо.

Показання, отримані в ході досудового розслідування, є важливими для формування висновків виключно на однойменній стадії кримінального процесу. Для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, особистий доказ може бути сформований тільки на стадії судового розгляду за допомогою прямого, перехресного допиту. Саме такий підхід законодавця до змагальної парадигми доказування визначає пріоритет дослідження та оцінки показань та інших доказів під час судового розгляду. Водночас КПК України передбачає винятки щодо особистого сприйняття показань, отриманих під час досудового розслідування: показання з чужих слів; показання, отримані в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні; показання, отримані в порядку ч. ч. 11, 12

ст. 615 КПК України.

Оцінка доказів, зокрема й тих, які містяться в показаннях, є елементом процесу доказування, що полягає в розумовій, аналітичній діяльності з визначення таких властивостей доказів, як належність, достовірність, допустимість, а їх сукупність – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття у кримінальному провадженні відповідного процесуального рішення.

Критерій достатності стосовно показань – категорія теорії судових доказів, яка «тісно вплетена» в усю сукупність доказів, які покладаються в основу доказування обставин, що складають предмет доказування. В кожному кримінальному провадженні мають бути чітко визначені критерії достатності доказів, які доцільно відобразити у ч. 2 ст. 94 КПК України.

Прецедентна практика ЄСПЛ представлена такими правовими позиціями, які є стандартами оцінки допустимості показань, як процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні: обов'язковість розгляду судом питання про допустимість показань; приналежність показань до конкретного провадження; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання, порушення права на захист, на мовчання та не свідчити проти самого себе; недопустимість показань, отриманих шляхом порушення прав і свобод людини, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини; недопустимість порушення права на перехресний допит.

Діяльність прокурора, захисника, обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження з оцінки доказів у суді першої інстанції не породжує безпосередньо для обвинуваченого правових наслідків та має для суду допоміжний характер, сприяючи формуванню внутрішнього переконання при ухваленні остаточного рішення. Діяльність суду з оцінки доказів, яка є розумовою, аналітичною діяльністю, має відповідну процедурну складову. При цьому, суд може використовувати докази, зокрема й показання осіб, для з'ясування обставин, що підлягають

встановленню у кримінальному провадженні, а також тих, що мають виключно процесуальне значення.

Діяльність суду з оцінки доказів здійснюється також при ухваленні проміжних та остаточних рішень у підготовчому судовому засіданні, зокрема, щодо: затвердження угоди або відмови в її затвердженні (ст. ст. 468-475 КПК України); закриття провадження на підставі пунктів 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України; перевірки обґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; призначення судового розгляду згідно з ч. 3 ст. 314 КПК України.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА ПОКАЗАНЬ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ТА ЕКСПЕРТА В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

3.1. Оцінка показань обвинуваченого

Процесуальний статус кожного з учасників, залучених до відправлення правосуддя, має свої особливості, зумовлені різним змістом їх інтересів та ступенем зацікавленість в результатах кримінального провадження. В основі поділу всіх учасників кримінального процесу на групи лежить такий критерій, як наявність чи відсутність у них процесуального інтересу у провадженні. Тому КПК України наділяє кожному особу, яка залучається до кримінального процесу, певним процесуальним статусом.

Кримінальний процесуальний закон не містить поняття «заінтересована особа», хоча він дуже часто використовується у правозастосовній практиці для визначення правового статусу учасника правовідносин або характеристики його суб'єктивного ставлення до питань, що мають правове регулювання. Обвинувачений, поряд з потерпілим, відноситься до суб'єктів, які мають інтерес у кримінальному провадженні, а оцінка його показань має свої особливості та вимагає від органів правосуддя достатніх знань як безпосередньо про таких осіб, так і про способи отримання достовірної інформації та її фіксації. В суді першої інстанції постає завдання правової та кримінальної оцінки судом показань обвинуваченого.

Підвищений інтерес до отримання показань обвинуваченого засвідчує проблему відсутності чітких критеріїв їх оцінювання. Важливість досліджуваної проблеми підтверджується великою кількістю постанов

ЄСПЛ таких, як «Пічугін проти РФ», «Лука проти Італії», «Романов проти РФ» [66; 148; 64].

Процедура отримання показань обвинуваченого потребує врахування низки обставин організаційного та процесуального характеру, формулювання відповідних рекомендацій, спрямованих на підвищення якості здійснення судочинства у кримінальному провадженні.

Під показаннями обвинуваченого в доктрині зазвичай розуміються повідомлення, зроблені в установленому КПК України порядку особою, щодо інкримінованого кримінального правопорушення та всіх інших відомих йому обставин події й доказів, що є в провадженні [158, с. 40].

Тлумачення деякими процесуалістами показань обвинуваченого як усного повідомлення особи, щодо якої обвинувальний акт передано до суду в порядку, передбаченому ст. 351 КПК України, про обставини, що підлягають доказуванню й даються добровільно під час допиту в установленому законом порядку [134, с. 284; 358, с. 38-39], не повністю розкриває сутність зазначеної категорії, оскільки поза увагою залишаються показання, які особа може дати в письмовому вигляді (через фізичні види, через хворобу тощо). Слід також врахувати письмову форму відображення показань обвинуваченого, як власне й інших учасників кримінального провадження, які є носіями відомостей у значенні ч. 2 ст. 95 КПК України.

Є.В. Повзиком зроблена спроба виділити характерні риси цього виду показань [209, с. 567]: становлять собою відомості, які надаються в усній або письмовій формі та надані відповідно до вимог КПК України суб'єктом показань є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України; предмет показань – відомості про факти, які можуть мати значення для розслідування кримінального правопорушення й для розгляду в суді; процесуальна форма надання таких відомостей полягає в наданні під час проведення слідчих дій (допиту, одночасного допиту двох і більше осіб, слідчому експерименті, тощо) [209, с. 567]. В цілому поділяючи аргументи науковця з означеного питання, не

погоджуємось лише з позицією щодо віднесення слідчого експерименту та інших слідчих (розшукових) дій до процесуальної форми надання таких відомостей. Єдиною можливою формою вважаємо допит та його види, на чому ми наголошували у попередніх підрозділах.

Як слушно вказує О.П. Острійчук, предмет показань обвинуваченого визначається насамперед змістом обвинувачення, зокрема процесуального документа – обвинувального акту, проте це можуть бути й будь-які інші обставини, що входять до предмета доказування. Важлива іманентна ознака показань обвинуваченого полягає в тому, що вони мають подвійну правову природу: з одного боку, є джерелом доказів у кримінальному провадженні, з іншого – засобом захисту від обвинувачення [197, с. 322]. Такий стан речей безперечно впливає на процес дослідження показань обвинуваченого, визначає особливості їх оцінки в суді першої інстанції.

Аналіз положень КПК України та позицій науковців щодо змісту показань обвинуваченого дозволяє сформулювати змістовні характеристики показань означеного суб'єкта кримінального процесу: 1) усне та/або письмове повідомлення; 2) відомості, отримані щодо повідомленої підозри; 3) та/або щодо інших суттєвих для кримінального провадження; 4) надаються в ході судового розгляду; 5) суб'єктом їх оцінки є суд.

Отже, показання обвинуваченого – це одне з процесуальних джерел доказів, яке підлягає дослідженню в суді першої інстанції за керівної ролі головуючого, а також оцінці ним окремо та в сукупності з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Право обвинуваченого давати неправдиві показання або відмовлятися від дачі показань є безумовним [197, с. 318]. У загальному вигляді це право передбачене в ст. ст. 62-63 Конституції України, а також в нормах міжнародного права, зокрема п. «d» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [137, с. 20-21].

Наділяючи підозрюваного, обвинуваченого правом не свідчити проти себе і своїх близьких, законодавець виходить із засад кримінального

провадження та приписів міжнародного права, які вказують на неприпустимість протиправного тиску та незаконного примусу з боку органів досудового розслідування на вказаних осіб [348, с. 267]. На реалізацію цього права ст. 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання [124].

Щодо наслідків неповідомлення підозрюваного або обвинуваченого про його право на відмову давати показання Верховний суд дав роз'яснення, зазначивши, що суд зобов'язаний визнати отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права – істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод [219]. Тобто докази, отримані за неналежного повідомлення особі її прав, є недопустимими [80, с. 116], а обов'язок повідомляти обвинуваченого про його права має бути виконаний як у контексті права не свідчити проти себе, так і права мовчати.

Поділяємо позицію науковців, що відомості, які містяться в показаннях обвинуваченого, повинні відповідати фактичним даним, що містяться в інших процесуальних джерелах доказів. Суд має виважено підходити до оцінки відомостей, отриманих з показань обвинуваченого [134, с. 285].

Добровільність визнання обвинуваченим своєї винуватості потенційно перебуває під загрозою, що вимагає виваженого ставлення до таких показань, підтвердження добровільності їх визнання сукупності інших доказів у кримінальному провадженні [200, с. 323]. Під добровільністю розуміється отримання органами досудового розслідування показань без застосування фізичного чи психологічного насильства [281]. Говорити про добровільність можна тільки у разі, коли в особі є право вибору, коли давання показань не є для неї єдиним варіантом розвитку події, який не має альтернатив.

Найпоширенішими діями, що вказують на наявність інтересу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, є зміна показань, їх суперечливість, а також відмова від дачі показань. Праву обвинуваченого давати неправдиві показання, відмові від дачі показань кореспондує обов'язок сторони обвинувачення доказувати винуватість обвинуваченого [200, с. 324].

Судовій практиці відомі випадки коли зміна обвинуваченим своїх показань під час судового засідання породжує складнощі у їх використанні в ході доказування. Показання, отримані у такий спосіб, слід вважати непридатними для використання в обґрунтуванні певного рішення у кримінальному провадженні. Зокрема, у постанові № 804/6859/16 Верховний суд зазначив, що якщо у судовому засіданні особа не визнає своєї вини у вчиненні кримінальних правопорушень, попередні показання не можуть бути покладені в основу обвинувального вироку [228]. У касаційній скарзі засуджений А. серед іншого вказав на проведення у кримінальному провадженні однобічного й неповного судового розгляду, та що вирок суду ґрунтується лише на його показаннях, наданих під час досудового розслідування під час його першого допиту та при слідчому експерименті, всупереч вимогам ст. ст. 23, 95 КПК України, відповідно до яких суд може обґрунтувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання [130]. Також скаржник зазначив, що показання під час досудового розслідування були дані під тиском. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду виявив порушення суду першої інстанції, який при оцінці доказів узяв до уваги показання А., надані ним під час досудового розслідування під час його першого допиту, та в порушення ст. ст. 370, 419 КПК України поклав їх в основу обвинувального вироку [228].

Досить поширеною в судовій практиці є ситуація, коли в показаннях міститься повне визнання обвинуваченими своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення. Визнання обвинуваченим своєї вини

характеризується такими ознаками: зізнання обвинуваченого є доказом; має істотне значення для повноти встановлення всіх обставин кримінального провадження; має бути перевірене та оцінене у сукупності з іншими доказами; розслідування не повинно мати виключно обвинувальний ухил [134, с. 285]. Під беззастережним визнанням винуватості підозрюваним / обвинуваченим слід розуміти безумовне (повне) визнання ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого органом досудового розслідування кримінального провадження [241].

Показання обвинуваченого є не лише джерелом доказів, а й засобом захисту ним своїх інтересів, тому обвинувачений має право формувати лінію свого захисту на власний розсуд. Жоден доказ не має наперед встановленої сили для суду, та має бути ретельно ним перевірений та оцінений. Визнання вини не є беззаперечним доказом і не звільняє слідчого, прокурора, суд від всебічної, повної та неупередженої перевірки та оцінки показань окремо, та всієї доказової бази у сукупності [207]. Водночас, передбачена ст. 62 Конституції України та регламентована ст. 17 КПК України засада презумпції невинуватості звільняє особу від обов'язку доводити свою невинуватість, усі сумніви щодо доведеності вини повинні тлумачитись на користь обвинуваченого. Якщо обвинувачений посилається на обставини, що свідчать про його невинуватість, то встановити або спростувати такі обставини повинна сторона обвинувачення. Показання обвинуваченого підлягають оцінці за тими ж правилами, що й усі докази, наявні у матеріалах кримінального провадження [130; 327; 335].

Вітчизняній судовій практиці відомі непоодинокі випадки неправильного підходу до оцінки таких зізнавальних показань обвинувачених. Так, у справі №487/4245/18 суд першої інстанції на підставі оцінки доказів дійшов висновку про недоведеність винуватості А. поза розумним сумнівом у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України [207]. Аналогічні рішення нами виявлені й у інших провадженнях [326; 330].

На підставі аналізу правозастосовної практики та наукових позицій можемо визначити основні вимоги щодо діяльності суду першої інстанції, які дадуть змогу здійснити правильну оцінку відомостей, що містяться у показаннях обвинуваченого: дотримання процесуальних вимог отримання показань; відсутність суттєвих протиріч у показаннях; чи давали змогу обставини події сприймати докази, про які повідомляє обвинувачений; чи повідомив він про всі відомі йому обставини; вплив на зміст свідчень особливостей статусу обвинуваченого та його психологічного стану; об'єктивне підтвердження показань іншими доказами у провадженні.

Окремим випадком оцінки показань обвинувачених є оцінка показань одного зі співучасників кримінального правопорушення щодо іншого. На даний момент у КПК України та судовій практиці відсутнє єдине розуміння оцінки таких показань, що, на відміну від єдиного підходу, виробленого прецедентом практикою ЄСПЛ, не забезпечує достатні правові гарантії прав обвинувачуваного, щодо якого учасником даються викривальні показання. Незважаючи на часте використання показань співучасників в основному кримінальному провадженні, критерії їх справедливої оцінки наразі не вироблені. Найчастіше такі показання є ключовими доказами винуватості особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Для дачі співучасником викривальних показань завжди існувало безліч причин: обрання більш м'якого запобіжного заходу, закріплення обставин, що пом'якшують покарання, з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (ст. 66 КК України) [124], викриття співучасників його вчинення тощо. Чинний КПК України також містить окремі спонукальні чинники до дачі зізнавальних показань, приміром, укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (ст. 468 КПК України) [130].

Особи, які уклали угоду про визнання винуватості та співпрацюють зі слідством, розподіляються залежно від рівня захисту на певні категорії

(особа, що надає показання щодо власної участі в кримінальних правопорушеннях інших співучасників; особа, яка надає показання щодо вчинення інших кримінальних правопорушень іншими особами; особа, яка надає показання щодо злочинної діяльності організованих груп або злочинних організацій [341, с. 192-193]).

Неоднозначною є практика застосування положень КПК України у кримінальних провадженнях, де підозрюваними є двоє і більше осіб. Для того, щоб скористатися можливістю отримання зізнавальних показань в ході укладення угоди про визнання винуватості, особі висувається обов'язкова для виконання умова щодо визнання своєї винуватості у вчиненому. В разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб визнання вини супроводжується повідомленнями відомостей, що свідчать про винуватість співучасника.

Показання співучасника, зокрема особи, яка уклала угоду про визнання винуватості, оцінюються за загальними правилами оцінки доказів. Тобто процес доказування здійснюється у повному обсязі; вина особи у вчиненні кримінального правопорушення може підтверджуватись лише сукупності доказів, забраних у кримінальному провадженні; показання співучасника не відрізняється від інших доказів підвищеною значимістю та підлягають перевірці в ході досудового розслідування.

Гарантуючи права осіб, які укладають угоду про визнання винуватості, судді не завжди приділяють належну увагу правам обвинуваченого у кримінальному провадженні. Приміром, права, закріплені у підпункті «е» п. 3 ст.14 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права: обвинувачений має право на виклик та допит свідків на тих же умовах, які існують для свідків, що доказують проти нього та аналогічне право закріплене у підпункті «d» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ [172].

Неможливість використання показань особи, яка уклала угоду про визнання винуватості, пов'язують з наявністю процесуального інтересу в кримінальному провадженні співучасників. Цей інтерес полягає у потребі

досягти в кримінальному провадженні певного сприятливого результату. Саме ця заінтересованість може впливати на дачу неправдивих показань з метою отримання максимально можливого зниження покарання.

Частина 8 ст. 469 КПК України визначає процесуальну можливість укласти угоду з одним чи кількома підозрюваними у разі досягнення згоди щодо укладення не з усіма. Тож теоретично виділення матеріалів в окреме кримінальне провадження не виключає можливості використання зізнавальних показань осіб, які уклали угоду стороною обвинувачення, для доказування винуватості тих, хто її не укладав [14, с. 359; 337].

Національні суди враховують та застосовують практику міжнародних судових інстанцій при розгляді справ, у яких фігурують угоди про визнання винуватості. Досить часто у справах, де підозрюваними є кілька осіб, і стороною обвинувачення формує доказову базу на основі укладених угод про визнання винуватості з деякими з них, суди посилаються на рішення ЄСПЛ (див. рішення «Навальний і Офіцеров проти РФ» (заяви № 46632/13, № 28671/14)) [176; 250; 276]. Водночас, як не однозначно зазначалось у рішеннях національних судових інстанцій, обставини, встановленні вироком суду на підставі угоди про визнання винуватості або про примирення, не можуть мати преюдиціального значення при розгляді кримінального провадження щодо іншої особи, а визнання винуватості однією особою не є доказом вини іншої особи [241; 322; 323]. Тож суд не повинен враховувати докази, отримані в іншому провадженні, в якому існує вирок, ухвалений на підставі угоди.

Основною гарантією правдивості показань є можливість скасування більш м'якого вироку. Однак, як вказував у своїх рішеннях ЄСПЛ, це правило є радше гарантією стабільності таких показань. Компроміс між правами особи, яка уклала угоду та її співучасниками, щодо якої даються показання, відсутній, що подекуди приводить до нехтування правами обвинувачених у основному кримінальному провадженні.

Після відмови від формальної теорії оцінки доказів запровадження будь-якої конструкції, що закріплює систему оцінки юридичної сили доказів, було

б порушенням засади їхньої вільної оцінки. Проте використання цього принципу вимагає системи гарантій захисту від свавілля, основним аспектом якої є вимога обґрунтованості та вмотивованості судового рішення. Одним з можливих варіантів виключення застереження щодо співучасника вчинення кримінального правопорушення вважаємо виключення правила, згідно з яким співучасники-свідки не попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та за відмову від давання показань. В обґрунтування нашої позиції наведемо такі доводи: при укладенні угоди про визнання винуватості особі фактично дається вибір – давати показання щодо себе та співучасника та укласти угоду або відмовитися від дачі та погодитися на здійснення кримінального провадження у звичайному порядку.

Пропонуємо чітко конкретизувати наявність цієї альтернативи та зобов'язати давати роз'яснення, що особа буде допитана як свідок з повним дотриманням закріпленої процедури допиту. Наявність вибору, на нашу думку, нейтралізує порушення прав особи, яке може спостерігатися при попередженні про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від їх дачі. Позицію щодо доцільності відображення у КПК України положення про те, що в кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості співучасники мають бути допитані у кримінальному провадженні за правилами допиту свідка, поділяють 57 % суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

Аргументами на користь допиту особи, з якою укладено угоду про визнання винуватості, як свідка із попередженням про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих свідчень та за відмову від їх давання є такі положення: наявність вибору щодо того, чи виступати свідком в основному кримінальному провадженні, чи ні; забезпечується гарантія правдивості показань співучасника в основному кримінальному провадженні; гарантія обвинуваченому права на справедливий судовий розгляд; збереження права не свідчити проти себе, оскільки воно входить у процесуальний статус будь-якого свідка; негативні наслідки участі як свідка

у кримінальному провадженні учасника у вигляді формування доказів, що викривають особу, з якою укладено угоду про визнання винуватості, будуть нейтралізовані імунітетом за угодою.

За наявності в змісті угоди зобов'язання щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, матеріали кримінального провадження направляються до суду для затвердження після проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та оцінки їх результатів у співвідношенні з показаннями підозрюваного [341, с. 18], тобто після відповідної оцінки таких доказів слідчим, прокурором. Потому суд під час розгляду угод перевіряє їх зміст на відповідність формальним вимогам, визначеним ст. ст. 471-472 КПК України [341, с. 18].

Варто наголосити, що відповідно до ст. 472 КПК України, в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається про беззастережне визнання підозрюваним / обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо такі домовленості мали місце [130].

Як зазначають Ю.М. Дьомін та Г.П. Середа, межі розгляду (оцінки доказів) встановлюються лише змістом угоди про визнання винуватості, тому суд не має права перевіряти фактичні обставини вчиненого правопорушення [134, с. 406; 258, с. 55]. За таких обставин прийняття рішення судом щодо обвинуваченого формується під впливом суб'єктивного ставлення до нього прокурора.

Варто вказати на існування певної проблеми, пов'язаної з відсутністю законодавчої регламентації оцінки показань обвинуваченого в межах виконання зобов'язань щодо викриття в суді інших осіб у вчиненні кримінальних правопорушень. Проте суд вправі оцінювати виключно дії конкретної особи та докази, що підтверджують їх учинення. Поділяємо точку зору П.В. Холодила, що в такому разі основним критерієм оцінки виконань зобов'язань особи, яка уклала угоду, є наявність цих показань та

їх зміст, а не наслідки їх виконання в іншому кримінальному провадженні [341, с. 19].

Водночас слід зазначити, що покладаючись на попередні висновки прокурора про доцільність затвердження такої угоди, перед ухваленням відповідного рішення під час судового засідання суд повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання, зокрема, виконати обов'язки щодо співробітництва у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викладені в угоді про визнання винуватості. Якщо ж під час судового провадження суд встановить, що обвинувачений не в змозі виконати взяті на себе зобов'язання, він відповідно до п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України має відмовити в затвердженні угоди [134, с. 236; 241]. Відповідними обов'язками наділений суд і при вирішенні питання про затвердження угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, зокрема, щодо відшкодування завданої ним шкоди.

На стадії судового розгляду суду слід враховувати визначене ст. 351 КПК України право на перехресний допит обвинуваченого під час надання ним показань. Зазначене право надзвичайно важливе у ситуаціях, коли обвинувачені займають різні правові позиції у кримінальному провадженні. Після дачі обвинуваченим показань йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями. Крім того, головуючий наділений правом протягом всього допиту ставити запитання обвинуваченому для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК України) [130].

За наявності у справі інших обвинувачених відмовою обвинуваченого відповідати на запитання після вільних пояснень порушуються їхні права на перехресний допит, оскільки обвинувачений надав показання проти інших обвинувачених і відмовився відповідати на запитання в частині, що свідчить

про їх винуватість, такі показання можуть бути визнанні недопустимими доказами відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України [130]. За усталеною практикою ЄСПЛ, оскільки показання інших обвинувачених використовуються як докази винуватості, інші обвинувачені також охоплюються автономним поняттям «свідок», що вживається в п. 3 «d» ст. 6 ЄКПЛ [376].

Отже, у разі, коли обвинувачений під час допиту надав вільні пояснення, а надалі відмовився відповідати на будь-які запитання, суд повинен урахувати це при оцінюванні доказів у кримінальному провадженні. З метою перевірки достовірності показань обвинуваченого прокурор має право поставити уточнюючі питання під час його допиту. Факт відмови відповідати на запитання суд має взяти до уваги при оцінюванні достовірності показань обвинуваченого [119].

Однозначним є те, що показання співучасників не повинні бути єдиним доказом або мати вирішальне значення для вирішення кримінального провадження по суті. Такі показання повинні підлягати більш ретельній перевірці на достовірність, підтверджуватись сукупністю доказів та використовуватись як доказ винуватості особи, яка дає показання. Тільки за таких умов оцінювання показань співучасників можна говорити про гарантію права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

На нашу думку, для дотримання необхідного балансу між правами обвинуваченого та співучасника, що свідчить проти нього, необхідно розцінювати співучасника як свідка при дотриманні процедури його допиту в цьому статусі, тобто попереджати його про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та за відмову від давання показань. Такий підхід дозволить виключити можливість обмови обвинуваченого при збереженні у співучасника особистої заінтересованості в результатах кримінального провадження. Водночас, необхідність наділення самого співучасника додатковими гарантіями дотримання його конституційного права не свідчити проти себе впливає з можливості

погіршення його правового становища, наприклад, при об'єднанні виділеного та основного кримінального провадження. Чинне правове регулювання дозволяє в описаних ситуаціях використовувати показання щодо виділеного кримінального провадження надалі проти самого співучасника. Наділення його імунітетом, що забороняє органам досудового розслідування використовувати зазначенні показання у разі доведення винуватості, убезпечить особу від можливого порушення її прав і буде додатковим підтвердженням правдивості повідомлених відомостей.

Використання такої моделі у сукупності з критеріями, виробленими ЄСПЛ, дозволить урегулювати конфлікт між протилежними, по суті, інтересами обвинуваченого та його співучасника, а також знизити заінтересованість органів розслідування у застосуванні незаконних методів впливу на обвинуваченого з метою отримання показань, що забезпечують доведеність обвинувачення одразу двох вказаних суб'єктів процесу.

Судовій практиці відомі випадки хибного підходу суду до оцінки інформації, отриманої у кримінальному провадженні, та її інтерпретації при ухваленні відповідальних рішень в суді першої інстанції. Так, у Постанові Верховного Суду в справі № 666/5448/15-к зазначається, що місцевий суд, дослідивши докази, дійшов висновку, що надані прокурором протоколи про результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій не можуть бути визнані допустимими доказами, посилаючись на те, що даному конкретному випадку, з огляду на зміст вказаних протоколів, фактично мав місце допит обвинувачених, а не втручання в приватне життя. Тобто, має місце підміна понять. При цьому підозрюваного було допитано без роз'яснення його прав, а також без участі адвоката та складання відповідного протоколу [224]. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, які проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. ч. 1, 2 ст. 246 КПК України) [130]. На підставі зазначених обставин, та беручи до уваги положення кримінального процесуального законодавства, Верховний

Суд визнав протоколи негласних слідчих (розшукових) дій недопустимими доказами у кримінальному провадженні [224].

Також варто зазначити, що обумовлений введеним в Україні режимом воєнного стану, відображений у ч. 11 ст. 615 КПК України законодавчий підхід до показань підозрюваного у кримінальному провадженні, істотно змінює модель їх використання в доказуванні під час судового розгляду, породжуючи запитання, пов'язані із забезпеченням права на свободу від самовикриття. З цього приводу В.А. Завтур зазначає, що у зв'язку з такою регламентацією показань зазначеного суб'єкта, який в суді набуває статусу обвинуваченого: суд не завжди матиме змогу перевірити чи не отримані такі показання під тиском або примусом, а будь-які неспростовні сумніви в цьому плані мають тлумачитись на користь обвинуваченого; якщо обвинувачений дає показання у судовому засіданні під час судового розгляду не зовсім зрозуміло для чого відповідна процедура потрібна взагалі (з'ясувати причини розбіжності в показаннях неприпустимо в силу імунітету від самовикриття); якщо уявити ситуацію, за якої обвинувачений відмовляється давати показання у суді, то врахування його показань, наданих раніше в статусі підозрюваного може бути розцінене як санкція за відмову від давання показань, що знову ж таки, порушує принцип свободи від самовикриття (рішення ЄСПЛ у справі «Хіні і МакГіннес проти Ірландії») [84, с. 103; 275].

Отже, будучи, з одного боку, джерелом доказової інформації, а з іншого – засобом захисту його прав та законних інтересів, показання обвинуваченого мають подвійну природу. Під час дослідження й оцінки показань обвинуваченого слід врахувати вплив на них об'єктивних і суб'єктивних чинників, які можуть деформувати їх зміст [340, с. 210]. Під час оцінки показань обвинуваченого мають враховуватись критерії, аналогічні до оцінки інших доказів у кримінальному провадженні. У випадку зміни обвинуваченим своїх показань, приймаючи підсумкові рішення, суд повинен здійснити оцінку всіх доказів на предмет їх

достовірності. Незважаючи на зазвичай більшу обізнаність обвинуваченого про докази, наявні у кримінальному провадженні, суд не повинен надавати перевагу показанням перед іншими доказами, а оцінювати їх у сукупності.

3.2. Оцінка показань потерпілого

Обставини кримінального провадження можуть вважатися всебічно та об'єктивно дослідженими лише тоді, коли під час судового розгляду вжито таких заходів: а) з'ясовано всі обставини, що підлягають доказуванню у цьому кримінальному провадженні; б) зібрано та оцінено всі необхідні для цього докази, якими достовірно встановлюються зазначені обставини. Від правильної оцінки доказів, зокрема показань потерпілого, і належного розгляду всіх обставин кримінального провадження в сукупності залежить як правильне вирішення питання достатності доказів, так і всього кримінального провадження.

Потерпілий є головною заінтересованою у результатах кримінального провадження особою, а його показання в багатьох випадках мають ключове значення для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення, що враховано законодавцем, який передбачив кримінальну відповідальність за давання потерпілим завідомо неправдивих показань. Відповідно до положень ч. 1 ст. 92 КПК України, процесуальний обов'язок доказування обставин кримінального правопорушення, передбачених ст. 91 КПК України, насамперед покладено на слідчого, прокурора, а в окремих закріплених положеннях цього ж закону, й на потерпілого [130]. Тому показання потерпілого підлягають ретельній перевірці та оцінці в сукупності з усіма обставинами, встановленими у кримінальному провадженні.

Надзвичайно важливими є показання потерпілого для доведення вини обвинуваченого, який заперечує причетність до інкримінованого

кримінального правопорушення за відсутності інших свідків його вчинення. В таких випадках показання потерпілого мають оцінюватися з урахуванням інших отриманих у ході досудового розслідування і досліджених у судовому засіданні доказів – висновків експертиз, речових доказів, документів [108, с. 74; 340, с. 220].

Показання потерпілого важливі не лише з позиції доказування у кримінальному провадженні, вони також є засобом захисту його прав. Позбавлення чи обмеження потерпілого у реалізації цього права ставить під сумнів використання його показань як доказів у кримінальному провадженні, оцінку яким надає суд під час їх безпосереднього дослідження в судовому засіданні.

Показання потерпілого часто за своїм змістом набагато ширші за показання свідків, оскільки можуть містити відомості про конкретні дії, внаслідок яких настали суспільно-небезпечні наслідки, інформацію про попередні події. На відміну від свідка чи експерта, для потерпілого давання показань є його правом. Попри це суду необхідно проявляти зваженість і критичність до їх оцінки [153], яка здійснюється під час судового розгляду аналогічно до інших доказів – за внутрішнім переконанням судді з точки зору допустимості, достовірності, належності, достатності та взаємозв'язку.

Потерпілий не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань, оскільки за змістом п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК України [130] правом давати пояснення, показання або відмовитися їх давати реалізується потерпілим на його розсуд.

Оцінюючи показання потерпілого, слід пам'ятати, що на відміну свідків, він має право знайомитися з матеріалами кримінального провадження ще до закінчення досудового розслідування. Зазначене процесуальне право дає потерпілому можливість у сприятливому собі ключі впливати на перебіг розслідування та його результати. З іншого боку, через певний психічний стан (емоційне збудження, переляк, депресія тощо), викликаний фактом учинення щодо нього кримінального правопорушення,

потерпілий не завжди здатний об'єктивно передати відому йому інформацію. Емоції, пережиті ним, можуть призвести до неусвідомленого перебільшення ступеня небезпеки або інтенсивності дій злочинця, переоцінки наслідків кримінального правопорушення, ступеня їх тяжкості.

У доктрині відсутній єдиний підхід до форми показань. Одні науковці стверджують, що свідчення учасників кримінального провадження можуть бути не лише усними, а й письмовими [259, с. 11], інші наполягають виключно на їх отриманні усно [56, с. 176]. Останнє твердження не можемо взяти за оскільки приписи ч. 1 ст. 95 КПК України визначають, що показання потерпілого – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту потерпілої особи щодо відомих їй обставин кримінального провадження, які мають для нього значення [130]. В даному випадку законодавець виходить з того, що потерпілий може й не озвучувати певні відомості щодо обставин кримінального провадження, а може їх відтворити з допомогою знаків письма. Однак це не позбавляє уповноважену особу обов'язку закріпити такі відомості на відповідному носіїв інформації у визначеному законом порядку.

Схиляємось до першої позиції, адже «через об'єктивні та суб'єктивні чинники показання можуть надаватись і в усній, і в інших формах спілкування (письмовій, вербальній, конклюдентній та ін.)» [198, с. 320].

У результаті всебічного, повного та неупередженого дослідження показання потерпілого набувають ознак належності, допустимості та достовірності. Результатом аналогічного дослідження всієї сукупності зібраних доказів має стати з'ясування достатності доказів достовірного встановлення обставин предмета доказування. Передуює такій розумовій, аналітичній діяльності судді процедура дослідження доказів, зокрема й отримання показань потерпілого в ході судового розгляду.

Дотримання визначеної кримінальним процесуальним законодавством процедури отримання показань потерпілого під час його допиту та з'ясування фактичних обставин вчинення щодо нього

кримінального правопорушення є надзвичайно важливим. Будь-які судження, думки, припущення потерпілого, отримані під час допиту, мають бути відображені в протоколі зазначеної слідчої (розшукової) дії і, перед використанням при прийнятті рішень, мають бути перевірені шляхом співставлення з іншими наявними у кримінальному провадженні доказами [131, с. 288].

Показовою в аспекті належної оцінки показань з точки зору допустимості та належності є Постанова Верховного Суду № 180/2194/18 від 21 жовтня 2020 р. Так, сторона захисту наполягала на призначенні нового розгляду у суді першої інстанції через неповноту судового розгляду, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Наголошувалось на порушенні судом першої інстанції вимог, передбачених § 1 ст. 6 ЄКПЛ, оскільки стороні захисту безпідставно відмовлено в допиті потерпілого та свідка, що призвело до прийняття несправедливого рішення. Суд апеляційної інстанції, незважаючи на те, що це було одним із ключових доводів апеляційної скарги, належної оцінки йому не дав. За результатами касаційної перевірки Верховний суд дійшов висновку про невідповідність судового розгляду кримінального провадження відносно А. умовам загальної справедливості судочинства, вказавши на необхідність урахування практики ЄСПЛ під час нового розгляду в суді першої інстанції [227].

Як слушно зазначає щодо оцінки результатів судового допиту Н. Максимішин, цей вид процесуального спілкування відбувається в особливому режимі. Тут мають місце зіткнення різних інтересів, виникнення суперечливої інтерпретації тих або інших фактів. Тому суддя повинен уміти виокремити головне, усунути змістовно – вербальні спотворення допитуваними особами інформації, відрізнити емоції від існуючих реальностей [160, с. 297–302]. Як видається, перевірка й оцінка показань потерпілого судом, як власне й інших учасників кримінального провадження, не є короткочасною дією. Це процес, протягом якого докази

перевіряються, аналізуються та порівнюються між собою. Тому цілком виправданим вважаємо виокремлення таких стадій перевірки й оцінки показань: під час допиту й після допиту.

Після отримання показань потерпілого в суді першої інстанції, з метою перевірки, уточнення та подальшої оцінки попередніх показань на стадії судового розгляду може бути проведено додатковий допит потерпілого.

Аналогічні міркування цілком застосовні й до перехресного допиту, який призначається судом для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях (ч. 15 ст. 352 КПК України) [130]. На наше переконання, висновок про наявність відповідних розбіжностей у показаннях та їх істотність суд може зробити лише після безпосереднього сприйняття таких показань під час судового розгляду. Отже, логічним та правильним з точки зору дотримання засади справедливості кримінального провадження в частині дотримання закону при отриманні доказів, рівності сторін кримінального провадження у реалізації своїх прав та законних інтересів, вважаємо прийняття судом рішення про оголошення показань потерпілого, які він давав під час досудового розслідування, коли такі істотні суперечності в його показаннях були виявлені в суді під час проведення допиту.

Так, у справі № 766/19891/17 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду залишив без задоволення касаційну скаргу захисника на вирок, постановлений в судовому провадженні, в ході якого суд не сприймав безпосередньо показання потерпілого, який помер, та вказав, що, урахувавши положення ст. 23 КПК України, суд має право визнати допустимими докази, які не були ним безпосередньо досліджені, лише у виключних випадках, передбачених процесуальним законом [225]. Верховний Суд відзначив, що враховуючи смерть потерпілого, його показання не могли безпосередньо сприйматися в судовому засіданні. За таких обставин місцевий суд, керуючись ст. 97 КПК України, допитав у

судовому засіданні свідка, якому потерпілий за життя розповідав про обставини нападу. Інші докази, покладені в основу обвинувального вироку, були досліджені безпосередньо в судовому засіданні [225].

Судовій практиці відомі випадки відмови потерпілих після вільної розповіді в суді давати відповіді на окремі запитання або на всі запитання сторони захисту. За таких обставин суд може розцінити відповідну поведінку потерпілого як порушення права на перехресний допит. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України, суд зобов'язаний визнати порушення права на перехресний допит істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод [130; 179, с. 204]. За усталеною практикою ЄСПЛ потерпілі охоплюються автономним поняття «свідок», що вживається в п. (d) ст. 6 ЄКПЛ [373]. Отже обвинувачений наділений правом провести перехресний допит – допитувати свідків обвинувачення.

Факт відмови потерпілого відповідати на запитання захисту, або ж вибіркового підхід до відповіді на них, має бути взятий до уваги судом, який може залежно від важливості показань визнати їх недопустимими, або більш критично підійти до їх достовірності. При цьому, якщо мова йде про запитання, які підлягають зняттю головуєчим (ст. 321, ч. 3 ст. 352 КПК України), приміром такі, що не стосуються суті справи, то на достовірність показань потерпілого це не вплине.

Оцінюючи належність показань потерпілого, необхідно звернути увагу, що зміст цього доказу має бути в об'єктивному зв'язку з певними обставинами кримінального провадження. Визначення достовірності показань потерпілого необхідно пов'язувати з досягненням такого результату перевірки та оцінки, при якому можна зробити єдино правильний висновок про відповідність отриманих відомостей об'єктивної дійсності. Оцінюючи достатність доказів, достовірно встановлюються обставини предмета доказування в кримінальному провадженні.

Важливим чинником оцінки достовірності показань потерпілого є умова визнання їх допустимими і належними доказами, оскільки

недопустимі або неналежні показання потерпілого є одночасно і недостовірними доказами. Досить часто цінність показань потерпілого обумовлена тим, що в них містяться відомості, що суперечать матеріалам кримінального провадження. Ця обставина має змушувати суд уважніше і критично ставитися до перевірки та оцінки отриманої інформації.

Перехресний допит особи є важливим елементом права обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд. Відступ від правила безпосереднього допиту можливий лише за виключних обставин, наявність яких має бути обґрунтована судом і перевірена, у випадку оскарження, судами вищого рівня. Так, у справі № 753/13113/18 Верховний суд від 17 січня 2023 р. вказав, що відмова суду першої інстанції від допиту неповнолітньої потерпілої була виправданою в обставинах цієї справи, а її позасудові показання, отримані під час опитування у «зеленій кімнаті» слід визнати допустимими з огляду на положення ч. 1 та п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України [221]. Важливим в даному розділі є посилення суду на численні міжнародні положення, які зобов'язують Україну ставитися з особливою увагою до інтересів дітей під час кримінального провадження [50].

Крім того, як зазначив ЄСПЛ у Рішенні «Аль-Хавая і Тахері проти Об'єднаного Королівства» № 26766/05 від 15.12.2011 р., при застосуванні цих принципів слід відповісти на три питання: чи існували вагомі причини для відсутності свідків і для допуску показань відсутнього свідка як доказів; чи були свідчення відсутнього свідка єдиною підставою для висновку про винуватість або мали суттєвий вплив на цей висновок; чи існували достатні урівноважуючі фактори, враховуючи суворі процесуальні гарантії, що компенсували ускладнення, з яким стикається сторона захисту в результаті допущення неперевіраних перехресним допитом доказів і забезпечували, щоб розгляд справи у цілому був справедливим [369].

Взявши до уваги обставини кримінального провадження та прецедентну практику ЄСПЛ, Верховний суд у зазначеній постанові зазначив таке: «Встановивши, що відмова у допиті потерпілої в судовому

засіданні була виправдана за обставин цієї справи і що її показання мали істотне значення, суд має оцінити, наскільки неможливість перехресного допиту потерпілої позначилася на справедливості судового розгляду в цілому і, зокрема, на рівності сторін, і чи врахували суди необхідність врівноважити таке суттєве обмеження можливостей захисту через додержання суворих процесуальних гарантій, зокрема в оцінці допустимості доказів та застосування стандарту доведення «поза розумним сумнівом» [221]. Суд зазначив, що «несприятливе становище, у якому перебуває сторона захисту через неможливість перехресного допиту потерпілої, має бути компенсована підвищеною увагою до інших процесуальних гарантій, у тому числі до правил допустимості доказів. При цьому суд першої інстанції не пояснив, чому, замість самостійного аналізу наданих суду позасудових показань потерпілої, він надав перевагу менш надійним доказам: показанням з її слів близьких осіб і інтерпретації її слів психологом» [221].

За результатами аналізу рішення Верховного суду у зазначеній справі можемо зробити, що зважаючи на безперечну обґрунтованість відмови від допиту потерпілої малолітньої дитини в судовому засіданні з урахуванням категорії кримінального провадження та його обставин, суд першої інстанції повинен: організувати справедливий судовий розгляд, який повинен забезпечити доведеність винуватості обвинуваченого поза розумним сумнівом; забезпечити адекватні можливості сторони захисту під час перехресного допиту; здійснити аналіз позасудових показань малолітнього на відповідність ознакам належності і достовірності, а також на інших допустимих та/або неналежних доказах; здійснити оцінку доказів, яка не суперечить презумпції невинуватості.

Аналіз досліджених законодавчих та наукових позицій [108, с. 73-81; 156, с. 64; 185, с. 127; 252, с. 137-140; 289, с. 163-166] щодо оцінки показань потерпілого дозволяє виокремити елементи перевірки й оцінки достовірності показань потерпілого:

- аналіз показань з точки зору їх узгодженості та несуперечливості про обставини кримінального провадження, які були повідомлені потерпілим під час допиту;
- прийняття до уваги умови сприйняття, збереження в пам'яті й відтворення отриманих під час давання показань, з метою уникнення випадкової помилки або свідомого введення в оману;
- послідовного розгляду й аналізу початкових і нових показань, отриманих під час допиту;
- співставлення показань з іншими наявними у кримінальному провадженні доказами. Виявлення прогалин, логічних протиріч орієнтує суд на виявлення можливих неправдивих показань потерпілого;
- не надання інформації про те, звідки потерпілому сталі певні відомості, вона не може бути використана як доказ у кримінальному провадженні;
- отримання нових доказів, спрямованих на перевірку наявних свідчень, що потребує проведення інших слідчих (розшукових) дій – допиту, перехресного допиту, огляду тощо.

Непоодинокими є випадки, коли під час оцінки показань потерпілого встановити їх достовірність доволі проблематично з огляду на заінтересованість потерпілого. Як приклад, можна навести справу № 654/489/15-к, в якій потерпілий А. під час дачі показань в судовому засіданні, безпідставно відчуючи страх за своє життя і життя своїх близьких, повідомив суд неправдиві відомості щодо факти заволодіння його майном шляхом застосування насильства, вказавши при цьому, що претензій до обвинуваченого Б. не має. Вочевидь, що суд критично поставився до такого стану речей, розцінивши достовірними показання, дані виключно під час досудового розслідування [26].

Важливо зазначити, що відповідно до ч. 11. ст. 615 КПК України, показання, отримані під час допиту потерпілого, свідка, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному

провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результат такого попиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [130; 232]. Також у ч. 4 ст. 95 КПК України зазначається, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отримав у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, даними слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного ст. 615 КПК України [130]. Тобто якщо досудові не депоновані показання потерпілого, отримані під час зазначеного особливого правового режиму в період воєнного стану, то вони можуть бути використані судом як джерело доказів у разі фіксування допиту за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України), та не порушені обмеження, передбачені ст. 87 КПК України. Інакше фактичні дані, які містяться у показаннях потерпілого, як власне й свідка, є недопустимими та не можуть бути використані як докази [109; 130; 196, с. 49-50].

Таким чином, відповідні вагомні причини відступу від засади безпосередності судового дослідження показань учасників провадження можуть обумовлюватися фактичною ситуацією проведення воєнних дій на конкретних територіях. Саме неможливість здійснення допиту потерпілого в суді через об'єктивні обставини воєнного стану зумовлює необхідність у визнанні доказами його свідчень, що містяться у протоколах, складених за результатами допиту та його різновидів під час досудового розслідування.

Варто зауважити, що рішення про визнання доказами досудових показань потерпілого судом не може прийматися формально лише з огляду на введення режиму воєнного стану. Підтримуємо позицію Т.О. Лоскутова, що суд має оцінювати конкретні обставини здійснення судового провадження, активність проведення бойових дій на певній території, рівень небезпеки для учасників кримінального провадження тощо. Лише за такого

змістовного підходу суд повинен визначати «неможливість» отримання показань у ході судового розгляду та можливість використання у доказуванні показань, що одержані на стадії досудового розслідування [147, с. 318].

Таким чином, діяльність суду, як суб'єкта оцінки показань потерпілого, підпорядкована загальним процесуальним вимогам оцінки доказів, однак через його зазвичай виражену заінтересованість у результатах кримінального провадження має свої особливості, які необхідно враховувати з метою встановлення всіх обставин кримінального провадження для прийняття у ньому законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

3.3. Оцінка показань свідка

Показання свідка є одним з основних та найпоширеніших джерел доказів у кримінальному провадженні, визначених у ч. 2 ст. 84 КПК України [130]. Саме на підставі показань свідків, у сукупності з іншими доказами, встановлюються обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Нерідко за відсутності інших належних та допустимих доказів, судові рішення ухвалюється винятково на підставі показань свідків [88, с. 15]. Однією з гарантій справедливого судового розгляду й ухвалення законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення є належна оцінка показань свідка в суді першої інстанції.

Аналіз історії показань свідчить, що показання свідків розглядалися як з позиції визнання за ними джерела об'єктивної інформації, так і до повного заперечення можливості отримати від свідків інформацію, що відповідає дійсності. Оскільки можливість її спотворення свідками загальновідома здавна, науковцями та практиками здійснювались спроби виробити інструментарій, що дозволить максимально підвищити рівень їх

об'єктивності.

Широке застосування в кримінальному судочинстві показань свідків та, подекуди, недостатність наукової розробки їх оцінки в суді першої інстанції, актуалізують дослідження цього виду показань.

Особа свідка – об'єкт дослідження як у криміналістиці, так і у кримінально-процесуальному праві. У кримінальному процесі свідок розглядається як елемент процесуальних правовідносин, як суб'єкт правовідносин у сфері здійснення кримінального процесуального доказування. Особливість процесу формування показань свідка, з одного боку, робить його незамінним учасником процесу доказування, з іншого – впливає на повноту та достовірність інформації, що ним повідомляється.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України) [130]. Факт офіційного виклику на допит особи засвідчує набуття нею статусу свідка та наділення її відповідними правами та обов'язками, визначеними КПК України. Показання свідка – це джерело доказів, що є повідомленням особи, щодо якої у конкретному кримінальному провадженні не здійснюється кримінальне переслідування, про факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження, сприйняті такою особою особисто або зі слів інших осіб.

Свідків поряд з такими учасниками кримінального провадження, як експерт, спеціаліст, перекладачем та ін., відносять до осіб, які відіграють допоміжну роль у здійсненні кримінального процесу. Здебільшого зазначені учасники кримінального провадження не мають інтересу в його результатах, тому й відомості, які містяться в показаннях потерпілого зазвичай більш правдиві, ніж інформація, повідомлена підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим. Це обумовлює особливу важливість показань свідка у прийнятті рішення щодо винуватості / невинуватості особи, яке приймається в суді першої інстанції.

На відміну від підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в порядку, установленому КПК України (ч. 3 ст. 95 КПК України) [130]. Часто заінтересовані учасники кримінального процесу дають показання, суперечать одне одному, створюючи видимість сумлінної помилки щодо фактичних обставин кримінального провадження. Такі напівправдиві чи суперечливі показання роблять їх сумнівними, знижують їхню цінність, заповнити яку можливо за допомогою інших доказів, іноді органічно пов'язаних з показаннями, даними раніше. В ієрархії цінності доказів аналізовані показання мають властивості непрямих доказів.

На практиці часто трапляються випадки коригування свідком своїх показань, що стосуються як самої події вчинення кримінального правопорушення, так і особи, що брала безпосередню участь у його вчиненні [86, с. 212-213; 357, с. 152]. Це може бути викликано, наприклад, сімейними чи дружніми зв'язками, матеріальною залежністю чи «стимулюванням», симпатією та іншими чинниками, що кардинально впливає як на хід кримінального провадження, так і на оцінку достовірності зазначеного джерела доказів. Тому показання осіб як заінтересованих, так і незаінтересованих у результатах кримінального провадження, підлягають обов'язковій оцінці з точки зору їх об'єктивної достовірності, а також суб'єктивної правдивості. Тож, як слушно наголошує В.М. Лушпієнко, оцінюючи показання свідка, суд повинен виявити такий зв'язок, що надалі матиме значення для правильного оцінювання цього джерела відомостей про факти чи обставини кримінального провадження під час прийняття рішення в цьому провадженні [150, с. 265].

Можлива заінтересованість свідка в результатах кримінального провадження проявляється в оцінці його показань. Як свідчать результати опитаних нами суддів, прокурорів та адвокатів, заінтересованість свідків зумовлюється такими: захистити себе від можливого викриття (36 %); захистити від можливого викриття близьких та рідних, осіб, з якими вони

мають дружні стосунки (34 %); подати у вигідному світлі таких осіб (6%); обтяжити становище інших заінтересованих осіб через особисті неприязні відносини (11 %); отримати матеріальну чи іншу вигоду (13 %) (Додаток А).

Оцінка показань свідка на відповідність їх критеріям належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку в суді першої інстанції в порядку, передбаченому ст. 352 КПК України, характеризується певними особливостями.

Оцінка доказів неможлива без безпосереднього дослідження доказів, що зумовлює наявність у КПК України правил щодо порядку вилучення доказової інформації в судовому засіданні, яка в подальшому оцінюватиметься [151, с. 201]. Зокрема, у рішенні в справі «Бочан проти України» № 22251/08 від 05.02.2012 р. ЄСПЛ вказав на помилку суду першої інстанції, який прийняв письмові показання свідків, безпосередньо не заслухавши їх у судовому засіданні [267]. Таким чином забезпечується не лише безпосередність судового розгляду, без чого не може функціонувати змагальне судове провадження, але також право на конфронтацію, що є складовою частиною права на захист.

Науковцями неодноразово наголошувалось на необхідності оголошення в судовому засіданні протоколів допитів, проведених слідчим, прокурором, з метою перевірки правдивості показань свідка, оскільки таким чином забезпечується перевірка достовірності доказів із дотриманням прав учасників судового провадження та засад кримінального провадження [38, с. 41; 151, с. 202; 264, с. 210; 314, с. 84]. Вважаємо, що ч. 4 ст. 96 КПК України слід доповнити таким положенням: «З цією метою сторони кримінального провадження мають право оголошувати показання, надані під час досудового розслідування». На нашу думку та на переконання 72 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів, наявність зазначеного положення в КПК України стане додатковою гарантією реалізації прав учасників кримінального провадження під час судового розгляду (Додаток А).

Під час допиту особи в порядку ст. 352 КК України слід враховувати,

що достовірність показань свідка може залежати від його фізичних властивостей. Приміром, свідок події у зв'язку з літнім віком може мати погану пам'ять. Тому під час безпосереднього дослідження показань свідка судом мають бути з'ясовані особливості його особистості, умови та обставини сприйняття відповідної інформації, які можуть залежати від суб'єктивних (здатність чути, бачити, пам'ятати та ін.) та об'єктивних обставин (тривалість розвитку події, відстань та ракурс сприйняття (спостереження) тощо).

За загальним правилом, особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 5 ст. 95 КПК України). Як виняток із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України), суд має право допитати свідка, який уже був допитаний у порядку, визначеному ст. 225 КПК України, якщо визнає це за необхідне, зокрема, у випадках, якщо такий допит був проведений за відсутності сторони захисту або якщо є необхідність уточнення показань чи отримання показань щодо обставин, які не були з'ясовані в результаті допиту під час досудового розслідування [130].

Таким чином, положення КПК України, які визначають правила допустимості доказів, не дають змоги використовувати показання, отримані не в судовому порядку (п. 5 ч. 2 ст. 87; ч. 8 ст. 95 КПК України). На відміну від багатьох країн (Великобританії, Канади, Італії та ін.), які допускають у національних правових системах перевірку добровільності показань (зізнань) та їх подальше прийняття та врахування судом, кримінальний процесуальний закон України передбачає повну заборону використання досудових показань в суді. Приміром, фактичні дані, отримані під час проведення слідчого експерименту на досудовому розслідуванні у підтвердження відповідних показань особи, не можуть бути використані судом в обґрунтування своїх рішень як окремий та самостійний доказ у разі непідтвердження під час судового розгляду свідчень, наданих відповідною

особою попередньо.

Безкомпромісною та категоричною є заборона використання в доказуванні в кримінальному провадженні показань особи безпосередньо. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Він не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного ст. 615 КПК України (ч. 4 ст. 95 КПК України) [130].

Науковцями наголошується, що зазначені законодавчі положення спрямовані на забезпечення надійності і переконливості доказів, зменшення суб'єктивних факторів впливу, адже при сприйнятті показань з первинного джерела інформації зводиться до мінімуму кількість носіїв фактичних даних, а також їх інтерпретаторів [131, с. 274]. Як зазначає з цього приводу А.М. Орлеан, визначений у ч. 4 ст. 95 КПК України принцип безпосередності сприйняття показань судом є наскрізним та не може залежати від форм збирання показань та інших доказів, що дозволяє суду оперувати лише показаннями, які він сприймав самостійно або за допомогою слідчого судді. Будь-яке «маскування» показань у протоколах слідчого експерименту та подальше використання їх як допустимого доказу є ні чим іншим як маніпуляцією та створенням схеми ігнорування наявної прямої законодавчої заборони, якою би незручною вона не була [193].

Процесуальна можливість провести перехресний допит виникає у сторони лише в ході допиту свідка під час судового розгляду. Перехресний допит виступає одночасно і способом збирання доказів, оскільки КПК України не обмежує предмет перехресного допиту тільки тими показаннями, які були надані під час прямого допиту, і засобом перевірки показань, наданих раніше [77, с. 191; 350, с. 288]. Допит, здійснюваний у такому форматі, неабияк сприяє критичному дослідженню судом показань допитуваних осіб та їх адекватній оцінці.

Якщо під час допиту сторона захисту не мала змоги провести перехресний допит, показання, отримані в порядку ст. 225 КПК України, мають бути визнані недопустимими. Порухення такого права, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України, є безумовним істотними порушеннями прав і основоположних свобод людини [130; 116, с. 71], на які не має права посилається суд при прийнятті рішень.

На важливості такого способу перевірки показань свідків обвинувачення, як їх перехресний допит стороною захисту, та на істотності порушення ЄКПЛ з посиланням на прецедентну практику ЄСПЛ вказує, зокрема, Верховний Суд України в постановках у справах № 5-249кс15 від 21.01.2016 р. та № 387/47/17 від 11.12.2018 р. [229; 218]. Так, у рішенні по справі «Люді проти Швейцарії» № 12433/86 від 15.06.1992 р. ЄСПЛ наголосив на обов'язковості надання підсудному належної можливості заперечувати показання свідка обвинувачення і допитати його [274]. За результатами розгляду справи «Доорсон проти Нідерландів» № 20524/92 від 26.03.1996 р. ЄСПЛ акцентував увагу, що засудження не може ґрунтуватися виключно чи вирішальною мірою на показаннях, які сторона захисту не може заперечити [374]. Також у рішенні в справі «Корнєв і Карпенко проти України» № 17444/04 від 21.10.2010 р. ЄСПЛ дійшов висновку, що якщо засудження ґрунтується виключно на показаннях особи, допитати яку підсудний не мав можливості, реалізація права сторони захисту є обмеженою та не відповідає гарантіям, визначеним у ст. 6 ЄКПЛ [273].

Крім того, з метою забезпечення безпеки свідка кримінальним процесуальним законодавством запроваджено особливі форми допиту у судовому засіданні [15, с. 53; 90]. Так, у виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд може постановити вмотивовану ухвалу про проведення його допиту з використанням технічних засобів іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити

запитання і заслухати відповіді на них (ч. 1 ст. 336 КПК України) [130]. Водночас, з положень ст. ст. 336 та 352 КПК України вбачається, що процедура допиту свідка повинна забезпечувати стороні захисту належну можливість проведення перехресного допиту, а також сприймати відеозображення свідка під час допиту та відслідковувати його поведінку [130]. Зазначене правило відповідає вимогам ч. 2 ст. 16 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [236].

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду при розгляді справи № 674/423/17 зазначила, що показання свідків, питання про допит яких сторона захисту постановила лише під час судового розгляду, не можуть бути визнані недопустимими доказами з тієї підстави, що не були відкриті стороні обвинувачення в порядку ст. 290 КПК України [320]. Вказаною нормою права не передбачено обов'язку відкриття стороною захисту показань свідків, яких під час досудового розслідування не було допитано, та питання про допит яких сторона захисту поставила лише під час судового розгляду. Водночас, оскільки вина засуджених підтверджується належними, достовірними та допустимими інкримінованих кримінальних правопорушень, а показання свідків ані підтверджують, ані спростовують будь-яких фактичних обставин кримінального правопорушення, які б впливали на кваліфікацію дій обвинувачених, підстав вважати згадане порушення таким, що тягне за собою обов'язкове скасування судових рішень, немає, оскільки загалом не впливає на правильність висновків суду апеляційної інстанції про доведеність винуватості засуджених у вчиненні кримінальних правопорушень, за які їх засуджено [320; 189].

Загальні положення оцінки показань свідка у кримінальному провадженні за критерієм достовірності містяться в ст. ст. 23, 94 97 КПК України. Цей процес відбувається як в ході усього судового провадження, так і при прийнятті процесуальних рішень у ньому. М.Є. Шумило зазначає,

що оцінка достовірності показань свідка залежить: 1) від характеру показань свідка (джерелом якої життєвої обставини є ці показання; чи достатньо повно підтверджуються ці факти в показаннях; чи відноситься подія до обставин, що підлягають доказуванню тощо); 2) від особи свідка (заінтересованість у результатах справи; службові, родинні взаємини з іншими учасниками провадження тощо); 3) від співвідношення показань свідка з іншими доказами у провадженні [135, с. 262]. З'ясування зазначених питань сприяє суду у визначенні достовірності показань свідка та чи мали місце в минулому факти, повідомлені ним.

Оцінка достовірності показань у суді першої інстанції полягає у: вивченні особи, яка дає показання щодо обставин кримінального правопорушення, на предмет її здатності дати правдиві й повні показання; аналізі змісту відомостей щодо їх послідовності й повноти викладення, існування упущень, неточностей тощо; порівнянні фактичних даних, одержаних з певного процесуального джерела, з інформацією, отриманою з інших процесуальних джерел [146, с. 165; 155, с. 114].

Достовірність показань свідків забезпечується відповідними положеннями КПК України: приведення до присяги (ч. 2 ст. 352 КПК України); попередження про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та відмову давати показання (ч. 1 ст. 352 КПК України); видалення свідків із зали судового засідання перед початком судового розгляду (ч. 1 ст. 346 КПК України); вжиття судовим розпорядником заходів, щоб допитані та недопитані свідки не спілкувалися між собою (ч. 2 ст. 346 КПК України); свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду (ч. 4 ст. 352 КПК України); за клопотанням сторони кримінального провадження або самого свідка може допитуватися за відсутності іншого допитаного свідка (ч. 5 ст. 352 КПК України) [350, с. 287-288].

Загалом до гарантій достовірності показань свідка слід віднести: правовий статус; імунітети; заборону протиправного впливу на нього;

гарантії надання правової допомоги; гарантії безпеки; процесуальний порядок отримання показань; відповідальність; нормативно-правове визначення вимоги до оцінки свідочьких показань.

Дослідження показань свідка, з'ясування їхньої достовірності під час судового розгляду здійснюється за обов'язкової участі сторін кримінального провадження, та у визначених КПК України випадках за участі інших учасників кримінального провадження. Активність прокурора, захисника або обвинуваченого, який взяв на себе захист, під час судового розгляду, є запорукою одержання судом максимально можливої кількості даних, які становитимуть інформаційну основу оцінки показань свідка на предмет їхньої достовірності [146, с. 158].

Крім давання завідомо неправдивих показань, досить поширеною є інша проблема достовірності показань свідка – хибність. На жаль, не завжди уповноважені посадові особи у кожному конкретному випадку намагаються відмежувати завідомо неправдиві показання від сумлінної помилки. Сама ж дача завідомо неправдивих показань є давньою та масштабною проблемою кримінального процесу. Як свідчить судова практика, зі значної кількості свідків, які дають неправдиві показання, лише окремі притягуються до кримінальної відповідальності.

Показання свідка не мають наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України), як, власне, й будь-які інші докази в кримінальному провадженні. Виходячи з цього, важливою є оцінка за сукупністю доказів, наявних у кримінальному провадженні. Проте варто зазначити, що не завжди декілька показань свідків, які збігаються, підвищують ступінь їх достовірності. Вважаємо, що якщо всі показання ідентичні, це не завжди означає, що вони відповідають критерію достовірності. Це може бути збіг помилок, їхній однаковий ухил, який можна пояснити певними властивостями людської психіки.

Підвищеної уваги та ретельності вимагає оцінювання показань з чужих слів, яким загалом притаманний високий рівень суб'єктивізму.

Відповідно до ст. 97 КПК України, показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усій, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [130]. Водночас важливим з позиції доказування є законодавче положення щодо допустимості таких показань, якщо вони підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 ст. 97 КПК України [130]. Тобто законність та обґрунтованість судового рішення має визначатися підтвердженням показань з чужих слів системою належних, допустимих і достовірних доказів [203, с. 201].

Таким чином, беручи до уваги законодавче тлумачення використання у доказуванні показань з чужих слів, вважаємо доцільним сформулювати авторське визначення зазначеної категорії, як відомостей, наданих в усній, або письмовій формі учасником кримінального провадження (окрім слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншою особою щодо пояснення осіб, наданих слідчому, прокурору, або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ним кримінального провадження) щодо певного факту, які ґрунтуються на поясненні іншої особи, мають значення у кримінальному провадженні та можуть бути визнані допустимим доказом у випадках, визначених КПК України.

Вважаємо доцільним виокремити окремі наукові погляди щодо доцільності існування зазначеного інституту кримінального процесу. Окремі науковці (В.В. Король, А.О. Ляш, О.П. Острійчук, А.В. Панова, Т.В. Садова, Н.В. Скідан) вказують на суперечливість інституту показань із чужих слів [156, с. 135; 114, с. 434; 200; 203, с. 200], оскільки обвинувачення повинно ґрунтуватися на доказах, достовірність яких можливо перевірити [198, с. 321]. Г.Р. Крет та І.Л. Чернега наголошують на необхідності уточнення окремих положень КПК України в частині врегулювання допустимості показань з чужих слів [120, с. 262; 344, с. 182-184].

Як зазначають В.В. Король та Т.В. Садова, окремі положення ст. 97

КПК України суперечить засаді презумпції невинуватості, оскільки з аналізу п. 5 ч. 2 ст. 97 КПК України вбачається, що якщо стороні захисту складно або неможливо спростувати показання з чужих слів, які дає свідок обвинувачення, то це є свідченням достовірності таких показань і, відповідно, винуватості обвинуваченого [114, с. 432]. Аналогічні судження висловлюють й інші науковці [86, с. 215; 203, с. 200; 351, с. 59].

Корисними з огляду на проблематику дисертаційного дослідження вважаємо висновки Верховного Суду у справі № 166/362/19 від 07.10.2021 р., який у своїй постанові зазначив, що відповідно до ст. 97 КПК України, показання, які містять висловлювання іншої особи, надані з метою доведення того, що інша особа висловилася саме так за певних обставин, не можуть вважатися показаннями з чужих слів, оскільки у такому разі вони є повідомленням про факт висловлювання, який свідок безпосередньо спостерігав [222]. Серед іншого, місцевим судом у ході допиту свідка було встановлено, що він безпосередньо спілкувався з обвинуваченим після вчинення злочину, і в ході цієї розмови обвинувачений підтвердив, що саме він вбив потерпілу. Верховний суд вказав, що доводи захисника про недопустимість як доказу показань свідка, оскільки такі показання відповідно до положень ст. 97 КПК України, є показаннями з чужих слів, а тому не можуть братися судом до уваги, є необґрунтованими [222].

Процесуальний спосіб оцінки доказів має бути належно обґрунтованим та беззаперечним. Так, в одному з кримінальних проваджень вироком Первомайського міськрайонного суду Харківської області А. було визнано винним за ч. 1 ст. 128, ч. 1 ст. 172 КК України. Оцінюючи докази, суд визнав показання свідків сторони захисту конкретними, послідовними, такими, що узгоджуються зі свідченнями обвинуваченого. Щодо показань сторони обвинувачення, то суд звернув увагу на те, що показання потерпілого та свідків є суперечливими та непослідовними, а отже є сумнів у їх об'єктивності. Ухвалою суду апеляційної інстанції вирок було скасовано й призначено новий розгляд у суді першої інстанції через істотні

порушення норм КПК України, оскільки процесуальний спосіб оцінки доказів сторін не був належно обґрунтованим та беззаперечним [178].

На нашу думку, одним з недоліків нормативно-правового регулювання зазначеного інституту, є відсутність у чинному КПК України чітко визначеного кола учасників кримінального провадження, які можуть давати показання з чужих слів. Зокрема, в ч. 7 ст. 97 КПК України лише уточнюється, що в будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою щодо пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору, або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ним кримінального провадження [130].

Відсутність у цьому переліку малолітніх та неповнолітніх осіб спонукає до висновку про можливість отримання від них таких показань в судовому засіданні. Дійсно, у зв'язку з пошуком єдиного правильного вирішення, процедурні та психологічні аспекти отримання показань від зазначеної категорії осіб, їх перевірки та оцінки, завжди займатимуть пріоритетне місце в кримінальному процесі, криміналістиці, психології.

Вважаємо, що сумнівною є легітимність використання таких показань (отриманих з чужих слів) у доказуванні через несформованість та особливості психіки малолітньої чи неповнолітньої особи, схильність до навіювання та фантазування, високу ймовірність впливу на них дорослих тощо. З огляду на це, уточнення потребує зміст ст. 97 КПК України, шляхом внесення відповідних змін до її частини 7 щодо неможливості визнання допустимими показань з чужих слів, отриманих від неповнолітніх, малолітніх. Аналогічної позиції притримуються 75 % опитаних з цього приводу суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

Неможливість проведення допиту свідка в суді, який дав початкові показання, може бути викликана: ухиленням від допиту; відсутністю в судовому засіданні через тяжку фізичну чи психічну хворобу, смерть; неприбуттям особи за викликом на судові засідання; перебуванням за

кордоном та ін. З викладеного вбачається, що свідком у кримінальному провадженні може бути не лише очевидець події кримінального правопорушення.

Верховний суд у справі № 766/19891/17 залишив без задоволення касаційну скаргу захисника на вирок суду першої інстанції, що не сприймав безпосередньо показання потерпілого, який помер [225]. Проаналізувавши п. 7 ч. 2, п. 1 ч. 3 ст. 97 КПК України, Верховний Суд відзначив, що на час судового розгляду потерпілий помер, а тому його показання не могли безпосередньо сприйматися в судовому засіданні. За таких обставин місцевий суд, керуючись ст. 97 КПК України, обґрунтовано допитав у судовому засіданні свідка, якому потерпілий за життя розповідав про обставини нападу на нього, а також послався у своєму рішенні на дані протоколу допиту потерпілого та протоколу проведення слідчого експерименту за участю потерпілого [139].

Суд може визнати показання з чужих слів допустимим доказом у разі створення або сприяння створенню підозрюваним, обвинуваченим обставин, що унеможливають допит особи. Такими підставами КПК України визначає смерть, тяжку хворобу або відмову від дачі показань.

Напрацьована вітчизняна судова практика й з питань оцінки достатності доказів та допустимості таких їх процесуальних джерел, як показання свідка. Зокрема, як вбачається з справи № 442/506/17 від 19.10.2021 р. «залегенований» свідок Б., окрім слідчого експерименту, до жодної слідчої (розшукової) дії не залучався, свідчення в суді не давав, і питання про його допит у судовому засіданні стороною обвинувачення не ініціювалось. При цьому ототожнення стороною обвинувачення «залегенованого» свідка А. зі свідком Б. Верховний Суд визнав нівелюванням вимогами закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» щодо процедури застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження. Тому Верховний Суд прийшов до висновку, що апеляційний суд

обґрунтовано погодився з висновком суду першої інстанції щодо недопустимості як доказу вказаного протоколу слідчого експерименту, а також показань свідка В., який перебував у неприязних відносинах з виправданим. Таким чином, стороною обвинувачення не було надано достатньо належних та допустимих доказів, які в сукупності могли би підтвердити винуватість виправданого у інкримінованому йому кримінальному порушенні [220]. Попередні рішення судів нижчих інстанцій були залишені без змін, а касаційні скарги прокурора та потерпілого – без задоволення.

У контексті достатності слід розглядати показання свідка, які можуть бути наслідком конфіденційного співробітництва та участі конфідента у проведенні негласної слідчої (розшукової) дій (далі – НСРД). Так як отримання інформації, отриманої в результаті конфіденційного співробітництва, передбачає пряме спілкування з конфідентом, то у зазначеному випадку слід провести допит конфідента у статусі свідка. Зокрема, за змістом ч. 2 ст. 256 КПК України, особи, які безпосередньо проводили НСРД або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки [130]. Саме така форма взаємодії є єдино допустимою формою задля «введення» в кримінальний процес інформації, яка була отримана від конфідента [360, с. 270].

Статус конфіденційного співробітника не надає свідку, потерпілому чи підозрюваному жодних переваг і не встановлює жодних обмежень за винятком випадків, коли до них застосовані заходи забезпечення безпеки [296, с. 207]. Однак ні профільний Закон, ні КПК України не врегульовує питання оцінки судом показань, які надаються свідком-конфідентом. Так, право свідка бути допитаним під псевдонімом протиставляється праву обвинуваченого на відкритий і справедливий судовий розгляд.

Виходячи з цього, рішення про застосування конфіденційності

відомостей про особу у кримінальному провадженні має бути виваженим та обґрунтованим, а оцінка отриманих показань такого свідка за результатами судового розгляду здійснюється на загальних підставах.

Має певну специфіку й оцінка показань свідка щодо особи підозрюваного, обвинуваченого. Суду в своїй діяльності слід керуватися ч. 1 ст. 88 КПК України, відповідно до якої якщо докази, що стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, які не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження його винуватості у вчиненні кримінального правопорушення. Саме зазначеними критеріями щодо недопустимості показань свідка про особу обвинуваченого керувався Апеляційний суд Одеської області у відповідній ухвалі в справі № 520/14721/13-к [319].

На наше переконання, говорити про достатність показань свідка можна лише у разі підтвердження / спростування певного головного чи проміжного факту. В аспекті відповідності зазначеній властивості доцільніше говорити про достатність саме усіх доказів, зокрема й тих, що містяться у показаннях, адже достатність – це властивість, яка зобов'язує суд оцінювати окремий доказ у сукупності з усіма іншими доказами в кримінальному провадженні. Не можна об'єктивно оцінити показання, вирвавши їх із контексту всіх встановлених та проаналізованих у кримінальному провадженні обставин.

Отже, безвідносно до критеріїв оцінки доказів повне оцінювання показань свідка потребує врахування таких факторів, як джерело їх походження, особа свідка, характер його показань, співвідношення свідчень з іншими джерелами кримінального провадження [151, с. 201].

Таким чином, оцінка показань свідка судом першої інстанції є розумовою діяльністю, заснованою на логічній і психологічній компетентності судді, сутність якої полягає у визначенні доказової сили

інформації, отриманої від свідка, її значення з точки зору загальних критеріїв, розроблених для кожного окремого джерела доказів. Процесуальна позиція сторін кримінального провадження стосовно доведеності чи спростування обставин, що підлягають доказуванню, відображена у відповідних клопотаннях, виступах під час судових дебатів, впливає на оцінку доказів судом та має значення для ухвалення процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

3.4. Оцінка показань експерта

Крім висновку експерт в кримінальному провадженні може давати показання. Допит експерта носить роз'яснювальний характер щодо його висновку, з яким він тісно пов'язаний, при цьому зберігаючи статус самостійної слідчої (розшукової) дії, з можливістю отримання нових відомостей про обставини, що підлягають доказуванню [343, с. 134]. Допит експерта не є обов'язковою процесуальною дією, проте, у разі його виклику на допит, він не може відмовитись від давання показань.

Доволі неоднозначно визначається мета допиту у КПК України, доктрині та в судовій практиці. Зокрема, у ч. 7 ст. 101 КПК України зазначається про виклик експерта для допиту з метою роз'яснення чи доповнення його висновку, а у ч. 1 ст. 356 КПК України – з метою роз'яснення висновку [130]. Пунктом 9 Листа ВССУ №223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 р. мету допиту експерта визначено як роз'яснення (уточнення та доповнення) висновку [235], а у п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997 р. йдеться про роз'яснення та доповнення висновку [243].

За змістом ч. 1 ст. 356 КПК України, суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку [130]. З таких міркувань мета цієї слідчої (розшукової) дії – роз'яснення висновку. Водночас у ч. 3 зазначеної

статті зазначається, що експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в нього спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань, дотичних до предмета його експертизи, використаних методик та теоретичних розробок, достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок, наукового обґрунтування та використаних методів, а також інші запитання, що стосуються достовірності висновку [130].

Отже, не дивно, що серед науковців висловлюються різні думки з приводу мети допиту експерта: роз'яснення експертом складеного ним висновку [133, с. 482; 173, с. 130], роз'яснення та доповнення висновку [81, с. 177; 162, с. 119; 285, с. 251], уточнення (роз'яснення і доповнення) висновку [73, с. 334], уточнення даних, які характеризують компетенцію експерта і його відношення до справи; роз'яснення термінології і окремих формулювань; розуміння ходу дослідження експертом і застосованих ним методів [1, с. 137]; з'ясування причин розбіжностей між обсягом поставлених запитань і відповідями експерта чи між дослідницькою частиною і висновками, між висновками членів експертної комісії.

Саме необхідність у проведенні додаткових досліджень для усунення незрозумілості та неповноти висновку експерта слушно розглядається багатьма науковцями як основний критерій розмежування підстав проведення допиту експерта і призначення додаткової експертизи [56, с. 206; 73, с. 329; 204, с. 283; 316; 346, с. 267]. На відміну від уточнення та доповнення висновку експерта, його роз'яснення, з урахуванням змісту та функціонального призначення, не передбачає можливості внесення до нього будь-яких змін, опосередкованих показаннями експерта [30, с. 103]. З огляду на це недостатньо переконливими вважаємо аргументи Є.Є. Демидової, що термін «уточнення» за своїм змістом охоплює роз'яснення й доповнення [73, с. 334; 74, с. 50].

Найбільш влучним, таким що найбільш лаконічно та, водночас, точно визначає мету допиту експерта, є розуміння цієї слідчої (розшукової) дії А.Р. Воробчаком, як роз'яснення (пояснення його змісту загалом або

окремих частин), уточнення (додаткова аргументація окремих його положень) та доповнення (поглиблення змісту окремих його частин за рахунок формулювань та обґрунтування експертом додаткових тверджень) складеного експертом висновку для усунення його незрозумілості або неповноти [30, с. 104, 199-200].

Результати проведеного дослідження, а також опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (84 %) (Додаток А) дають змогу зробити висновок, що специфіка показань експерта полягає не в отриманні нових доказів у кримінальному провадженні, а в роз'ясненні та уточненні окремих висновків експерта, відображених у відповідному дослідженні, що дають змогу їх оцінити з позиції відповідності ustalеним критеріям оцінки доказів.

Встановлення зазначених вище завдань, що складає мету допиту експерта, є можливим виключно за результатами дослідження суб'єктами доказування висновку експерта. Поза його дослідженням допит експерта буде безпредметним [365, с. 382]. У зв'язку з цим В.О. Попелюшко підкреслює, що дослідження висновку судом у ході судового розгляду є обов'язковою умовою допиту експерта [214, с. 70]. З викладеного вбачається, що без попередньої оцінки висновку експерта судом отримання показань від нього буде безпредметним з огляду на мету допиту експерта.

У п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 р. зазначається, що недостатня зрозумілість висновку експерта може бути пов'язана з нечітким викладом, невизначеністю або неконкретизованістю відповідей експерта, використання у висновку термінів, які не піддаються однозначному трактуванню [243]. Найбільш оптимальним способом усунення зазначеного недоліку є допит експерта, який не потребує здійснення додаткових досліджень. Особливістю таких показань є те, що вони не можуть бути отримані під час досудового розслідування, чи при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, а виключно під час провадження допиту експерта в суді в порядку ст. 356 КПК України.

Характерною рисою показань експерта також є те, що вони даються на основі раніше проведеної експертизи, тобто, на відміну від ч. 5 ст. 95 КПК України, яка визначає, що особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто [130], експерт висловлює власну, офіційну думку, яка ґрунтується на його спеціальних знаннях, та в подальшому може бути визнана судом доказом та використана ним для обґрунтування / спростування рішень у кримінальному провадженні. Відомості про хід і способи експертного дослідження для суду значення не мають, на відміну від відомостей, які вдалося встановити експерту за допомогою застосування спеціальних знань. Наявність цих знань є однією з гарантій допустимості доказів, отриманих в результаті проведення експертизи.

Таким чином, показання експерта, отримані під час допиту, можна розглядати як повідомлення (роз'яснення, уточнення та доповнення) фактичних даних, які містяться у даному ним висновку про обставини, що становлять предмет доказування в кримінальному провадженні, та / або мають значення для нього, та не потребують додаткового дослідження. Відповіді на поставлені під час допиту запитання, які не стосуються даного ним висновку, не дотичні до предмета його експертизи, зміст показань експерта складати не можуть. У разі необхідності зазначена особа може бути допитана як свідок у конкретному провадженні в розумінні ч. 1 ст. 65 КПК України.

До процесуальних критеріїв оцінки властивостей показань експерта слід відносити належність, достовірність, допустимість та достатність. Визнання показань експерта такими, що відповідають цим критеріям дозволяє суду використовувати його на рівні з іншими доказами у кримінальному процесуальному доказуванні. Основною ознакою показань експерта, як способу перевірки висновку експерта, є їх спрямованість на з'ясування змісту експертного дослідження, коли це не потребує призначення іншої, зокрема додаткової та повторної експертизи.

Предмет оцінки показань експерта визначається відомостями, отриманими від нього судом в ході допиту під час судового засідання. Тому, зважаючи на проблематику дослідження, доцільним вважаємо здійснити аналіз відомостей, що містяться у показаннях означеного суб'єкта з позицій можливості їх використання судом при формулюванні висновків у кримінальному провадженні.

Зміст предмета допиту багато в чому залежить від переліку питань, які стосуються обставин, передбачених ч. 3 ст. 356 КПК України, та перерахованих нами вище. Їх встановлення сприяє з'ясуванню судом достовірності висновку експерта та його подальшої оцінки у сукупності та взаємозв'язку з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Допит експерта (ст. 356 КК України) проводиться у два етапи – спочатку прямий допит, а потім перехресний (п. 9 Листа ВССУ від 05.10.2012 р. №223-1446/0/4-12) [235; 133, с. 483], метою якого за змістом ч. 3 ст. 356 КПК України є дискредитація, що відбувається за трьома напрямками: дискредитація самого експерта – доказування його некомпетентності; дискредитація висновку експерта з об'єктивних причин – унаслідок недостатності відомостей, на підставі яких він готувався; дискредитація висновку експерта із суб'єктивних причин – унаслідок неправильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження [63, с. 74-75; 29, с. 144].

Під час проведення допиту експерта головуєчий для уточнення і доповнення його відповідей має право ставити йому запитання протягом усього допиту (п. 9 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 р.) [235]. Наявність таких повноважень вказує на ключову роль суду в отриманні показань експерта, їх оцінки стосовно даного ним висновку, та в сукупності з іншими доказами у провадженні.

Положення ч. 4 ст. 356 КПК України визначають можливість суду призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування

причин розбіжностей в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження [130]. Особливістю такого допиту, який окремі науковці йменують «шаховим» [214, с. 73], є те, що певна обставина з'ясовується в учасників слідчої (розшукової) дії шляхом послідовної постановки перед ними запитань. Аналогічний принцип може бути цілком застосовний й щодо отримання показань експертів стосовно дослідженого ними попередньо предмета, відповідали на аналогічні питання, проте їх висновки різняться.

Обов'язковою умовою за таких обставин є проведення одноосібного допиту кожного з експертів, за підсумками яких головуючий, оцінює показання з точки зору їх достовірності, належності та допустимості, і за власною ініціативою, або за клопотанням потерпілого чи сторони кримінального провадження приймає рішення про доцільність проведення допиту таких осіб у порядку ч. 4 ст. 356 КК України. Так, Дніпровський районний суд м. Києва в ухвалі від 10.04.2017 р. у справі №755/3174/17 вказав, що експерти А. та Б. надали висновок судово-почеркознавчої експертизи щодо ідентифікації ознак виконавця рукопису. У судовому засіданні обвинувачений заявив клопотання про доручення проведення трасологічної експертизи іншому експертові, через неповноту і суперечливість наявного висновку. Суд у задоволенні клопотання відмовив та виніс ухвалу про проведення одночасного допиту експертів [318].

Як зазначає А.Р. Воробчак, проведення одночасного допиту двох чи більше експертів дозволяє суду з'ясувати причини розбіжностей у складених ними висновках та усунути виявлені розбіжності, а у разі неможливості їх усунення за результатами такого допиту – доручити своєю ухвалою проведення повторної експертизи з того самого предмета чи питання дослідження [29, с. 430].

Варто звернути увагу на те, що у разі існування підстав, передбачених п. п. 1 і 4 ст. 336 КПК України показання експерта під час судового розгляду можуть бути отримані у режимі відеоконференції. Зазвичай, суди першої

інстанції звертаються до проведення допиту експерта у режимі відеоконференції з таких підстав: зайнятість експертів [324]; віддаленість експертної установи від місця проведення судового засідання [325]; віддаленість місця проживання експертів [321]; перебування експерта у декретній відпустці [317; 325]; неможливість давання показань у звичайному режимі через стан здоров'я експерта [329].

У зв'язку з тим, що показання експерта оцінюються судом з приводу експертного дослідження, проведеного ним у кримінальному провадженні, не зайвим вважаємо окреслити наслідки оцінки такого дослідження, які часто ставляться в залежність від оцінки його показань. Зокрема, як зазначає Н.І. Клименко, в результаті оцінки висновку експерта суд може прийняти одне з таких рішень: 1) визнати висновок повним та обґрунтованим, а фактичні дані, які у ньому містяться, – достовірними і такими, що мають значення у справі; 2) визнати висновок експерта недостатньо зрозумілим або неповним і за необхідності призначити додаткову експертизу чи допитати експерта для роз'яснення або доповнення складеного ним висновку; 3) визнати висновок експерта необґрунтованим або таким, що викликає сумнів у його правильності, та за необхідності призначити повторну експертизу чи провести інші процесуальні дії, спрямовані на перевірку висновку експерта [103, с. 174].

Керуючись принципом вільного оцінювання доказів та враховуючи рівень сучасного стану знань у певній галузі й власний життєвий досвід, суд оцінює показання експерта на основі всебічного розгляду зібраних матеріалів кримінального провадження [332, с. 220]. З огляду на поставлені в підрозділі завдання, вважаємо доцільним з урахуванням положень законодавства, практики його законодавства та наукових розвідок, виокремити та розкрити зміст принципів оцінки показань експерта.

Суть принципу обов'язковості оцінки показань експерта впливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України [130], яка визначає обов'язок суб'єктів доказування здійснити оцінку кожного з наявних доказів. Зі змісту

зазначеної норми вбачається, що показання експерта підлягають обов'язковій оцінці поряд з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Під свободою оцінки показань експерта розуміється насамперед те, що вони не мають для суду наперед встановленої сили та можуть бути використані при прийнятті та обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень виключно у разі їх відповідності критеріям достовірності, належності й допустимості. Крім того, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 94 КПК України, висновок експерта, як і будь який інший доказ, не має наперед встановленої сили [130]. З огляду на те, що показання експерта мають містити відомості, які роз'яснюють, уточнюють та доповнюють висновок даного ним висновку, суд, здійснюючи оцінку висновку експерта, оцінює його з точки зору відповідності перерахованим нами вище критеріям в сукупності з показаннями експерта, які стосуються предмета проведеного ним експертного дослідження. Водночас, на відміну від висновку експерта, незгода з яким відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК України повинна бути вмотивована у відповідних процесуальних рішеннях суду, показання експерта такої оцінки не вимагають, оскільки визнаються в ч. 2 ст. 84 КПК України самостійним процесуальним джерелом доказів.

Системність оцінки показань експерта передбачає співставлення їх змісту зі змістом інших наявних доказів у частині відображення однієї й тієї самої обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні [29, с. 146]. На відміну від інших джерел доказів, показання експерта насамперед співставляються з даним ним висновком, а уже згодом – у сукупності з ним та зі змістом інших процесуальних джерел доказів.

Оцінка належності показань експерта передбачає встановлення судом його зв'язку не лише з фактами та обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а й у прямому логічному зв'язку із висновком експерта [29, с. 146]. Аналогічну точку зору висловили 49 % опитаних суддів, прокурорів та адвокатів (Додаток А).

Як слушно зазначає С.О. Ковальчук, норми кримінального процесуального закону не обмежують коло фактів та обставин, наявність зв'язку з якими дозволяє зробити висновок про належність доказів, лише визначеними у ст. 91 КПК України обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. До таких фактів та обставин законодавець відносить: обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; інші обставини, які мають значення для кримінального провадження; обставини, які підтверджують достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ст. 85 КПК України) [106, с. 318]. Головуючий у суді першої інстанції має оцінювати не належність висновку експерта, а належність його свідчень, які розтлумачують, уточнюють та доповнюють складений експертом висновок з метою усунення його незрозумілості або неповноти. В усіх інших випадках показання не можуть бути використані в кримінальному процесуальному доказуванні.

Важливим у контексті оцінки доказів, що містяться в їх процесуально визначених джерелах, є з'ясування відповідності їх критеріям належності, допустимості, достовірності та достатності. Не є виключенням з правила й показання експерта, дані ним під час судового розгляду в порядку ст. 356 КПК України. Визначивши показання експерта належним доказом, суд має з'ясувати їх відповідність процесуальному критерію допустимості, встановити обставини, які характеризують кожен з таких умов.

Що стосується отримання показань експерта належним учасником кримінального процесу, то таким єдиним суб'єктом є суд, який за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку (ч. 1 ст. 356 КПК України) [130].

Якщо говорити про отримання показань з належного джерела, то певна інформація, яка стосується проведеної експертизи та відповідей на поставлені експертові запитання, окрім висновку експерта, можуть

міститися і в свідченнях експерта, наданих під час його допиту. Водночас, вони не можуть замінювати висновок експерта і розглядатися як належне джерело його отримання [30, с. 150].

Відображення у протоколі судового засідання відомостей, що роз'яснюють, уточнюють та доповнюють висновок експерта, який здійснював дослідження, слід вважати обставиною, що вказує на отримання показань з належного процесуального джерела. Як свідчать результати судової практики, зазвичай відповідні порушення виявляють суди апеляційної та касаційної інстанції, адже саме головуєчий у суді першої інстанції забезпечує процедуру проведення допиту експерта у порядку ст. 356 КК України. Логічно, що оцінка отримання ним в судовому засіданні показань експерта з точки зору їх допустимості у нього не викликає сумнівів.

Якщо говорити про доцільність допиту експерта для встановлення того, чи отримані показання з належного джерела, то з'ясування зазначеного критерію є насамперед прямим відображенням відомостей як про проведену експертизу, так і про інформацію, яка стосується її опосередковано і відображена у ч. 3 ст. 356 КПК України (наявність у експерта спеціальних знань та кваліфікації, використаних методик та теоретичних розробок та ін.).

Коли йдеться додержання процедури отримання показань експерта, то оцінка допустимості показань експерта потребує їх аналізу у контексті відповідності зазначеному критерію даного ним висновку. Науковцями слушно наголошується, що під час оцінки допустимості висновку експерта суди широко використовують правило «плодів отруєного дерева», яке полягає у тому, що докази, отримані на основі незаконно здобутих доказів, підлягають визнанню недопустимими і не можуть використовуватися під час постановлення судового рішення [106, с. 342]. Тож показання експерта, отримані у зв'язку з даним ним висновком, який отримано з порушенням КПК України, або на основі незаконно отриманих доказів, слід вважати

недопустимими.

Досі не втрачає своєї актуальності висновок, зроблений Л.М. Головченко за час дії КПК України 1960 року, що підставою визнання висновку експерта недопустимим доказом виступає допущення істотного порушення норм кримінального процесуального закону під час призначення та проведення експертизи, тобто такого, що відобразилося на повноті, всебічності експертного дослідження, об'єктивності й обґрунтованості висновків, зроблених експертом, або не вплинули на їх обґрунтованість [46, с. 15]. З'ясуванню обставин, які свідчать про достовірність дослідження експерта, сприятиме отримання під час судового розгляду показань експерта, спрямованих на з'ясування та уточнення таких обставин, як дотримання відповідних методик проведення відповідної експертизи, проведення її у визначені КПК строки та ін.

Достатність наданих експерту матеріалів передбачає їх отримання експертом у кількості, необхідній для проведення експертизи [29, с. 147]. Відповідно до п. 3.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз від 08.10.1998 р., до експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи, об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, – матеріали справи протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо) [237]. Істотними гарантіями достовірності висновку експерта виступають норми кримінального процесуального закону, які надають експерту право за недостатності отриманих матеріалів заявити клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків (п. 2 ч. 3 ст. 69 України) і відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків (ч. 4 ст. 69 КПК України) [130; 29, с. 148].

Факт достатності та достовірності матеріалів, наданих експерту для проведення дослідження також, може бути перевірений шляхом ініціації отримання показань від експерта в порядку ст. 356 КК України. Оцінка його

показань щодо зазначеного факту в сукупності з висновком експерта та іншими доказами в кримінальному провадженні вказуватиме на достовірність / недостовірність висновку експерта. При цьому не виключений варіант, що відомості, отримані під час допиту експерта, відповідатимуть ознаці достовірності.

Також однією з підстав визнання висновку, складеного за результатами експертного дослідження недостовірним, є встановлення судом в ході його оцінки доказів некомпетентності, упередженості експерта.

Компетентність експерта означає достатність його фахових знань для проведення відповідної експертизи у конкретному кримінальному провадженні за конкретним колом запитань, які перед ним ставляться [208, с. 161]. Упередженість, необ'єктивність розглядається як антонім терміну «об'єктивність», який у «Словнику української мови» тлумачиться як такий, що «існує поза людською свідомістю і незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини; протилежний суб'єктивному» [31, с. 496]. Отже, коли йдеться про неупередженість експерта, мається на увазі передовсім його об'єктивний, неупереджений підхід до вирішення завдань, які необхідно виконати при проведенні дослідження.

Процесуальною гарантією достовірності проведеного експертом дослідження є приписи ч. 6 ст. 69 КПК України, які визначають обов'язок експерта невідкладно повідомити ініціатора про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів [130]. Найоптимальніший спосіб з'ясування таких обставин головуючим – проведення допиту експерта, який здійснював відповідне дослідження у кримінальному провадженні.

Відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 595 від 02.07.2008 р., методика проведення судової експертизи – це результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з

метою виконання певного експертного завдання (п. 2) [217]. Вибір конкретної методики дослідження здійснюється експертом з урахуванням виду експертизи, що підлягає проведенню, типової експертної ситуації, цілей та умов вирішення експертних завдань [30, с. 158].

В ході оцінки судом висновку експерта на предмет достовірності застосованої ним експертної методики слід з'ясувати: чи є обрана експертом методика затвердженою й апробованою часом та експертною практикою; чи правильно вона обрана у відповідності до конкретного експертного завдання; чи не було підстав для застосування іншої методики разом із застосованою; якщо використано декілька експертних методик, то чи відсутні у них суперечності між собою; чи відповідає виконане експертом дослідження даній методиці [180, с. 188-194]. Показання експерта з означених питань та їх оцінка стосовно даного ним висновку та в сукупності з іншими джерелами доказів мають чи не визначальне значення.

Висновок експерта слід визнати недостовірним, таким, що не може покладатися в основу судового рішення, в разі встановлення його наукової необґрунтованості. Так, у справі № 490/4771/13-к під час допиту експерта суд виявив його необізнаність щодо існування інших методик проведення експертизи, що викликало сумніви у компетенції експерта та спонукало до визнання висновку експерта науково необґрунтованим [27]. Доказове значення показань експерта у даному випадку полягало саме у спростуванні висновків, зроблених експертом у проведеному ним дослідженні, у підтвердженні неможливості його використання судом у доказуванні при прийнятті відповідних процесуальних рішень.

Підставою для ініціювання та проведення допиту експерта також можуть слугувати сумніви щодо достовірності дослідження на предмет повноти використання наданих на дослідження матеріалів, наявності відповідей на всі поставлені запитання тощо.

Слід зазначити, що така властивість доказів, як достатність, важлива не лише під час прийняття категоричних висновків у кримінальному

провадженні, а й коли вони дають можливість зробити обґрунтований ймовірний висновок про обставини, які складають фактичні підстави відповідного рішення. Такі висновки застосовні й до випадків оцінки показань експерта, доцільність у отриманні яких виникає у зв'язку даним попередньо висновком експерта.

З цього приводу І.Ю. Кайло вказує, що достатність доказів полягає не у звичайній арифметичній сукупності, певній їх кількості доказів, а в їх системі, де докази взаємодоповнюють один одного, усуваючи інформаційні прогалини [94, с. 77]. Якщо частина доказів буде визначена недопустимими, це означатиме втрату погодженої моделі низки елементів, що порушує її цілісність і здатність повно відтворити обставини об'єктивної дійсності. Вплив допустимості доказів на достатність їх системи має характер прямопропорційного зв'язку [94, с. 77]. Аналогічно і в нашому випадку – визнання недопустимими показань експерта може вплинути на визнання достатніми доказів, які містяться у висновку експерта та відображають його позицію у кримінальному провадженні. Адже яким би переконливим такий доказ не був, він не може бути єдиною підставою для прийняття процесуального рішення.

Достатність, яка відображає кількісні та якісні характеристики сукупності доказів, з огляду на мету допиту експерта в суді, є важливою під час прийняття як ймовірнісних, так і категоричних висновків у кримінальному провадженні, впливає на формування внутрішнього переконання суду щодо можливості використання у доказуванні результатів експертного дослідження та показань, які його уточнюють та роз'яснюють.

Така процесуальна властивість, як достовірність показань експерта, відображає придатність їх змісту з високим ступенем ймовірності встановлювати обставини, що складають предмет доказування у кримінальному провадженні. Оцінка показань експерта на відповідність критерію достовірності, на переконання опитаних суддів, прокурорів та адвокатів, має оцінюватись у взаємозв'язку зі з'ясуванням: достатності та

достовірності матеріалів, наданих експерту для проведення дослідження (18 %); компетентності та об'єктивності експерта (31 %); наукової обґрунтованості обраної експертом методики дослідження та її застосовність до фактів кримінального провадження (20 %); достовірності змісту висновку експерта (14 %); повноти проведеного експертом дослідження (17 %) (Додаток А).

Оцінка судом першої інстанції належності показань експерта полягає в з'ясуванні фактичних даних, які стосуються відповідей, відображених у висновку експерта на запитання, поставлені у постанові про призначення експертизи, та потребують додаткового роз'яснення та уточнення.

Висновки до розділу 3

Характерними рисами показань обвинуваченого є такі: становлять собою відомості, які надаються у визначеній КПК України усній або письмовій формі; їх суб'єктом є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду; предмет показань обвинуваченого складають відомості про факти з приводу повідомленої підозри, та які можуть мати значення у кримінальному провадженні; єдино можливою процесуальною формою їх отримання є допит під час судового розгляду та його види; суб'єктом їх оцінки є суд.

Наведено аргументи на користь відображення в КПК України положення щодо отримання показань від особи, з якою укладено угоду про визнання винуватості, як свідка із попередженням про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та за відмову від давання показань; наявність вибору щодо того, чи виступати свідком в основному кримінальному провадженні, чи ні; забезпечується гарантія правдивості показань співучасника в основному кримінальному провадженні; гарантія обвинуваченому права на справедливий судовий

розгляд; збереження права не свідчити проти себе; негативні наслідки участі як свідка у кримінальному провадженні у вигляді формування доказів, що викривають його як особу, яка уклала угоду про визнання винуватості, будуть нейтралізовані імунітетом за угодою.

Перевірка та оцінка належності, допустимості та достовірності показань потерпілого включає такі дії суду: перевірку джерел отримання доказів; аналіз показань з точки зору їх узгодженості та несуперечності; врахування умов сприйняття, збереження у пам'яті та відтворення сприйнятого під час дачі показань; послідовний розгляд та аналіз попередніх та нових показань; зіставлення показань іншими доказами у кримінальному провадженні; отримання нових доказів, необхідних для перевірки наявних показань.

З'ясування достовірності показань свідка в суді першої інстанції здійснюється виключно судом за участі сторін кримінального провадження, а також інших учасників провадження, у передбачених КПК України випадках. Також обґрунтовано доцільність відображення у ч. 2 ст. 94 КПК України критерію достатності доказів шляхом зазначення, що зібрана сукупність доказів може вважатися достатньою, якщо вона розкриває обставини, що підлягають доказуванню, і дозволяє зробити висновки у кримінальному провадженні.

З метою перевірки достовірності показань свідка та, водночас, реалізації прав учасників судового провадження, дотримання засад кримінального провадження, доведено необхідність доповнення ч. 4 ст. 96 КПК України положенням щодо права сторони кримінального провадження оголошувати показання, надані під час досудового розслідування.

Несформованість психіки, схильність до навіювання та фантазування, висока ймовірність впливу на них дорослих тощо ставлять під сумнів використання в доказуванні показань неповнолітньої, малолітньої особи, отриманих з чужих слів, що потребує внесення відповідних змін до диспозиції ч. 7 ст. 97 КПК України щодо неможливості визнання

допустимими таких їх показань.

Показання експерта, отримані під час допиту в суді, слід розглядати як повідомлення на основі спеціальних знань про фактичні дані, які містяться у даному ним висновку про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та/або мають значення для кримінального провадження, та не потребують додаткового дослідження. Відповіді на поставлені під час допиту питання, які не стосуються даного ним висновку, зміст показань експерта складати не можуть та не повинні братись до уваги при оцінці доказів у кримінальному провадженні.

Визнання судом першої інстанції показань експерта такими, що не відповідають вимогам належності, достовірності або допустимості доказів, призводить не лише до неможливості їх подальшого використання у доказуванні та обґрунтуванні прийнятих рішень, а й ставить під сумнів доказове значення висновків експертного дослідження, сумнівність яких слугувала проведенню допиту експерта.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації розроблено й обґрунтовано нові наукові положення, концептуальні теоретичні засади та практичні рекомендації, які пов'язані з дослідженням оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни:

1. Науковий аналіз монографічних і дисертаційних робіт з теоретичних, правових і прикладних проблем дослідження особливостей доказової діяльності у кримінальному судочинстві дозволив виокремити такі історичні етапи оцінки показань у кримінальному провадженні України в суді першої інстанції: дореволюційний (1896-1917 рр.), радянський (1918-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), новітній (2012 рр. - по сьогоднішній день). Моніторинг сучасного стану наукової розробки питань оцінки показань у кримінальному провадженні засвідчив незначну кількість галузевих наукових розробок з означеної проблематики, а також нечисленні спроби на рівні окремих публікацій осмислення вказаних та дотичних питань, зокрема: віднесення до показань відповідної інформації, отриманої процесуальним шляхом у кримінальному провадженні; інтерпретації та використання у доказуванні фактичних даних, отриманих під час досудового розслідування та в суді; визначення суб'єктів та критеріїв оцінки показань в суді першої інстанції; з'ясування правових позицій ЄСПЛ щодо оцінки показань; конкретизація особливостей оцінки показань судом залежно від процесуального статусу суб'єктів кримінального провадження (обвинуваченого, особи, яка уклала угоду про визнання винуватості, потерпілого, експерта, неповнолітнього свідка та ін.).

2. Основу методології дослідження оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції склала сукупність галузевих, загальнонаукових (діалектичний метод наукового пізнання,

аналізу та синтезу, дедукції та індукції, спостереження, абстрагування) та спеціально-наукових методів (історико-правового, системно-структурного, порівняльно-правового, герменевтичного, синергетичного, прогностичного та соціологічного), що дало змогу підвищити верифікованість, достовірність і результативність отримання даних, з'ясувати місце, роль та специфіку діяльності суду з оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції, сприяло забезпеченню обґрунтованості висновків та рекомендацій. Використано сучасні досягнення інших юридичних наук: конституційного, міжнародного права, загальної теорії права, теорії доказування, положення міжнародно-правової та національної юридичної практики.

3. Показання – джерело доказів у кримінальному провадженні та, водночас, процесуальна форма повідомлень, відомостей особи, яка має визначений у законі процесуальний статус (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт), отримана уповноваженими суб'єктами винятково в ході допиту (у т. ч. одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, допиту в порядку ст. 225 та ч. 9 ст. 352 КПК України, перехресного допиту), про обставини, які мають значення у кримінальному провадженні і обґрунтування процесуальних рішень у ньому. Показання сприяють забезпеченню прав учасників кримінального провадження під час процесу доказування та здійсненню ефективного правосуддя у кримінальному провадженні. Інші дані та відомості, які вносяться до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії, є складовою такого джерела доказів, як документи.

4. Оцінка доказів, як самостійний елемент процесу доказування, зокрема тих, що містяться у показаннях, тісно пов'язана з дослідженням доказів та полягає в розумовій, аналітичній діяльності суду з визначення таких властивостей доказів, як належність, достовірність, допустимість, а їх сукупності – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття проміжних та кінцевих рішень здебільшого на стадії судового розгляду та в

окремих випадках під час підготовчого провадження. Єдиним суб'єктом оцінки показань учасників кримінального провадження при розгляді в першій інстанції є суд. Діяльність інших учасників судового розгляду з оцінки показань не породжує правових наслідків безпосередньо для обвинуваченого, тому для суду має допоміжний характер та сприяє формуванню його внутрішнього переконання при ухваленні відповідних рішень.

Для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження, з огляду на сучасну змагальну парадигму доказування, особистий доказ може бути сформований виключно на стадії судового розгляду за допомогою прямого, перехресного допиту. Винятками щодо особистого сприйняття показань в суді, отриманих під час досудового розслідування, є показання з чужих слів, показання, отримані в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні, а також показання, отримані в порядку ч. ч. 11, 12 ст. 615 КПК України в ході досудового розслідування у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану.

5. Міжнародні стандарти (принципи) оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції – це визначені у положеннях міжнародного права або сформульовані в рішеннях Європейського суду з прав людини мінімальні вимоги імперативного або рекомендаційного характеру щодо правової регламентації діяльності суду з оцінки належності, достовірності, допустимості показань, а також їх достатності в сукупності з іншими доказами, з метою реалізації завдань кримінального судочинства на національному рівні. Аналіз практики ЄСПЛ дав змогу виділити та охарактеризувати основні міжнародні стандарти діяльності судді щодо оцінки показань учасників кримінального провадження: недопустимість показань, отриманих шляхом порушення прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання;

обов'язковість розгляду судом питання про допустимість показань; належність показань до конкретного провадження; недопустимість порушення права на захист, на мовчання та права не свідчити проти самого себе; недопустимість порушення права на перехресний допит.

6. Основними вимогами до діяльності суду з оцінки показань обвинуваченого при розгляді в першій інстанції є: дотримання процесуальних вимог отримання показань; відсутність суттєвих протиріч у показаннях; можливість обвинуваченого сприймати за відповідних умов обставини, про які він повідомив; вплив на зміст показань його процесуального становища й психологічного стану; об'єктивне підтвердження показань іншими доказами у провадженні. Показання співучасника не повинні бути єдиним доказом або мати вирішальне значення для вирішення кримінального провадження по суті, такі показання підлягають ретельній перевірці на достовірність, мають підтверджуватись сукупністю доказів та використовуватись як доказ винуватості особи, яка дає показання. Лише за таких умов оцінювання показань співучасників можна говорити про гарантію права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

7. Діяльність суду, як суб'єкта оцінки показань потерпілого, підпорядкована загальним процесуальним вимогам оцінки доказів, однак потребує особливого підходу через зазвичай виражену заінтересованість потерпілого у результатах кримінального провадження. Перевірка та оцінка належності, допустимості та достовірності показань потерпілого полягає в таких діях суду: перевірка джерел отримання показань; аналіз показань з точки зору їх узгодженості та несуперечності; врахування умов сприйняття, збереження у пам'яті та відтворення сприйнятого під час дачі показань; послідовний розгляд та аналіз попередніх та нових показань; зіставлення показань з іншими доказами у кримінальному провадженні; отримання нових доказів, необхідних для перевірки наявних показань.

8. Оцінка показань свідка в суді першої інстанції є розумовою,

аналітичною діяльністю судді (суддів), заснованою на його логічній і психологічній компетентності, сутність якої полягає у визначенні доказової сили інформації, отриманої від свідка, її значення з точки зору відповідності критеріям належності, допустимості та достовірності. Такій діяльності суду передують процедура дослідження показань свідка за участі сторони обвинувачення та захисту, а також у передбачених КПК України випадках – інших учасників кримінального провадження, процесуальна позиція яких, викладена у відповідних клопотаннях, виступах під час судових дебатів.

9. Оцінка показань експерта в суді першої інстанції в кримінальному провадженні, які є роз'ясненням, уточненням та доповненням змісту висновку експерта, здійснюється виключно суддею за загальними правилами, встановленими ст. 94 КПК України, з урахуванням особливостей зазначеного процесуального джерела доказів, зумовлених його правовою природою, специфікою змісту та процесуальної форми. Оцінка показань експерта при розгляді в першій інстанції, які уточнюють, роз'яснюють, доповнюють змісту висновку експерта, – виключна прерогатива суду, здійснювана відповідно до положень ст. 94 КПК України, з урахуванням особливої природи та змісту зазначеного джерела доказів. Результатом оцінки показань експерта та його висновку є: визнання висновку обґрунтованим, а фактичні дані, які у ньому містяться, достовірними; визнання висновку експерта недостатньо зрозумілим або неповним, що вимагає призначення додаткової експертизи чи допиту експерта для роз'яснення змісту складеного ним висновку; визнання висновку експерта необґрунтованим, тобто його виключення з дослідження й неможливості використання у доказуванні та обґрунтуванні прийнятих рішень, та, за необхідності, призначення повторної експертизи чи проведення інших процесуальних дій, спрямованих на перевірку висновку експерта та інших доказів у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса: Центр.-Укр. изд-во, 2002. 264 с.
- 2 Ангеленюк А.-М. Ю. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні та самостійність слідчого під час досудового розслідування. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : зб. тез наук.-практ. семінару (Львів, 1 груд. 2017 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 19–22.
- 3 Апеляційний суд скасовуючи вирок суду першої інстанції повинен давати оцінку та переоцінку доказам вдаючись до їх безпосереднього дослідження, в тому числі із заслуховуванням показів свідків (ВСУ від 21 січня 2016 р. у справі № 5-249кє15). URL: https://protocol.ua/ua/apelyatsiyniy_sud_skasovuyuchi_virok_sudu_pershoi_instanstsii_povinen_davati_otsinku_ta_pereotsinku_dokazam_vdayuchis_do_ih_bezposerednogo_doslidgennya_v_tomu_chisli_iz_zasluhovuvannyam_pokaziv_svidkiv.
- 4 Бабунич В. Суть та значення перехресного допиту. Процесуальні особливості проведення перехресного допиту при розгляді кримінальної справи в суді. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 53. С. 322–328.
- 5 Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 254 с.
- 6 Бажанов. М. І. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном процессе : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1966. 474 с.
- 7 Басай Н. М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 264 с.
- 8 Басиста І. В., Благута Р. І., Комісарчук Ю. А. Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства: навчальний

посібник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, Ю. А. Комісарчук. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с.

9 Безносюк А. М. Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України. *Судова апеляція*. 2014. № 3 (36). С. 23–28.

10 Бекешко С. П., Матвиенко Е. А. Подозреваемый в советском уголовном процессе : монография. Мн., 1969. 128 с.

11 Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 208 с.

12 Білей П. В., Довга Н. Д., Ханик Я. М. Методологія наукових досліджень технологічних процесів : навч. посіб. Львів : Панорама, 2003. 182 с.

13 Білоус О. Д. Методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2 (15–16). С. 105–115.

14 Беспалько І. Л. Деякі питання класифікації засад кримінального процесу України. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 3–4 лют. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 80–84.

15 Бородій І. В. Забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Ірпінь, 2023. 215 с.

16 Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 298 с.

17 Вапнярчук В. В. Загальна характеристика властивостей доказів та їх розмежування між собою. *Держава і право*. 2015. Вип. 67. С. 361–375. (Серія «Юридичні науки»).

18 Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 100–112.

- 19 Вапнярчук В. В. Сутність активної та ініціативної діяльності суду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 236–239.
- 20 Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
- 21 Ващенко Л. О. Тлумачний словник української мови: близько 10 000 слів. Київ : Довіра, 2012. 485 с.
- 22 Ващук О. П. Механізм слідоутворення завідомо неправдивих показань свідка при проведенні допиту. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 290–292.
- 23 Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : Знання України, 2009. 219 с.
- 24 Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
- 25 Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду міста Дніпропетровська від 15 лют. 2016 р. Справа № 175/58/13. Провадження № 1-кп/199/2/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/55722914>.
- 26 Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 28 груд. 2019 р. Справа № 654/490/15-к. Провадження № 1-кп/654/22/2019. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86704202>.
- 27 Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 3 жовт. 2016 р. Справа № 490/4771/13-к. Провадження № 1-кп/490/35/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61730759>.
- 28 Вовк В. М., Олійник У. М. Методологічні засади дослідження права на свободу думки, совісті та релігії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 27–35. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.27>.
- 29 Воробчак А. Р. Одночасний допит двох чи більше експертів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової*

діяльності : тези III Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 1 берез. 2019 р.). Хмельницький : Нац. акад. держ. прикордон. служби України, 2019. С. 429–432.

30 Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 254 с.

31 Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 5 : Н-О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. 1974. 840 с.

32 Галайденко Т. В. Гарантія незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2013. 19 с.

33 Гирович В. В. Процесуальні наслідки недотримання засади безпосередності та деякі особливості її дії. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (3). С. 178–183.

34 Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. Теорія держави та права : підручник. Київ : Ліпкан О. С., 2011. 576 с.

35 Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія. Київ : Істина, 2014. 586 с.

36 Гловюк І. В. Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 28–33.

37 Гловюк І. Дослідження показань дитини в суді в умовах воєнного стану: нові можливості та старі проблеми. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 квіт. 2023 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. Ч. I. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-72>.

38 Гловюк І. В. Класифікація повноважень прокурора в стадії судового розгляду. *Інформаційне та науково-методологічне забезпечення*

досудового розслідування й судового провадження : матеріали круглого столу (Запоріжжя, 21 квіт. 2016 р.) / [за ред. В. М. Огаренка та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2016. С. 38–42.

39 Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

40 Гловюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 1123–1129. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-139>.

41 Гловюк І., Завтур І. Новели здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК України від 03 березня 2022 та роз'яснення Верховного Суду. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/novely-zdijsnennya-kryminalnogo-provadžhennya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-do-kpk-ukrayiny-vid-03-bereznya-2022-ta-roz-yasnennya-verhovnogo-sudu>.

42 Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія. Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2010. 314 с.

43 Гмирко В. П. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція. *Право України*. 2014. № 10. С. 26–35.

44 Гмирко В. П. Мета доказування в кримінальному процесі: діяльнісний погляд. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 229–236.

45 Гмирко В. П. Спосіб діяльності доказування в кримінальному процесі: діяльнісний погляд. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 2. Ч. 2. С. 168–177.

46 Головченко Л. М. Оцінка висновків криміналістичної експертизи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1995. 22 с.

47 Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.

48 Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

49 Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 453 с.

50 Гриценко Л. Огляд судової практики: підходи суду до оцінки доказів у справі, де потерпілою є малолітня дитина, та оцінки процедурної справедливості. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/grytsenko-lyudmyla/articles/pidxodi-sudu-do-ocinki-dokaziv-u-spravi-de-poterpiloiu-je-malolitnia-ditina-ta-ocinki-procedurnoyi-spravedlivost>.

51 Гришанова Н. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-krimnalnomu-provadhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-praktiku-verkhovnogo-sudu.

52 Гродзинский М. М. Учение о доказательствах и его эволюция: оттиск из кн. «Архив криминологии и судебной медицины № 1» за 1925 г. Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. 21 с.

53 Гуртієва Л. М. Правова природа та поняття судового рішення у кримінальному провадженні України. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 116–121

54 Грошевий Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1975. 34 с.

55 Грошевий Ю. М., Капліна О. В., Шило О. Г. Глава 7. Докази і доказування. *Кримінальний процес* : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

- 56 Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.
- 57 Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков : Вища шк., 1979. 144 с.
- 58 Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2016. 80 с.
- 59 Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 374 с.
- 60 Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Київ : ВІРАР, 2002. 506 с.
- 61 Гуренко М. Н. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина: монографія. К.: НАВСУ, 2001. 218 с.
- 62 Давидова В. Д. Докази та їх джерела: окремі питання теоретичного та легального визначення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4. С. 107–116.
- 63 Давидова Д. В. Джерела доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 225 с. (63)
- 64 Романов проти Російської Федерації: ухвала Європейського суду з прав людини від 24 липня 2008 р. (№ 41461/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_327#Text
- 65 Дорохов проти Російської Федерації: ухвала Європейського суду з прав людини від 14 лютого 2008 р. (№ 66802/01). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})
- 66 Пічугін проти Російської Федерації: ухвала Європейського суду з прав людини від 23 жовтня 2012 р. (№ 38623/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

67 Полуфакін Чернишов проти Російської Федерації: ухвала Європейського суду з прав людини від 25 вересня 2008 р. (№ 30997/02). URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/09/polufakyn-y-chernyshev-protyv-rossyjsk/>

68 Рамішвілі та Кохреїдзе проти Грузії: ухвала Європейського суду з прав людини від 27 січня 2009 р. (№ 1704/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

69 Фогт проти Німеччини: ухвала Європейського суду з прав людини від 26 вересня 1995 р. (№ 17851/91). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

70 Бехмер проти Німеччини: ухвала Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2002 р. (№ 37568/97). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

71 Яллох проти Німеччини: ухвала Європейського суду з прав людини від 11 липня 2006 р. (№ 54810/00). URL: [file:///C:/Users/zaets/Downloads/CASE%20OF%20JALLOH%20v.%20GERMANY%20-%20\[Ukrainian%20Translation\]%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf](file:///C:/Users/zaets/Downloads/CASE%20OF%20JALLOH%20v.%20GERMANY%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf)

72 Дем'янчук Ю. В. Актуальні проблеми герменевтики в умовах інформаційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 210–212.

73 Демидова Є. Є. Предмет допиту судового експерта. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 328–337.

74 Демидова Є. Є. Про тактику допиту судового експерта на досудовому слідстві. *Теорія і практика правознавства*. 2011. № 1. С. 50.

75 Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 231 с.

76 Докази мають бути достатніми чи вірогідними: в чому логіка законодавця? URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/dokazy-mayut-buty-dostatnimy-chy-virogidnymy-v-chomu-logika-zakonodavtsya>.

77 Доказування у кримінальному провадженні : навч.-практ. посіб. / кол. авт. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. 346 с.

78 Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / [О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.] ; за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.

79 Доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / за заг. ред. В. С. Канціра. Львів : Львів. політехніка, 2018. 236 с.

80 Дотримання прав людини в діяльності МВС / упоряд. Є. Ю. Захаров. Харків : Права людини, 2009. 280 с. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1254891460.pdf>.

81 Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 253 с.

82 Дячук С. Стадія підготовчого провадження та її особливості. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 131–138.

83 Жалдак І. А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 240 с.

84 Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 251 с.

85 Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

86 Задерейко С. Ю. Поняття та властивості показань свідка як джерела доказів. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 209–217.

87 Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 208 с.

88 Закревська Т. О. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 22 с.

89 Захаров Д. А., Руденко А. В. Роль суду в формуванні доказової бази у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2012. Т. 25. № 2. С. 199–204. (Серія «Юридичні науки»).

90 Захист свідків у кримінальному процесі. URL: <https://prikhodko.com.ua/ru/uslugi/ugolovnoe-pravo/zashhita-svidetelya-na-doprose>.

91 Зеленецкий Владимир Серафимович (к 70-етию со дня рождения и 50-летию научно-педагогической и общественной деятельности) / сост. Ю. В. Баулин. Харьков : Право, 2004. 108 с.

92 Зеликсон Э. С. Доказывание как деятельность субъектов уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Алма-Ата, 1973. 25 с.

93 Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2002. 543 с.

94 Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.

95 Кайя проти Туреччини: постанова Європейського суду з прав людини від 19 лютого 1998 р., заява № 22729/93 URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/357581.pdf>

96 Карабут Л. В. Кримінальна процесуальна діяльність із безпосереднього дослідження в суді першої інстанції показань, речей і документів за новим КПК. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 3. С. 273–276.

97 Карабут Л. В. Поняття і природа кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 89–97.

98 Квятковський М. С. Проблемні питання кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 98–103.

99 Київець О. В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 1 (5). URL: <http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03>.

100 Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного і неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 240 с.

101 Кірмач Л. А. Доказування як метод впізнання в процесі розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2003. 198 с.

102 Кіцен Н. Обмеження засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження в першій інстанції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Вип. 2. С. 256–261.

103 Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.

104 Климчук М.П., Стецик Б.В. Міжнародно-правові стандарти захисту захисника чи представника особи від втручання в їх діяльність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023 № 4. С. 471–476.

105 Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

106 Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. 618 с.

107 Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики та методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. 446 с.

108 Козій В. Окремі аспекти допиту потерпілого під час судового розгляду кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3 (15). С. 73–81. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/kozij.pdf>.

109 Кольчинська К. Використання відеозапису показань, зібраних під час воєнного стану: які права можуть бути порушені? URL: <https://zib.com.ua/ua/152594.html>.

110 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

111 Коровайко О. І. Забезпечення міжнародних стандартів публічного розгляду справ у кримінальному судочинстві України. *Європейські перспективи*. 2017. № 1. С. 104–109.

112 Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 242 с.

113 Коровайко О. І. Формування понятійно-категоріального апарату кримінального процесу на прикладі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. *Наше право*. 2016. № 1. С. 107–113.

114 Король В. В., Садова Т. В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 428–434.

115 Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.

116 Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 66–73.

117 Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 436 с.

118 Кравчук В. М. Роль компаративістики у дослідженні конституційно-правового статусу суддів. *Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Грищенка. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 404–406.

119 Кравчук О. Вільні пояснення під час допиту й відмова давати показання. URL: <https://justtalk.com.ua/post/vilni-poyasnennya-pid-chas-dopitu-j-vidmova-davati-pokazannya>.

120 Крет Г. Р. Допустимість показань із чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 254–262.

121 Крет Г. Р. Імплементация стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 215–220.

122 Крет Г. Р. Стандарти доказування у системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. Вип. 4. С. 43–53.

123 Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. Київ : Юстиніан, 2014. 573 с.

124 Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

125 Кримінальний процес : навч. посіб. / [Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. К. Волошина та ін.]. Одеса : Фенікс, 2020. 582 с.

126 Кримінальний процес України : підручник / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.] ; за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 496 с.

127 Кримінальний процес України: загальна частина : підручник / [О. О. Волобуєва, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов та ін.]. Київ : Дакор, 2015. 172 с.

128 Кримінальний процес : навч. посіб. / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2016. 296 с.

129 Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.

130 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

131 Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

132 Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.

133 Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т. 1: Загальна частина / [В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, М.В. Багрій та ін.]; за ред.. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук. проф. В.Т Нора, д-ра юрид. наук. проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2021. 912 с.

134 Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 664 с.

135 Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

136 Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон Української РСР від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 15.

137 Кучевська С. П., Яворський Б. І. Право обвинуваченого на неправдиві показання, як елемент *favor defensionis*. *Адвокат*. 2011. № 2. С. 18–25.

138 Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4–8.

139 Лазебний Л. Неможливість для суду безпосередньо сприймати показання потерпілого через його смерть, не спричиняє порушення принципу безпосередності дослідження доказів. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/nemozhlyvist-dlya-sudu-bezposeredno-spryjmaty-pokazannya-poterpilogo-cherez-jogo-smert-ne-sprychynuye-porushennya-pryntsypu-bezposerednosti-doslidzhennya-dokaziv>.

140 Ламбуцька Т. О. Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 234 с.

141 Легких К. В. Процесуальні помилки суб'єктів доказування при застосуванні статей 23, 291, 349 КПК як підстава визнання доказів недопустимими. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5. С. 95–99.

142 Литвин О. В. Кримінальне-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.

143 Лобойко Л. М., Шило О. Г., Москвич Л. М., Глинська Н. В. «Суд, встановлений законом»: проблемні питання визначення складу суду в контексті спеціалізації суддів. *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/sud-vstanovlenyj-zakonom-problemni-pytannya-vyznachennya-skladu-sudu-v-konteksti-spetsializatsiyi-suddiv>.

144 Лозинська Ю. І. Засоби з'ясування достовірності показань свідка у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 101–112.

145 Лозинська Ю. І. Теоретичні основи визначення поняття достовірності доказів у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 4 (26). С. 162–166.

146 Лозинська Ю. І., Шехавцов Р. М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 212 с.

147 Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 71. С. 315–320.

148 Лука против Италии : постановление Европейского суда по правам человека от 27 февр. 2001 г. по жалобе № 33354/96. *Справочная правовая система «КонсультантПлюс»*. URL: <http://www.consultant.ru>.

149 Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Теорія доказів у кримінальному судочинстві. Одеса : Фенікс, 2012. 54 с.

150 Лушпійенко В. М. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Кримінальний процес*. 2017. № 3. С. 263–267.

151 Лушпійенко В. М. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 2 (24). С. 200–202.

152 Ляхівненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 629–636.

153 Ляш А. О., Благодир В. С. Допит потерпілого і свідка під час судового розгляду справ про одержання хабаря. *Часопис Академії адвокатури України*. № 19 (2'2013). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_16

154 Ляш А. О. Оцінка достовірності показань свідка у чинному КПК України: деякі проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 2 (16). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17laodpp.pdf>.

155 Ляш А. О. Оцінка та використання доказів як елементи кримінально-процесуального доказування. *Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті проф. М. М. Михеєнка, М. Й. Штефана. Київ: Обрії, 2009. С. 111–115.

156 Ляш А. О. Показання з чужих слів: норма, яка підлягає виключенню з КПК України. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. / уклад. : І. П. Голосніченко, Т. О. Чепульченко, В. Ю. Пряміцин. Київ: Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут», 2015. С. 134–135.

157 Ляш А. О., Ліщенко В. М. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 2 (6). (Серія «Право»). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12laoukr.pdf>.

158 Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві / за заг. ред. Ю. М. Грошевого. Київ: Україна, 2006. 185 с.

159 Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: К.І.С., 2010. 576 с.

160 Максимішин Н. Психологічні особливості судового допиту. *Вісник Львівського університету*. 2012. Вип. 55. С. 297–302.

161 Максимішин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.

162 Максимішин Н. М. Щодо предмета допиту експерта у суді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 118–121. (Серія «Юридичні науки»).

163 Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.

164 Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

165 Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665.

166 Мирошниченко Т. М. Щодо питання правової регламентації оцінки доказів у кримінальному процесі. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : перший Харків. крим. процес. полілог, присвяч. 50-річчю кафедри крим. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю. М. Грошевого (Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків, 2017. С. 124–129.

167 Мирошниченко Т. М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 181–185. (Серія «Право»).

168 Мирошниченко Т. М. Проблемні аспекти реалізації нормативного змісту засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 42. С. 225–229. (Серія «Право»).

169 Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

170 Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве : монография. Киев : Вища шк., 1984. 136 с.

171 Михеенко М. М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1984. 47 с.

172 Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043.

173 Моїсєєв О. М. Дистанційний допит судового експерта: технологічний підхід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 128–131. (Серія «Право»).

174 Мосесян Г. С. Оценка доказательств в советском уголовном процессе (основные вопросы) : автореф. дис.... канд. юрид. наук. Харьков, 1965. 18 с.

175 Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків. 2018. 306 с.

176 Навальний та Офіцеров проти Росії: постанова Європейського суду з прав людини від 23 лютого 2016 р. (№ 46632/13; № 28671/14). URL: <https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-1/pereklady/navalnyi>

177 Нагребельний В. Прогнозування в законодавчій діяльності. *Віче*. 2010. № 13. С. 22–24.

178 Належна оцінка. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/119116-sud_zrobiv_visnovok_schodo_procesualnogo_sposobu_ocinki_doka.html.

179 Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.

180 Назаров В.В., Омельяненко Г.М. Кримінальний процес України : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2007. 584 с.

181 Немчинов Є. С. Деякі питання участі прокурора у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків в суді першої інстанції.

Інтернаука. 2021. № 1 (35). С. 76–81. (Серія «Юридичні науки»). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2021/1>.

182 Немчинов Є. С. Участь прокурора у кримінальному процесуальному доказуванні під час судового провадження : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2021. 249 с.

183 Несінов О. М. Складові успіху у кримінальному процесі. Харків: «Права людини». 2018. 292 с.

184 Никоненко М. Я. Пояснення в системі джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 43. С. 163–167.

185 Новик В. А. Права потерпілого за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. *Права людини: історія і сьогодення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 6 груд. 2012 р). Житомир : Літописець, 2012. С. 125–131.

186 Нор В. Всебічність, повнота й неупередженість встановлення обставин кримінального правопорушення: доктринальні підходи і нормативне регулювання за новим КПК України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХІХ звіт. наук.-практ. конф. (Львів, 7–8 лют. 2013 р.). Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2013. С. 358–360.

187 Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / за ред. М. Л. Наклович. Львів : ЛДУ, 1978. 111 с.

188 Обуховский В. А. Уголовные доказательства в истории и советском праве. Харьков : Юриздат НКЮ, 1926. 188 с.

189 Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо визнання доказів недопустимими. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по червень 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_2021_07_19.pdf.

190 Оксюта Т. Г. Методологія дослідження статусу запасного судді в кримінальному провадженні України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 117–129.

191 Оксюта Т. Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.

192 Омельчук Л. В., Бичок Т. П. Показання із чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320–323. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/79.pdf.

193 Орлеан А. Чи можуть набути доказового значення позасудові свідчення зафіксовані в протоколі слідчого експерименту? URL: <https://ecpl.com.ua/news/naukovyy-vysnovok-shchodo-zastosuvannia-polozhench-4-st-94-kpk-ukrainy>.

194 Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 216 с.

195 Осетрова О. С. Становление и развитие института недопустимости доказательств в уголовном процессе. *Право и политика*. 2015. № 1. С. 199–205.

196 Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. розділу IX-1 КПК України / [І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін.]. Вид. 4-те. Дніпро–Львів–Харків, 2023. 82 с.

197 Острійчук О. Показання в системі процесуальних джерел доказів. *Юридичний журнал*. 2013. № 3. С. 52–64.

198 Острійчук О. П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*. 2013. Вип. 3. С. 319–322.

199 Острійчук О. П. Показання обвинуваченого як окремий вид процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 321–327.

- 200 Острійчук О. П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 243 с.
- 201 Павлишин А. А., Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Колір ПРО, 2018. 291 с.
- 202 Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 226 с.
- 203 Панова А. В., Скідан Н. В. Окремі питання використання показань із чужих слів у кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. С. 199–203. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/43.pdf.
- 204 Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 280–284.
- 205 Пастух А. Є. Проблемні аспекти повернення обвинувального акта прокурору. *Polish journal of science*. 2019. № 20. С. 46–50.
- 206 Пастух А. Є. Проблемні питання, які виникають під час розгляду судом угод про примирення та про визнання винуватості, які надійшли до суду з обвинувальними актами. *European Politicac and Law Discourse*. 2020. Vol. 7. Issue 4. С. 190–196.
- 207 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 груд. 2021 р. Справа № 487/4245/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101873611>.
- 208 Пилипенко Г. М. Оцінка компетентності експерта. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 159–164.
- 209 Повзик Є. В. Поняття та правова природа показань обвинуваченого. *Форум права*. 2011. № 4. С. 564–570. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11revppo.pdf>.
- 210 Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : монографія. Харків : Право, 2014. 224 с.

211 Погорецький М. А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 241–250.

212 Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

213 Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, 2007. 576 с.

214 Попелюшко В. О. Експертні знання в кримінальному провадженні за новим КПК України та допит експерта в суді. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Вип. 58 (2). С. 68–74.

215 Попелюшко В. О. Теорія доказів : курс лекцій. URL: <https://moodle.oa.edu.ua/course/view.php?id=888>.

216 Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 234 с.

217 Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2008 р. № 595. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF>.

218 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 груд. 2018 р. Справа № 387/47/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78589549>.

219 Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 лип. 2018 р. Справа № 568/1121/16-к. Кримінальне провадження №12016230190000033 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75241937>.

220 Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 жовт. 2021 р. Справа № 442/506/17. Провадження № 51-3897 км 21. URL:

<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=100544956&red=100003963c375ea82bf3173c2bad33b3564d9d&d=5>.

221 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у від 17 січ. 2023 р. Справа № 753/13113/18. Провадження № 51-6км21. URL: <https://cutt.ly/X9MCM3p>.

222 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 жовт. 2021 р. Справа № 166/362/19. Провадження № 51-1828 км 21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/100179465?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

223 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 груд. 2021 р. Справа № 487/4245/18. Провадження № 51-3880км21. URL: https://zakon.cc/court/document/read/101873611_7a80401c

224 Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 берез. 2020 р. Справа № 666/5448/15-к. Провадження № 51-5934км19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88103418>.

225 Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 10 верес. 2020 р. Справа № 766/19891/17. Провадження № 51-1797км20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91555090&red=100003f123be088ebbc9f7460c92a889faa51e&d=5>.

226 Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 лип. 2022 р. Справа № 541/240/20. Провадження № 51-22км22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105218427?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

227 Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 жовт. 2020 р. Справа № 180/2194/18.

Провадження № 51-5430км19. URL:
<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=92458381&red=100003c3fdb44d20e5f6d60615ec1295fe7d77&d=5>.

228 Постанова судової палати з розгляду справ виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 4 листоп. 2018 р. Справа № 804/6859/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/77910693>.

229 Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 21 січ. 2016 р. Справа № 5-249кc15. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/56580962>.

230 Правові стандарти ЄСПЛ щодо доказів і доказування у кримінальному процесі. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/pravovi-standarty-espl-shchodo-dokaziv-i-dokazuvannya-u-kryminalnomu-protsesi.

231 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.

232 Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2>.

233 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>.

234 Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду

цивільних і кримінальних справ від 15 листоп. 2012 р. № 223-1679/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12#Text>.

235 Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовт. 2012 р. № 223-1446/0/4-12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>.

236 Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XI. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

237 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 661/5 від 17.02.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

238 Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

239 Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

240 Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS05313?an=64>.

241 Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>.

242 Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

243 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

244 Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

245 Раца В. А. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення роботи суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 258 с.

246 Рижий О. А. Філософсько-методологічні засади дослідження оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 22–27. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.22>.

247 Рижий О. А. Діяльність суду з дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 трав. 2022 р.) : у 2 ч. Одеса : ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 93–96.

248 Рижий О. М. Межі участі суду під час дослідження доказів у судовому розгляді. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. учасників наук.-практ. семінару (Львів, 2 груд. 2022 р.) / упоряд. А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 93–96.

249 Рижий О. М. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 301–309.

250 Рішення Європейського суду з прав людини «Навальний та Офіцеров проти Росії» (заяви № 46632/13 та № 28671/14). URL: <https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-1/pereklady/navalnyi>.

251 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Луценко проти України» (№ 30663/04, § 52, 18 December 2008). URL: library.khpg.org/files/docs/1254891460.pdf.

252 Рогатинська Н. З., Олійник Ю. І. Деякі аспекти визнання доказів недопустимими під час судового розгляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 137–140.

253 Рябчинська О. П. Методологічні аспекти дослідження системи покарань. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2013_1_26.

254 Case of Fomin v. Moldova (Application no. 36755/06). Strasbourg, 11 October 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106789>.

255 Сергеева Д. Б. Належність доказів за новим КПК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 234–239.

256 Сергеева Д. Б. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 556 с.

257 Сердюк О. В., Огай М. Ю. Всеукраїнське опитування громадян щодо демократичних змін у політичних та суспільних сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні (узагальнюючі результати дослідження 2016 року та порівняння з даними за 2015) : звіт. Київ, 2016. 23 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/FAIR_LustrSurvey_Summary_2016_UKR.pdf.

258 Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 213 с.

259 Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 215 с.

260 Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид. Харків : Консум, 2005. 556 с.

261 Слободзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/184-slobodzan.pdf>.

262 Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 8. 928 с.

263 Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.

264 Сольонова О. О. Порядок допиту потерпілого під час судового розгляду. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 2. С. 208–211.

265 Сопільник Р. Л. Теоретичні та організаційні засади забезпечення права на справедливий суд у світлі євроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2017. 565 с.

266 Справа «Алексахін проти України» (заява № 31939/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 лип. 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_925.

267 Справа «Бочан проти України (№ 2)» (заява № 22251/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 лют. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/974_a43.

268 Справа «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» : рішення Європейського суду з прав людини від 23 квіт. 1997 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=384>.

269 Справа «Вітрук проти України» (заява № 26127/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 верес. 2010 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_823.

270 Справа «Жуковський проти України» (заява № 31240/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_714#Text.

271 Справа «Кобець проти України» (заява № 16437/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 14 лют. 2008 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_320.

272 Справа «Козинець проти України» (заява № 75520/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 груд. 2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_334.

273 Справа «Корнєв і Карпенко проти України» (заява № 17444/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_637/print1443083342676382.

274 Справа «Люді проти Швейцарії» : рішення Європейського суду з прав людини від 15 черв. 1992 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=433>.

275 Справа «МакКан проти Сполученого Королівства» : рішення Європейського суду з прав людини від 13 трав. 2008 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO4644>.

276 Справа «Навальний проти Росії» (заява № 46632/13) : рішення Європейського суду з прав людини від 23 лют. 2016 р. URL: <https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-1/pereklady/navalnyi>.

277 Справа «Попов проти Росії» (Popov v. Russia) (заява № 26853/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 лип. 2006 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-popov-ta-inshi-proti-rosi%D1%97-pres-reliz>.

278 Справа «Проніна проти України» (заява № 63566/00) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 лип. 2006 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2544.html.

279 Справа «Раманаускас проти Литви» (заява № 55146/14) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 лют. 2008 р. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ecd3ac_file.pdf.

280 Справа «Сергій Савенко проти України» (заява № 59731/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 жовт. 2013 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_992.

281 Справа «Ухань проти України» (заява № 30628/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 груд. 2008 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_440. 214.

282 Справа «Хан проти Франції» (заява № 12267) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 лют. 2019 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=215>.

283 Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 246 с.

284 Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 6. С. 135–138.

285 Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 396 с.

286 Степаненко А. С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом». *Юридичний електронний науковий журнал*. 2014. № 6. С. 225–227.

287 Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.

288 Степанов О. С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 19 с.

289 Степанов О. С., Сольонова О. О. Предмет показань потерпілого, особливості їх перевірки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 163–166.

290 Стоянов М. М. До питання визначення властивостей доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 208–213.

291 Стригунов О. Нюанси застосування інституту кримінальних проступків. URL: <https://zib.com.ua/ua/143397.html>.

292 Судоустрій України : підручник / С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 384 с.

293 Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 1008 с.

294 Тайлієва Х. Р. Використання доказів у рішеннях суду під час здійснення підготовчого провадження у першій інстанції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 273–281.

295 Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.

296 Тализіна Я. О. Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2022. 307 с.

297 Тальберг Д. Г. Русское уголовное судопроизводство : пособие. Киев: [б.в.], 1889. Т. 1. 318 с.

298 Таран. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2022 р.). Київ–Львів–Дніпро, 2022. С. 79–83.

299 Тацій В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави. *Методологічні проблеми правової науки* : матеріали міжнародної наукової конференції (Харків, 13 – 14 грудня 2002 р.). Х. : Право, 2003. С. 3–12.

300 Тацій В. Я., Грошевий Ю. М., Тітко І. А. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.

301 Тахтаров М. П. Поліваріативність як ознака підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 120–124.

302 Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. Вид. 5-те, допов. і перероб. К. : А.С.К., 2007. 848 с. (302)

303 Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств : учеб. изд. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.

304 Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

305 Тітко І. Угоди як інститут забезпечення реалізації приватного інтересу в кримінальному судочинстві України: окремі питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 225–234.

306 Ткачук І. Д. Методологія дослідження впливу християнських цінностей на формування правової культури України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 58–63. DOI: <https://doi.org/10.33270/0220190>.

307 Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?s1=1&s2=0>.

308 Толочко О. Роль рішень Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 56–61.

309 Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві : монографія. Харків : Оберіг, 2016. 300 с.

310 Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

311 Тютюнник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 220 с.

312 Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Паливода А. В., 2007. 352 с.

313 Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Скіф, 2012. 168 с.

314 Удалова Л., Рожнова В. Кримінальний процесуальний кодекс України – новий етап у розвитку теорії та практики здійснення кримінального провадження. *Право України*. 2013. № 11. С. 80–87.

315 Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посібник. Київ : Кондор, 2005. 152 с.

316 Узагальнення судової практики про застосування судами Кіровоградської області кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві у 2010 році. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00771>.

317 Ухвала Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 13 черв. 2018 р. Справа № 199/5549/16-к. Провадження № 1-кп/199/42/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74638848>.

318 Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 10 квіт. 2017 р. Справа № 755/3174/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

319 Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 11 черв. 2015 р. Справа № 520/14721/13-к. Рішення № 45440643. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.

320 Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лют. 2020 р. Справа № 675/423/17. Провадження

№ 51-5428ск19. URL:
<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=87581356&red=1000039ee7657b84b1399850b637306af3fa3d&d=5>.

321 Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 8 листоп. 2018 р. Справа № 691/341/16-к. Провадження № 1-кп/691/18/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77737487>.

322 Ухвала Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 лип. 2019 р. Справа № 7/16-к. Провадження № 51-1951км19. URL:
<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=83255659&red=100003e63cc310f00290c23ea96453770f1014&d=5>.

323 Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 31 січ. 2017 р. Справа № 263/16492/16-к. Провадження № 1-кп/263/216/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64418070>.

324 Ухвала Згурівського районного суду Київської області від 14 серп. 2018 р. Справа № 365/416/17. Провадження № 1-кп/365/7/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75857347>.

325 Ухвала Катеринопільського районного суду Черкаської області від 26 лют. 2018 р. Справа № 698/201/16-к. Провадження № 1-кп/698/5/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72454857>.

326 Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 17 листоп. 2021 р. Справа № 180/1015/20. Провадження № 1-кп/180/56/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/101136532>.

327 Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 2 жовт. 2017 р. Справа № 569/14239/16-к. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69283041>.

328 Ухвала слідчого судді Северодонецького міського суду від 17 квіт. 2015 р. Справа № 428/3257/15-к. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53340533>.

329 Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 22 верес. 2017 р. Справа № 336/2151/17. Провадження № 1-кп/336/247/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69148444>.

330 Ухвала Шумського районного суду Тернопільської області від 18 квіт. 2018 р. Справа № 609/1064/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73466678>.

331 Фаринник В. Угоди у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник України*. 2012. № 30 (28 лип.-3 серп.). С. 4.

332 Федчишина В. В. Проблеми внутрішнього переконання під час оцінювання доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І Вернадського*. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 219–222.

333 Философия права : учебник / под ред. О. Г. Данильяна. Харьков, 2005. 384 с.

334 Фідря Ю. О. Європейські стандарти кримінального судочинства: методичні рекомендації до курсу. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 42 с.

335 Філін Д. В. Функції суду в досудових стадіях кримінального процесу. *Право України*. 2005. №1. С. 63-65.

336 Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів: 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

337 Фуртат М. Домовилися про винуватість. URL: <https://zib.com.ua/ua/149852.html>.

338 Харитоновна О. І., Харитон Є. О. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: європейські традиції : посібник. 2-ге вид., доповн. Харків : Одіссей, 2006. 624 с.

339 Харутюнян проти Вірменії (№ 36549/03): Постанова Європейського суду з прав людини від 28 червня 2007 р. URL: <https://www.fullegal.com/en/court-cases/european-court-of-human-rights-cases/case-of-harutyunyan-v-armenia---ukrainian-tra-2209983>.

340 Хижна О. Р. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (3). С. 207–212.

341 Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 296 с.

342 Цермолонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>.

343 Чекотило В. І. Окремі питання допиту експерта під час досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 131–135.

344 Чернега І. Л. Показання із чужих слів устами малолітніх та неповнолітніх. Проблеми допустимості. *Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах* : матеріали круглого столу до 80-річчя з дня народж. проф. А. Я. Дубинського. Київ : Ліпкан О. С., 2014. С. 182–184. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4540/Chernega%20Pokazannja%20z%20chuzhih%20sl%d1%96v%20ustami%20malol%d1%96tn%d1%96h.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

345 Чорнобай О. Л. Аргументативна практика у судовому процесі: до постановки проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 300-306.

346 Чупрікова І. Л. Належне джерело отримання доказів як гарантія допустимості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 266–269.

347 Чуприна Ю. Ю. Міжнародні стандарти ефективності судової влади. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 1. С. 1–7.

348 Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с.

349 Чучман О. І. Особливості оцінки достовірності доказів та її вплив на ухвалення процесуальних рішень слідчим суддею. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 55. С. 82–85.

350 Шабаровський Б. Перевірка показань свідка під час допиту у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 287–291.

351 Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2019. 237 с.

352 Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.

353 Шепітько В. Ю. Допит : наук.-практ. посіб. Харків : КримАрт, 1998. 33 с.

354 Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.

355 Шибіко В. П. Заборона суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (ч. 4 ст. 95 КПК) і практика ЄСПЛ. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 103–112.

356 Шибіко В. П. Заборона суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (ч. 4 ст. 95 КПК) і практика ЄСПЛ. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 груд. 2018 р.). Київ : Алерта, 2018. С. 139–143.

357 Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.

358 Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 223 с.

359 Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

360 Шишацька Ю. О. Особливості використання конфіденційного співробітництва для збирання доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 267–271.

361 Шульгін С. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 109–116. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.16>.

362 Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.

363 Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 40–48.

364 Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.

365 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

366 Юркевич О. М. Комплексний характер логіки в юридичній методології. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2019. № 1 (40). С. 39–49. doi: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.40.155749>.

367 Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія. Київ : Прецедент, 2011. 303 с.

368 Ясинок М. Мирова юстиція: становлення, розвиток і перспективи. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 271–277.

369 Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom. Judgment from December 15, 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-262%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-262%22]).

370 Bentham J. Rationale of Judicial Evidence: Specially Applied to English Practice. London : Hunt and Clarke, 1827. Vol. 1. 606 p.

371 Case of Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom (Application No. 26766/05 and No. 22228/06). Judgment. Strasbourg. December 15, 2011. URL: <https://www.studeersnel.nl/nl/document/maastricht-university/concepts-of-criminal-procedure/case-of-al-khawaja-and-tahery-v-the-united-kingdom/17086172>.

372 Case of Allan v. the United Kingdom, November 5, 2002 (Application No. 48539/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60713%22%5D%7D>.

373 Case of Asch v. Austria (Applications no. 12398/86). Strasbourg, 26 April 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57676>.

374 Case of Doorson v. the Netherlands (Application No. 20524/92). Strasbourg, March 26, 1996. URL: <https://ru.scribd.com/document/269974341/Case-of-Doorson-v-the-Netherlands>.

375 Case of Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (Applications No. 11082/06 and 13772/05). Strasbourg, July 25, 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122697>.

376 Case of Oddone and Pecci v. San Marino (Applications No. 26581/17 and 31024/17). Strasbourg, October 17, 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196680>.

377 Case of Schatschaschwili v. Germany (Application No. 9154/10). Judgment. Strasbourg, December 15, 2015. URL: <https://www.studeersnel.nl/nl/document/maastricht-university/concepts-of-criminal-procedure/case-of-schatschaschwili-v-germany/36784756>.

378 Case of Silver and others v. the United Kingdom, 38546, March 25, 1983. URL : <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/98f52e/>.

379 Case of Mirilashvili v. Russia (Application No. 6293/04). Strasbourg, December 11, 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90099>.

380 Drozdov, O., & Basysta, I. (2023). Examination of evidence at the initiative of the court of appeal in criminal proceedings. *Social & Legal Studies*, 6(1), 25-32. doi: 10.32518/sals1.2023.25. <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-6-1-2023>

381 Kuopila v. Finland (Application No. 27752/95). Judgment. Strasbourg, April 27, 2000. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58784%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58784%22]}).

382 Ryzhyy O., Teteriatnyk H., Fedorova A., Vykhodets Y., Marko V. Activities of the court to investigate the circumstances of criminal proceedings and their assessment under the laws of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. No. 70. P. 195–210.

383 Vidal of v. Belgium (Application No. 12351/86). Judgment. Strasbourg, April 22, 1992. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57799%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57799%22]}).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця
підсумків проведення анкетування з дослідження підписів і коротких записів, виконаних за допомогою технічних прийомів та засобів

I. Анкетування проведено серед суддів, прокурорів та адвокатів, які працюють
 II. В анкетуванні взяли участь 164 респонденти (44 суддів, 68 прокурорів, 52 адвокатів).

№	Запитання	Варіанти відповідей	Усь
			ого осіб у %
1.	Посада	Суддя	39
		прокурор	37
		адвокат	24
2.	Стаж роботи?	від 1 до 5 років	24
		від 5 до 10 років	30
		від 10 до 15 років	34
		від 15 та більше років	12
3.	Чи належним чином регламентована у чинному КПК України діяльність з оцінки доказів у суді першої інстанції?	Так	37
		Ні	59
		Вагаюсь відповісти	4
4.	Чи існують практичні проблеми, пов'язані з ефективним здійсненням судового розгляду у кримінальних провадженнях у суді першої інстанції	Так	71

		Ні	27
		Вагаюсь відповісти	2
5.	Яку, на Вашу думку, процесуальну форму (спосіб) отримання показань слід вважати таким джерелом доказів, як показання?	Виключно інформацію, яка отримана під час проведення допиту	8
		Інформацію, отриману під час проведення допиту та його видів (одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, перехресного допиту, допиту свідка та потерпілого в порядку ст. 225 КПК України, допиту в режимі відеоконференції)	85
		Інформацію, отриману під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії	5
		Інформацію, отриману під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій	9
		Вагаюсь відповісти	3
5.	Чи тотожними ви вважаєте поняття «показання» та «особисті докази»?	Так	16
		Показаннями слід вважати лише відомості, отримані під час допиту, а особисті докази можуть міститись й у протоколах інших слідчих (розшукових) дій, висновку експерта	66
		Показаннями слід вважати лише відомості, отримані під час допиту, а особисті докази можуть міститись й у протоколах інших слідчих (розшукових) дій, у інших джерелах доказів	13
		Вагаюсь відповісти	5
6.	Висловте свою позицію щодо доказового значення показань, одержаних слідчим	Вони мають доказове значення як під час досудового розслідування, так і у кримінальному провадженні загалом	14

	чи прокурором під час досудового розслідування	Вони є джерелами доказів лише на стадії досудового розслідування	82
		Вагаюсь відповісти	4
7.	Чи потребують законодавчого визначення критерії доказування у кримінальному провадженні?	так, однозначно	69
		Ні	14
		Вагаюсь відповісти	17
8.	Як ви вважаєте, хто є суб'єктом оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції є суд?	Єдиним суб'єктом є суд	68
		Такими суб'єктами є суд та сторони кримінального провадження	28
		Такими суб'єктами є суд та прокурор	2
		Вагаюсь відповісти	2
9.	Як Ви вважаєте, на які рішення повинен розповсюджуватись стандарт доказування «поза розумним сумнівом»?	Стосується ухвалення лише остаточних судових рішень (зокрема, вироку)	44
		Повинен розповсюджуватись і на прийняття проміжних рішень, як то: затвердження угоди або відмова в її затвердженні; закриття провадження у разі встановлення підстав, передбачених пп. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України	50
		Вагаюсь відповісти	6
10.	Висловте свою позицію щодо доцільності відображення у КПК України положення про те, що співучасники мають бути допитані за правилами допиту свідка у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості	Доцільно	75
		Недоцільно	25

		Вагаюсь відповісти	0
11.	Чи здійснює суд оцінку показань обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження під час підготовчого провадження у кримінальному провадженні на підставі угод	Так Ні, суд уповноважений лише перевіряти зміст обвинувального акта щодо дотримання вимог КПК України Вагаюсь відповісти	12 85 3
15.	У разі позитивної відповіді є: Аргументами на користь допиту особи, з якою укладено угоду про визнання винуватості, як свідка із попередженням про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від дачі показань є:	наявність вибору щодо того, чи виступати свідком в основному кримінальному провадженні, чи ні забезпечується гарантія правдивості показань співучасника в основному кримінальному провадженні гарантія обвинуваченому права на справедливий судовий розгляд збереження права не свідчити проти себе; негативні наслідки участі як свідка у кримінальному провадженні у вигляді формування доказів, що викривають його як особу, яка уклала угоду про визнання винуватості, будуть нейтралізовані імунітетом за угодою	19 22 28 14 17
16.	Чим, на Вашу думку, зумовлюється заінтересованість свідків у кримінальному провадженні	захистити себе від можливого викриття захистити від можливого викриття близьких та рідних, осіб, з якими вони мають дружні стосунки подати у вигідному світлі таких осіб	36 34 6

		обтяжити становище інших заінтересованих осіб через особисті неприязні відносини	11
		отримати матеріальну чи іншу вигоду	13
17.	Чи потребує, на Вашу думку, уточнення змісту ст. 97 КПК України щодо неможливості визнання допустимими показань з чужих слів, отриманих від неповнолітніх, малолітніх	Так	72
		Ні	13
		Вагаюсь відповісти	15
18.	Оцінка судом належності показань експерта передбачає	встановлення їх зв'язку винятково з фактами та обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні	23
		встановлення їх зв'язку не лише з фактами та обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а й у прямому логічному зв'язку із висновком експерта	49
		встановлення їх прямого логічного зв'язку лише з висновком експерта	28
19.	Чи повинні показання експерта обмежуватись рамками проведеної експертизи з позиції відповідності висновку експерта критеріям належності, достовірності та допустимості?	Так	84
		Ні	15
		Вагаюсь відповісти	1

НАУКОВІ ПРАЦІ, У ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рижий О.А. Філософсько-методологічні засади дослідження оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Філософські та методологічні проблеми права* : наук. журн. / [редкол.: В. В. Черней (голова) та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, Том. 22, № 2. 2021. С. 22-27. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.22>
2. Рижий О.А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 67. Київ. 2022. С. 301-309. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.31>
3. Рижий О.А. Суд як суб'єкт дослідження та оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. Том 27, № 1, С. 91-99. DOI: <https://doi.org/10.56215/0122271.91>
4. Рижий О.А. Критерії оцінки показань учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 68. Київ. 2023. С. 284-292. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.28>
5. Ryzhyu O., Teteriatnyk H., Fedorova A., Vykhodets Y., Marko V. Activities of the court to investigate the circumstances of criminal proceedings and their assessment under the laws of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, №70. pp. 195-210. (Web of science). <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.12>
6. Ryzhyu O. Evaluation of the accused's testimony in the court of first instance. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1. pp. 84-92.
7. Рижий О.А., Марко С.І. Показання як джерело доказів у кримінальному процесі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін.*

(26 листоп. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 96-98.

8. Рижий О.А. Межі участі суду під час дослідження доказів у судовому розгляді. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін.* (02 груд. 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 93-96.

9. Рижий О.А. Діяльність суду з дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 30 трав. 2022 р).* Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 93-96.

10. Рижий О.А. Оцінка судом достатності доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 31 трав. 2023 р.).* Одеса: ОДУВС, 2023. Ч. 1. С. 106-110.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
підполковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2023

АКТ

01.11 2023

Львів

№ 90

Про впровадження результатів дисертації
Рижого Олексія Анатолійовича на тему
«Оцінка показань учасників кримінального
провадження в суді першої інстанції» в
освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 16 серпня 2023 року № 270 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» та наукові праці аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ Рижого Олексія Анатолійовича за темою «Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції».

Проаналізовано основні результати дослідження Рижого О.А., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Рижий О.А. Філософсько-методологічні засади дослідження оцінки показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Філософські та методологічні проблеми права: наук. журн. Київ: Нац. акад. внутр. справ.* 2021. Том. 22, № 2. С. 22-27. <https://doi.org/10.33270/02212202.22>

2. Рижий О.А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза.* Київ. 2022. № 67. С. 301-309. <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.31>

3. Рижий О.А. Суд як суб'єкт дослідження та оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. Том 27, № 1. С. 91-99. <https://doi.org/10.33270/0122271.91>

4. Рижий О.А. Критерії оцінки показань учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Криміналістика і судова експертиза.* Київ. 2023. № 68. С. 284-292. <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.28>

5. Ryzhyy O., Teteriatnyk H., Fedorova A., Vykhodets Y., Marko V. Activities of the court to investigate the circumstances of criminal proceedings and their assessment under the laws of Ukraine. *Cuestiones Políticas.* 2021. Vol. 39, №70. pp. 195-210. (Web of science). <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.12>

6. Ryzhyy O. Evaluation of the accused's testimony in the court of first instance. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2023. №1. pp. 84-92.

7. Рижий О.А., Марко С.І. Показання як джерело доказів у кримінальному процесі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін.* (26 листоп. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС. 2021. С. 96-98.

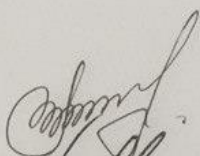
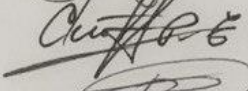
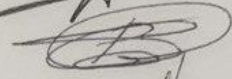
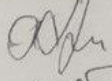
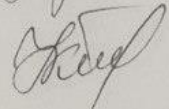
8. Рижий О.А. Межі участі суду під час дослідження доказів у судовому розгляді. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практ. семін.* (02 груд. 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 93-96.

9. Рижий О.А. Діяльність суду з дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: нормативно-правові, методологічні та праксеологічні аспекти: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф.* (м. Одеса, 30 трав. 2022 р). Одеса: ОДУВС, 2022. Ч. 1. С. 93-96.

10. Рижий О.А. Оцінка судом достатності доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: тези доповідей учасників міжнар. науково-практ. конф.* (м. Одеса, 31 трав. 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. Ч. 1. С. 106-110.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Рижого О.А. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази та доказування у кримінальному провадженні», а також рекомендувати до вивчення під час самостійної підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

	Людмила ПАВЛИК
	Руслан СТРОЦЬКИЙ
	Руслан ШЕХАВЦОВ
	Андрій ХИТРА
	Ірина КРАВЕЦЬ